

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ

*Серія «На допомогу
професійній самоосвіті
працівників освітянських бібліотек»
Випуск 8*

Дитина і книга: погляд крізь призму часу

КИЇВ 2012

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ

*Серія «На допомогу
професійній самоосвіті
працівників освітянських бібліотек»
Випуск 8*

Дитина і книга: погляд крізь призму часу

Бібліографічний огляд видань
із фондів
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

КИЇВ 2012

Упорядник	<i>Рубан А. І., наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського</i>
Науковий консультант	<i>Заліток Л. М., канд. пед. наук, старш. наук. співроб. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського</i>
Науковий редактор	<i>Рогова П. І., канд. іст. наук, старш. наук. співроб., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського</i>
Літературний редактор	<i>Білоцерківець І. П., мол. наук. співроб. науково-редакційного відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського</i>
Рецензент	<i>Матвійчук О. Є., канд. пед. наук, доцент Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка</i>

Дитина і книга: погляд крізь призму часу : бібліогр. огляд вид. із фондів Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд. А. І. Рубан ; наук. консультант Л. М. Заліток ; наук. ред. П. І. Рогова ; літ. ред. І. П. Білоцерківець ; рецензент О. Є. Матвійчук]. – К., 2012. – 108 с. – (На допомогу професійній самоосвіті працівників освітянських бібліотек ; вип. 8).

Роль книги в житті дитини й підлітка намагалися розкрити у своїх працях видатні вчені, письменники, мислителі різних часів. Чимало їхніх досягнень успадкувало сьогодішнє покоління, але багато чого несправедливо забуто, а тому в нових умовах потребує осмислення й використання.

З метою ознайомлення та творчого використання у практиці роботи бібліотек і закладів освіти спадщини науковців, видатних педагогів, діячів культури України й світу з часів античності до сьогодення, присвяченої питанням дитячого читання, фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського підготовлено бібліографічний огляд 76 видань означеної тематики з її фондів.

Посібник призначено для дослідників і керівників дитячого читання, батьків, бібліотекарів навчальних закладів та дитячих бібліотек, інших фахівців, зацікавлених питаннями читання дітей.

На обкладинці: Лаура Мантз Льялл «Цікава історія», 1898.

Зміст

Від упорядника.....	5
Вступ.....	7
Розділ 1. Книга як важливий чинник виховання в традиціях педагогіки й культури з давніх часів до XVIII ст.	22
Розділ 2. Дитяче читання в працях діячів культури й освіти XIX–поч. XX ст.	30
Розділ 3. Дитина і книга: погляди вчених, педагогів, письменників 20–80 рр. XX ст.	57
Розділ 4. Читання дітей очима сучасних дослідників.....	75
Список використаної літератури.....	103

Від упорядника

Аналіз історії української та світової літератур, літературних процесів різних епох, бібліотечної справи дає можливість стверджувати, що увага до проблем дитячої книжки та дитячого читання в певні періоди історії то посилювалася, то вщухала. Подібні тенденції зумовлені багатьма факторами: соціально-культурним середовищем, станом книговидання, аксіологічними домінантами, превалюванням певного функціонального аспекту книги для дітей, специфікою ролі, покладеної на дитяче читання в ту чи іншу епоху.

Сьогодні, коли весь світ занепокоєний тенденцією до зниження рівня дитячого читання, спостерігається зацікавлення ним і дитячою літературою як об'єктами наукових студій, зокрема літературознавчого осмислення, критичної рецепції, психолого-педагогічних розвідок.

До популяризації книжки й читання активно долучаються дитячі, юнацькі й шкільні бібліотеки. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, яка очолює мережу освітянських бібліотек МОНмолодьспорту України та НАПН України, починаючи з 2006 р., бере участь у заходах, присвячених цій актуальній тематиці, виступаючи активним популяризатором наукових знань про книжку, читання.

Для надання допомоги шкільним бібліотекарям, вчителям, батькам щодо залучення дітей до читання у рамках НДР «Теоретичні та науково-практичні аспекти створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського» (науковий керівник – Рогова П. І., канд. іст. наук, старш. наук. співроб., директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) фахівці книгозбірні підготували даний бібліографічний огляд видань з питань дитячого читання, використавши для цього наявні в її бібліотечному фонді книги.

Мета огляду – висвітлення внеску вітчизняних і зарубіжних науковців, видатних педагогів, діячів культури України й світу з часів античності до початку ХХІ ст. в розробку проблеми дитячого читання для глибинного ознайомлення з їхньою спадщиною і творчого застосування у практиці роботи бібліотек і закладів освіти.

Поставлена мета зумовила такі *завдання*:

- виявити, дослідити й проаналізувати видання, присвячені питанням дитячого читання, наявні у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського;
- відобразити творчий внесок дослідників у науку про формування юного читача в конкретно-історичному контексті;

- розкрити й популяризувати інформаційний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема кабінету бібліотекознавства, з питань дитячого читання.

Матеріали огляду розміщені за хронологічним принципом відповідно до часу написання твору і складаються з чотирьох розділів:

1. Книга як важливий чинник виховання в традиціях педагогіки й культури з давніх часів до XVIII ст.
2. Дитяче читання в працях діячів культури й освіти XIX – поч. XX ст.
3. Дитина і книга: погляди вчених, педагогів, письменників 20–80 рр. XX ст.
4. Читання дітей очима сучасних дослідників.

Така хронологія базується на періодизації історії дитячої літератури, розробленій літературознавцем, фахівцем з російської дитячої літератури, методики викладання національних літератур Ф. І. Сетіним (1919–2003) у 1990 р. [55, с. 36]. У двох розділах (I та II) укладачі вважали за доцільне поєднати кілька періодів.

Для орієнтування читачів у тексті прізвища й імена письменників виділено **напівжирним накресленням**, а назви творів авторів – *світлим курсивом*.

Допоміжний апарат складається із статті від упорядника, вступу, рекомендаційних списків видань (наявних у фондах ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) до кожного з розділів та списку використаної літератури. Бібліографічний опис складено згідно з чинними в Україні державними та міждержавними стандартами.

Бібліографічний огляд, в якому проаналізовано 76 назв видань, призначено для дослідників і керівників дитячого читання, батьків, бібліотекарів навчальних закладів та дитячих бібліотек, інших фахівців, зацікавлених питаннями читання дітей.

Усі видання, про які йде мова в огляді, відображені в каталогах бібліотеки – абетковому, систематичному, імідж-каталозі, електронному (бази «Книги», «Рідкісні книги»). Книжки з I та II розділів, видані до 1917 р., оцифровані й доступні користувачам бібліотеки як в традиційному, так і електронному вигляді на веб-порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського в базі даних «Електронна бібліотека» (http://194.44.12.98/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=F&I21DBN=ELIBR&P21DBN=ELIBR&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=&S21CNR=20).

Вступ

Дослідження питань дитячого читання, яке існує стільки ж, скільки письмова традиція, неможливе без розгляду найважливіших етапів розвитку дитячої літератури, а також без урахування історико-культурних процесів, що характеризують ту чи іншу епоху.

На питання про те, що таке книга, яка її роль в житті людей, що належать до різних культур, намагалися дати відповідь видатні вчені, письменники, мислителі минулого й сучасності. Коли зіставляєш одкровення мудреців Сходу та європейської античності з оповіданнями, нарисами, статтями, лекціями і спогадами про книгу авторів наступних століть, аж до наших часів, то вкотре переконаєшся не лише в спільності культурної історії людства, але і в тому, наскільки невідривна Книга від усього, що відбувалося і відбувається з народами, державами й окремими людьми.

Розвиток літератури, адресованої дітям, тісно пов'язаний із загальним літературним процесом, духовним життям суспільства й відображає провідні педагогічні, філософські погляди свого часу. Починаючи з XVIII ст., дитяче читання було предметом уваги багатьох діячів науки і культури. Найзначніший внесок у розвиток педагогіки дитячого читання цього періоду зробили А. Болотов, М. Курганов, М. Ломоносов, М. Новиков.

Вивчення дитини-читача у XIX ст. пов'язане з іменами видатних письменників, педагогів світу, зокрема, Х. Алчевської, Ц. Балталона, В. Белінського, С. Брайент, Г. Вольгаста, Б. Грінченка, М. Добролюбова, Г. Дорофєєва, Є. Єлачича, О. Круглова, О. Лебедєва, М. Рубакіна, С. Русової, К. Ушинського, І. Феоктистова, М. Чернишевського, М. Чехова та інших.

У період 1917 – кінця 1980-х рр., коли змінився весь устрій життя і сформувалася радянська держава, великий внесок у розвиток наукової теорії і методики керівництва читанням підростаючих поколінь, у розроблення принципів питань дитячого й юнацького читання зробили С. Абакумов, Р. Абельська, А. Бабушкіна, Л. Беленька, О. Горький, Н. Житомирова, А. Коган, Н. Крупська, Д. Ліщинський, А. Макаренко, Е. Марієнгоф, Г. Покровська, П. Рубцова, В. Сухомлинський, І. Тимофєєва, О. Шахрай, Е. Яновська та інші.

Наприкінці 1990-х рр. – на початку XXI ст. дослідженнями дитячого читання в Україні займалися й продовжують займатися У. Гнідець, Г. Гречко, Т. Долбенко, Л. Заліток, М. Зніщенко, І. Калиновська, Ж. Клименко, Г. Корнєєва, Н. Марченко, В. Медведєва, Р. Мовчан, В. Мозгова, Е. Огар, Г. Оленіна, Г. Ткачук, А. Фасоля, Т. Шамаріна та ін.; в Російській Федерації – В. Бородіна, О. Борисова, Г. Варганова,

О. Голубева, Н. Добриніна, Т. Жукова, Ю. Мелентьева, Т. Полозова, Н. Сметаннікова, О. Старовойтова, І. Тимофеева, І. Тихомирова, В. Чудінова та багато інших. При цьому слід зауважити, що в Україні питання дитячого читання розглядають переважно на сторінках періодичних видань, у той час, як у Російській Федерації останніми роками видають багато фундаментальних праць, в чому велика заслуга Російської шкільної бібліотечної асоціації, під егідою якої виходять такі видання (І. Тимофеева «Дети. Время. Книга», В. Бородіна «Школа летнего чтения: заочная творческая лаборатория», І. Тихомирова «Как воспитать талантливого читателя», Т. Жукова «Родительское собрание по детскому чтению», Г. Варганова «Чтение в системе социокультурного развития личности», збірники «Семейное чтение в год семьи», «Школьному библиотекарю о семейном чтении», «Открывая книгу, открываем мир!» тощо).

При дослідженні будь-якого явища суспільного життя, що розвивається протягом тривалого часу, важливе наукове значення має періодизація. За її допомогою встановлюються відносні межі значних змін залежно від історичних умов, що допомагає побачити нове й традиційне в кожному відрізку історії і на цій основі встановити закономірності розвитку. Проте будь-яка періодизація, як стверджують науковці, відносна й залежить від стану науки, рівня дослідженості предмету. Тому межі між її періодами й етапами не завжди можна зафіксувати більш або менш точною датою. Першу спробу розглянути дитячу літературу як підсумок майже тисячолітнього розвитку у 1990 р. здійснив літературознавець, фахівець з російської дитячої літератури, методики викладання національних літератур Ф. І. Сетін у підручнику «История русской детской литературы: конец X – первая половина XIX века». Він поділив її на такі періоди:

1. Давньоруська література для дітей IX–XVII століть.
2. Дитяча література XVIII століття.
3. Дитяча література XIX століття.
4. Дитяча література кінця XIX–початку XX століть [55, с. 36].

У руслі іншої дослідницької традиції (її розвивали М. В. Чехов [15] та А. П. Бабушкіна [6]) дитяча література як самостійне явище розглядалася з XVIII століття.

Беручи за основу періодизацію Ф. І. Сетіна, спробуємо коротко охарактеризувати розвиток читання дітей у кожний з визначених відомим літературознавцем, фахівцем з російської дитячої літератури періодів.

Поява читачів на Русі пов'язана з утворенням Давньоруської держави і впровадженням християнської віри. Навчання грамоти – читання вголос і вивчення напам'ять релігійних текстів, або старанне читання книжок – таким був шлях появи перших читачів. Приймавши хрещення, князь Володимир постійно піклувався про

поширення книжкового навчання. Своїх синів, а з ними і безліч боярських дітей, він «повелел учить писанню греческому и славянскому, приставив к ним искусных учителей, а также и у простых людей отроков повелел брать для учения книжного. Матери же их безумные плакали по детям своим как по мертвым» [65, с. 7]. Перші дані про читання дітей, що дійшли до нашого часу, датуються кінцем X – початком XI ст. Ці відомості ми знаходимо в «Сказанні про Бориса і Гліба», де серед іншого йдеться про зацікавлення юних княжичів – синів Володимира Великого книжками [16, с. 5]. В «Ізборнику Святослава» 1076 р., пам'ятці давньоруського перекладного письменства, створеній для чернігівського князя Святослава Ярославича, подано поради про те, як треба читати: «Коли читаєш книги, не квапся швидко дочитати до другого розділу, але зрозумій, що висловлюють речення і слова, хоч би тричі вертаючи до одної глави... Бо хто зрозуміє правду написання, той кермується нею» [21].

У читачів Давньої Русі читання мало релігійно-моральний характер. У ньому вони бачили заняття для спасіння душі, неодмінну умову праведного життя.

За часів Ярослава Мудрого, який заснував при Софійському соборі в Києві школу і бібліотеку, в Новгороді – народне училище на 300 отроків, навчання читання розпочиналося з 6–7 років.

Видатні події, явища в історії словесності і культури Давньої Русі вплинули на формування дитячого читання. Чимало пам'яток духовної культури, що з'явилися на Русі впродовж XI–XVII ст. (Біблія, Євангеліє, Псалтир, житія святих, літописи), були відомі багатьом освіченим людям і дітям того періоду та входили до кола їхнього читання.

У другій половині XIII–XV ст. українські землі переживали певне призупинення розвитку окремих ланок культури, пов'язане з наслідками монголо-татарської навали і втратою Києвом значення політичного, торговельного і культурного центру України-Русі. У поширенні освіти, як і в розвитку багатьох галузей культури, величезну роль відігравали церкви й монастирі. Книжкова справа в Україні перебувала у важкому становищі. Основними жанрами були казки, новели, легенди, притчі, вживалися прислів'я і приказки. З середини XV ст. як у європейському, так і в українському книговиданні простежуються радикальні зміни, пов'язані з виникненням книгодрукарства (1440 р. – німецький винахідник Й. Гуттенберг). Після приєднання українських земель до Великого князівства Литовського початкові школи, в яких навчали читання й письма, існували в містах, при великих церквах і монастирях і в маєтках деяких магнатів.

У Росії у другій половині XV століття потреба у великій кількості грамотних людей для керування Московською державою, що звільнилася з-під ярма іноземців та об'єднала довкола себе інші князівства й землі, змусила пришвидшувати темпи навчання. Процес

читання треба було зробити доступнішим і привабливішим. Тому виникнення зачатків дитячої літератури пов'язане з практичними освітніми потребами.

Із появою перших творів для дітей робляться спроби їх осмислення, з'являються окремі висловлювання про мету, завдання й особливості дитячих книжок. Найдавніше з них – 1491 року, коли укладач першої рукописної граматики Дмитро Герасимов порівняв дитячу книжку з материнським молоком [55, с. 37]. У рукописних навчальних посібниках Давньої Русі грамота, книга порівнювалися з сонцем, але при цьому додавалося, що і «солнечную светлость мрачный облик закрывает», а книжкову премудрість ніщо закрити не може. Подібні вислови вживалися в багатьох передмовах до дитячих творів. Укладач і видавець першого друкованого видання для дітей – «Букваря» (1574) Іван Федоров грамоту називав «медом для душі», найкращою прикрасою підлітка і юнака [55, с. 37]. У літературі для дітей цього періоду зароджувалися педагогічні підходи до керівництва читанням. Значення перших друкованих книжок для дітей у розвитку педагогіки дитячого читання полягало в пробудженні зацікавлення до книги, урахуванні можливостей дитини сприймати написане, рекомендаціях з опрацювання друкованого тексту.

У XVI–XVII ст. кількість читачів збільшується. До кола їхнього зацікавлення входять не тільки рукописні книжки, а й друковані видання. Цей час можна назвати періодом навчальної книги, своєрідним «абетковим» етапом літератури для дітей. Щоб навчити читати, використовували азбуки, букварі, граматики, азбуковники та, як і в попередній період, книги релігійного змісту.

Однією з характерних рис культури України XVI–XVIII століть є особливе зацікавлення суспільства питаннями освіти. У 1576 р. князь Костянтин-Василь Острозький у своєму маєтку відкриває перший православний колегіум; у 1586 р. у Львові створено першу братську школу, а в 1661 році – університет, перший в Україні; у 1632 р. в Києві організовано Києво-Братську колегію, якій згодом надано статус академії. Неодмінною складовою навчальних закладів були бібліотеки. Набуває розвитку друкарська справа. Найбільшу питому вагу у друкарській продукції мали книги релігійного характеру, але видавалися також наукові трактати, довідники, календарі, підручники.

У XVII–XVIII ст. відбувається розвиток літературного процесу в напрямі від навчально-просвітницької літератури до художніх і науково-пізнавальних творів; зароджується література, що будується на діалозі з дитиною, відображає його дитяче «Я». З'являються книги для молодшого віку: азбуки-книги для читання (перший етап навчання), азбуки-прописи (другий етап). В історію дитячої літератури XVII ст. увійшли «Малый букварь» (1694 р.) та «Большой букварь» (1696 р.) Каріона Істоміна, адресовані

«детям, хотящим учиться чтению писаний» [16, с. 6]. Із середини XVII ст. у дитячу літературу починають входити перероблені популярні твори для дорослих, а оригінальні прозові жанри в російській дитячій літературі з'явилися в останню третину цього ж століття. То були окремі рукописні оповідання й друковані повісті повчального характеру. Письменники того часу виступали керівниками читання. Про це свідчать передмови до книжок. Перший російський поет для дітей Саватій написав чотири передмови до рукописної збірки «Азбуковное учение». У них розкривався зміст книги, оцінювалися вчинки героїв, визначалися особливості авторського стилю, висловлювалися різноманітні думки та судження. Автор прагнув виховувати в дітях любов до книжки, готував читача до розуміння твору, навчав робити практичні висновки для себе [20, с. 18]. До кінця XVII ст. в учнів з'явилася можливість користуватися навчальними бібліотеками, хоча їхня кількість ще була невеликою.

Отже, до кінця XVII ст. склалися перші уявлення про педагогіку дитячого читання. Вони виникли завдяки потребі виховувати молоде покоління, навчати його читати й писати, а також мали на меті зробити ці процеси доступнішими. Була обґрунтована потреба ознайомлення дітей із найкращими зразками вітчизняної і світової літератур, пробудження у них зацікавлення до книги, читання як джерела знань і самоосвіти. Визнавалася роль, яку для керівників дитячого читання відіграло розуміння світу дитини та сприйняття нею літературних творів. Ці вимоги знаходили реалізацію як у самій літературі для дітей, так і в діяльності педагогів, бібліотекарів. Важливу роль у формуванні потреб у читанні відігравали особисті, родинні, монастирські, навчальні бібліотеки. Розширилося коло читання дітей, з'явилося більше можливостей залучення дітей до книги, читання. Особлива роль у вихованні молодшого покоління як слухачів і читачів належала сім'ї [20, с. 21].

У XVIII ст. з'являються читачі з новими бажаннями й потребами, які звертаються до книжок громадянського друку, літератури з різних галузей знань, посилено займаються самоосвітою. Їх цікавить не тільки серйозна література просвітницького характеру, а й романи, міфи, казки, байки. Починаючи з XVIII ст., дитяча література розглядається як самостійне явище.

На початку XVIII ст. під впливом реформ Петра I трансформуються зміст і цільова орієнтація дитячих книжок. Для здійснення грандіозних планів імператорові потрібні були по-європейськи освічені й енергійні люди, здатні застосовувати на практиці свої знання в галузі спорудження будівель, фабрик, заводів, фортифікацій, технології виробництва, створенні нової зброї тощо. Тому головну роль відводили книжкам з механіки, геодезії, математики й інших прикладних наук не лише для дорослих, але й для юнацтва і дітей.

Граматичі ж надавали допоміжну роль: вона була потрібна для того, щоб молоді люди з її допомогою могли складно викладати (усно й письмово) здобуті наукові й технічні знання. У написанні творів для юних читачів беруть участь великі вчені, письменники, політичні й державні діячі. Навіть імператриця Катерина II написала чимало творів у всіх жанрах, видавала журнали. У цей період зароджується дитяча журналістика. Книжки для дітей видають не лише в столицях, але і в інших містах. По-справжньому вагомою спробою впливати на виховання й освіту за допомогою книжок була у цей період діяльність російського журналіста, видавця й громадського діяча М. І. Новикова (1744–1818). Особливо слід відзначити його щотижневий журнал «Детское чтение для сердца и разума», який проіснував лише чотири роки, з 1785 по 1789, однак його вплив на освіту, педагогіку, керування читанням юних читачів відчувався протягом подальших років.

У XVIII ст. бібліотеку почали розглядати як невід'ємну частину навчального закладу і як самостійну установу, призначену для поширення освіти і розвитку економіки й науки. Перед бібліотеками ставилося завдання не лише збирати та зберігати книги, але насамперед видавати їх для читання, забезпечувати доступність фондів для кола читачів, що збільшувалося. У зв'язку з відкриттям публічних і навчальних книгозбірень порушувалися питання організації бібліотечного обслуговування читачів, надання їм допомоги у виборі книжок. Правила й інструкції деяких бібліотек зобов'язували бібліотекарів збирати відомості про найкращих письменників, вивчати книги, враховувати при видачі смаки й зацікавлення читачів [20, с. 28–30]. У другій половині XVIII ст. бурхливо розвивається література для дітей, книга набуває поширення серед різних верств населення.

У першій половині XIX ст., наповненій бурхливими зовнішньо- та внутрішньополітичними історичними подіями, було досягнуто значних успіхів у розвитку науки, мистецтва, літератури, освіти. Для розвитку капіталізму в Росії потрібні були освічені люди, тому в 1803 р. в державі створюється Міністерство народної освіти, що відповідало за проведення реформи в освітній галузі. На початку XIX ст. у країні було сформовано шість навчальних округів, з'являються повітові гімназії, ліцеї й парафіяльні училища (протягом першої половини XIX ст. лише в Україні було відкрито 19 гімназій – в Одесі, Харкові та Києві по дві, Чернігові, Ніжині, Полтаві, Катеринославі та інших містах (усього в Російській імперії – 77), Волинський ліцей у Кременці (1805), Рішельєвський – в Одесі (1817), Гімназію вищих наук у Ніжині (1820)). Під Петербургом відкрито Царськосільський (1811), а у Ярославлі – Демидівський (1805) ліцеї. Засновують університети в Казані (1804), Харкові (1805), Києві (1834), педагогічний інститут у Санкт-Петербурзі (1804); відновлюють та оновлюють свою діяльність університети –

Московський, Віленський, Дерптський та Санкт-Петербурзький. Проте обсяг читацької аудиторії аж до реформ 1860-х рр. був невеликим.

Поглиблення в Росії кризи феодально-кріпосницької системи на початку ХХ ст., формування капіталістичних відносин, поразка в Кримській війні (1854–1856), пожвавлення визвольного руху змусили царський уряд провести у 60–70-х роках ХІХ ст. низку глобальних реформ, зокрема скасування у 1861 р. кріпосного права, що стало імпульсом до важливих реформ в освіті, культурі, до соціально-економічного й суспільно-політичного поступу держави [44, с. 50].

У другій половині ХІХ століття в Російській імперії розширюється мережа шкільних бібліотек та започатковуються вчительські і педагогічні книгозбірні як у навчальних закладах, так і поза ними. Із 1870-х рр. на українських етнічних землях починають відкриватися бібліотеки при навчальних закладах; громадсько-просвітницьких установах (довідково-педагогічні або зібрання посібників у справі народної освіти); центральні педагогічні книгозбірні при губернських земських управах, педагогічних музеях [44, с. 16, 47]. У цей час збільшується читацька аудиторія. Читання книжок ще не стало масовим явищем, нагальною потребою більшості населення. Однак був задіяний механізм (народні школи, бібліотеки, дешеві видання), який привів до появи «народної інтелігенції», читачів у тих верствах населення, де раніше їх майже не було (у селянстві, фабричному й робочому населенні міст тощо).

У ХІХ ст. систематично з'являються статті з дитячої літератури, кількість яких із роками збільшується. Формується професійна критика, закладається фундамент її теорії, публікуються дослідницькі роботи, виходять теоретичні праці узагальнювального характеру. Дитяча література ХІХ ст. розвивається в тісному зв'язку з освітою, літературою для дорослих і всією культурою, революційно-визвольним рухом. Вона ставить перед собою нові завдання: віднині звертатися не лише до розуму маленького читача, але й до його відчуттів. У цей період змінюється саме уявлення про читача. Він розглядається вже не лише як об'єкт виховання, але й як особа, що формується. У зв'язку з цим відкрите повчання поступово відходить на другий план. Починається осмислення особливостей дитячої психології, робляться спроби зрозуміти, як дитина пізнає світ, яке коло її зацікавлень, що близьке її серцю та здатне викликати співчуття, а що, навпаки, викликає протест і несприйняття. Передові діячі культури висувають вимогу переходу до реалістичного зображення людини й життя в дитячих творах. Для ХІХ ст. характерна критика перекладених і вітчизняних книжок для дітей, що відрізнялися низьким художнім рівнем або неякісним перекладом. Увібравши в себе найкращі досягнення попередніх епох, продовжуючи і розвиваючи їх у нових умовах, дитяча література ХІХ століття стає

високим мистецтвом та інколи не поступається досягненням «великої» літератури. До сьогодні вона справляє благотворну виховну дію. У цей час з'являється перша дитяча науково-пізнавальна література.

Аналіз шкільних програм того часу свідчить, що до середини XIX ст. склалася доволі чітка система літературних авторитетів (О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов, О. С. Грибоєдов, М. В. Гоголь). Із письменників-сучасників широку популярність мали І. С. Тургенєв, О. Ф. Писемський, О. В. Дружинін, І. О. Гончаров, Д. В. Григорович, О. М. Островський, Н. Д. Хвощинська [66, с. 50–51]; в Україні – І. П. Котляревський, Т. Г. Шевченко, Є. П. Гребінка, Марко Вовчок, М. С. Шашкевич, Я. Ф. Головацький та інші [19].

Друга половина XIX ст. характеризується заснуванням нових періодичних педагогічних видань («Детское чтение», «Педагогический сборник», «Педагогический листок», «Воспитание и обучение», «Семья и школа», «Воспитание» тощо), на сторінках яких систематично розглядалися проблеми дитячої літератури, дебатовалися питання кола дитячого читання, сприйняття, психології читання, читацьких уподобань, оцінки дитячої книжки. У цей період розгортається новий етап гуманізації освіти. До змісту читанок починають включати оповідання й вірші про родину, рідний край, село, церкву. Дітям також пропонують «повістки» – оповідання моралізаторського змісту, байки, коротенькі казки, оповіді зі священних книжок. Якщо в Російській імперії українське слово й українська культура не визнавалися владою, не допускалися до середньої і вищої школи, то в Західній Україні, яка входила до складу Австро-Угорщини, можна було спостерігати кращу картину: діти почали одержувати найзагальніші відомості про навколишній світ зрозумілою для них рідною мовою. У Західній Україні навчальні книжки для початкової школи, букварі та читанки в середині XIX ст. уклали Я. Головацький, Ю. Федькович, М. Шашкевич, О. Духнович, Й. Кобринський та інші. Їх об'єднувало прагнення подавати тексти зрозумілою народною мовою, а виховний ідеал зосереджувати переважно в навколишньому українському світі. Пізніше, у другій пол. XIX ст., з'являються перші підручники для середніх і старших класів шкіл та гімназій провідних галицьких педагогів, методистів і вчених В. Ковальського, О. Сторонського, О. Барвінського та О. Огоновського, що стали надбанням не тільки української школи в Західній Україні, але й мали потужний вплив на підручникотворення по всій Україні [19].

У наступні десятиліття в Російській імперії, зокрема на українських землях, українське шкільництво було заборонене й практично не розвивалося, а спроби його відродження українською інтелігенцією деспотично припинялися російською владою засобами різних урядових та царських указів. Так, царські циркуляри 1863 і 1876 рр. забороняли друк книжок українською; шкільне навчання проводилося «панською»,

Левицького, Панаса Мирного, Лесі Українки та інших.

У 1870–1890-х рр. в Російській імперії, зокрема на українських землях, швидко розвивається рекомендаційна бібліографія. Нею цікавиться місцева педагогічна громадськість. Розпочинаються колективні бібліографічні роботи. Виникають спеціальні громадські організації, такі, як рекомендаційне бюро при Одеській комісії народних читань (1888), які надають поради щодо книжок для масового, у тому числі дитячого, читача. У цей час рекомендаційну бібліографію активно розвивають товариства грамотності, а також земства. На початок 1904 р. список покажчиків книжок для дитячого читання і керівництв для укладання шкільних бібліотек перевищував три десятки [5, с. 10]. Отже, до кінця XIX ст. ідея використання літератури в розвитку дитини, яка росте, формується особистісно, отримує конкретне наукове обґрунтування.

Розвиток капіталізму в Росії, революційний рух, тенденція до демократизації суспільного життя на початку XX ст. створили об'єктивні передумови для загального підйому культури, науки, освіти, бібліотечної справи. Відчувалася потреба в розширенні й удосконаленні системи освіти, усе більшої популярності набувала думка про введення загального навчання, розширення мережі навчальних, культурно-освітніх установ, бібліотек. У 1900-ті рр. з ініціативи приватних осіб були відкриті дитячі бібліотеки-читальні в Москві, Києві, Кишиневі, Костромі, Одесі, Благовіщенську, Пермі, Нижньому Новгороді. Їх очолювали педагоги-ентузіасти – М. В. Береднікова, Г. К. Покровська (у Москві), Д. Ю. Добра (у Києві), Х. Д. Харжевська (в Кишиневі) і багато інших. Вони створювали комісії або комітети при бібліотеках, які визначали програму їхньої діяльності, складали каталоги, списки книг для читання, брали участь безпосередньо в роботі з юними читачами, вивчали їхні читацькі потреби, проводили читання вголос, практикували розповідання [20, с. 67–68].

На межі століть в Російській імперії значно зростає чисельність бібліотек. Як зазначає К. І. Абрамов [1, с. 96], на початку 1914 р. в Росії було 75,9 тис. бібліотек різних типів і видів з фондом близько 46 млн. книжок. 78 % з цього числа становили бібліотеки гімназій, повітових і початкових училищ, земських й інших шкіл. Із дослідження П. І. Рогової [44, с. 75] дізнаємося, що у 1912 р. у Київській губернії було 166 бібліотек, у Волинській – 73, Подільській – 70, Чернігівській – 146, Полтавській – 285. Найчисленнішим типом книгозбірень для дітей були шкільні при середніх і нижчих навчальних закладах. Це були бібліотеки закритого типу, обмежені межами своєї школи.

Добір книжок в них визначався жорсткими рамками офіційного каталогу Міністерства народної освіти. Ані за кількістю, ані за складом книжкових фондів більшість бібліотек навчальних закладів не відповідала потребам учнів у книзі і знаннях. Із появою безкоштовних народних книгозбірень і бібліотек-читалень основними їхніми читачами ставали діти й підлітки. На I Всеросійському бібліотечному з'їзді в 1911 р. наголошувалося, що діти буквально витіснили дорослих читачів з безкоштовних бібліотек-читалень. Читачі-учні середніх і вищих навчальних закладів посідали перше місце також у міських народних книгозбірнях, платних публічних і громадських бібліотеках. Наприклад, у Харківській громадській бібліотеці із загального числа передплатників 83 % були учнями, у Воронежській – 52 %, у Миколаївській – 41 % [20, с. 68–69]. Завдяки зусиллям бібліотекарів-ентузіастів була розгорнута інтенсивна діяльність з організації читання юного покоління. Бібліотекарі не обмежувалися видачею книжок, вони прагнули виховувати в дітей пошану й любов до книги, читання, розвивали у них художній смак. У бібліотеках проводилися читання вголос і розповіді, бесіди про прочитане, драматичні постановки.

Зростання теоретичного й практичного зацікавлення питаннями дитячого читання сприяло появі критико-бібліографічних журналів: «Новини дитячої літератури» (видавався в Москві під редакцією А. І. Колмогорова в 1911–1916 рр.) та «Що і як читати дітям» (виходив у Петербурзі під редакцією Є. Єлачича). Питання дитячого читання, літератури для дітей стали актуальними серед російської педагогічної громадськості. У 1913 р. в Петербурзі відбувся з'їзд з родинного виховання, у програмі якого знайшли віддзеркалення проблеми сім'ї як виховного середовища, наукового вивчення дитини, фізичного, морального, естетичного та розумового виховання, діяльності громадських організацій з виховання й захисту дітей. Питання дитячого читання було порушено на цьому з'їзді як центральне у вихованні. Багато уваги приділялося відбору літератури для дитячого читання, принциповому оцінюванню творів окремих авторів [20, с. 72–73].

Після революції 1917 р. у дитячій літературі відбуваються докорінні зміни. Цей час визначається відмовою від попередніх соціальних й педагогічних установок. Перші два десятиліття радянської влади ознаменувалися напруженими пошуками шляхів розвитку дитячої літератури, відповіді на питання «Як і про що писати для нового покоління радянської країни?» Висловлювалися припущення, що «новій» дитині потрібна не весела, розважальна книжка, а ділова, інформаційна.

Час, який сколихнув народні маси на боротьбу, наклав свій відбиток на дитячі читачів 1920-х рр.: «Маяковский был нами прочтен раньше Пушкина; Тургенев казался скучным после эренбургского «Хуренито», – писав в 1930-ті рр. молодий журналіст,

співробітник журналу «Пионер» Євген Крекшин, згадуючи своє нещодавнє отрочтво [43, с. 143]. Через загострене класове почуття, підвищений інтерес до героїки революції та громадянської війни діти того періоду з особливим настроєм читали «Железний потік» О. Серафимовича, «Красний десант» Д. Фурманова, «Как закалялась сталь» М. Островського, «Р. В. С.» А. Гайдара, «Красные дьяволята» П. Бляхіна, «Макара-следопыта» Л. Остроумова [43, с. 144].

У 20-х рр. ХХ ст. завоювання читачів-дітей лише починалося: письменники й педагоги шукали нових шляхів виховання читацької культури школярів.

У цей час, у 1920 р. в Москві відкрився перший у світі Інститут дитячого читання під керівництвом Г. К. Покровської (1878–1972), бібліотекознавця й письменниці, учениці професора М. В. Чехова. Уперше пропагандою й вивченням дитячого читання стала займатися спеціальна державна установа. У перший же рік роботи 11 її співробітників зібрали для бібліотеки Інституту десять тисяч російських та іноземних старовинних і сучасних книжок. Чимало було зроблено для організації дитячого читання з малограмотним населенням. В Інституті працювали літературно-видавнича комісія, курси й семінарії для фахівців, була й наукова програма. Проте в 1923 р. Інститут дитячого читання був реорганізований у відділ Інституту методів позашкільної роботи, а в 1933 р. закритий, позбувшись підтримки, яку раніше надавали йому А. В. Луначарський і Н. К. Крупська. Розгром Інституту призвів до тривалої стагнації справи, забуття і навіть втрати багатьох її результатів [5, с. 13–14].

У 1930-ті рр. бібліотекознавці й педагоги продовжували активно розробляти основи теорії керівництва читанням. На Всесоюзній нараді з теоретичних питань бібліотекознавства і бібліографії в 1936 р. обговорювалося питання «Обслуговує бібліотека читачів чи керує їхнім читанням?» Утвердилася точка зору тих бібліотекознавців, які розглядали керівництво читанням як систему роботи з читачами в бібліотеці, як педагогічний процес систематичного впливу на зміст і характер читання, на їхню самоосвітню роботу. Керівництво читанням не прирівнювалося лише до простого задоволення запитів, а розглядалося як процес формування на їхній основі нових читацьких інтересів. У наступні роки теорія керівництва читанням отримала подальший розвиток [20, с. 107].

У цей період в УРСР розпочинається організоване вивчення читачів силами книгозбірень: Київською центральною дитячою бібліотекою було проведено дослідження «Що читають сільські діти» (1936), відділом дитячого читання Українського науково-дослідного інституту педагогіки – «Юний читач – учень 4–7 кл.» (1937). Результатом роботи з вивчення читачів у 1930-х рр. стало формування нових уявлень про технологію

роботи молодого читача, структуру читацьких інтересів дітей, рівень їхньої начитаності, співвідношення попиту на літературу і його задоволення [23, с. 4].

Війна з німецько-фашистськими завойовниками затримала розвиток теорії дитячої літератури та внесла свої корективи в дослідження питань читання молодого покоління. Відродження інтересу до теми пов'язано багато в чому з діяльністю видавництва «Дитяча література» і Будинку дитячої книги, що функціонував при ньому з 1949 р. на правах відділу видавництва. Будинок дитячої книги підтримував зворотний зв'язок між тими, хто читає і тими, хто створює дитячі книжки.

У 1950-ті рр. в Радянському Союзі важливою особливістю розвитку літератури для дітей було зміцнення її взаємозв'язків з педагогікою, психологією, процесами дитячого читання. У навчальних закладах велика роль відводилася курсу «Керівництво читанням дітей» для майбутніх шкільних і дитячих бібліотекарів. У лютому 1952 р. відбулася нарада з обговорення програми цього курсу, в якій взяли участь представники Комітету у справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів РРФСР, АПН, кафедр Москви, Ленінграда, Харкова, бібліотечних технікумів. Загалом програму було схвалено. На її основі спільно викладачами Москви і Ленінграда було підготовлено перший навчальний посібник з курсу «Керівництво читанням дітей в бібліотеці» для студентів бібліотечних факультетів (1959 р.). У викладі матеріалу автори – Н. М. Житомирова, В. О. Воронець, Н. С. Серова – керувалися потребою керівництва читанням як однією з важливих умов різнобічного розвитку особистості. Керівництво читанням розглядали як процес виховання любові до книги, зацікавлення читанням і потреби в ньому, формування мистецтва вдумливого читання і практичного використання літератури [20, с. 126–127].

У 1970-ті роки в УРСР значно зростає кількість видань для дітей, збільшуються накладки, поліпшується оформлення книжок. Подіями в громадському й культурному житті країни стали VI з'їзд письменників СРСР та VII з'їзд письменників УРСР (1976), на яких всебічно обговорювалися питання розвитку літератури для дітей та юнацтва. Вони, а також Республіканська нарада з питань дитячої та юнацької літератури, що відбулася того ж року, категорично скеровували письменників на формування комуністичної свідомості засобами художнього слова, зображення позитивного героя із середовища робітничого класу. Упродовж 1960–1970-х рр. було проведено цикл великомасштабних соціологічних досліджень з аналізу читання дітей і молоді («Книга в житті молоді сучасного радянського села» (Державна республіканська юнацька бібліотека, 1968–1978), «Книга і читання в житті невеликих міст» (Державна бібліотека СРСР імені В. І. Леніна, 1968–1970), «Книга і читання в житті радянського села» (Державна бібліотека СРСР імені В. І. Леніна спільно з республіканськими, крайовими і обласними науковими бібліотеками та державними

вишами, 1973–1975), «Дослідження художніх інтересів сучасних школярів» (Інститут художнього виховання АПН СРСР, 1974)). У 1971–1976 рр. Державною республіканською бібліотекою УРСР для дітей було проведено перше дослідження комплексного характеру – «Запити та інтереси дітей у галузі книги і читанні, їх формування і задоволення в умовах сучасного села». Вивчення показало, що зацікавлення книгою серед сільських школярів стало, а для 70 % учнів 2–8 кл. читання – улюблене заняття у вільний час, 57 % дітей читають щоденно [23, с. 4].

У 1980-х рр. покращилася підготовка студентів інститутів культури у сфері керівництва читанням дітей і юнацтва в бібліотеці. Були введені нові курси: «Ілюстрація в книзі для дітей. Робота з ілюстрацією в бібліотеці», «Культура мови». Бібліографічна підготовка студентів почала здійснюватися не лише за рахунок загальних курсів, але й завдяки поглибленню таких дисциплін, як «Бібліографія літератури для дітей і юнацтва», «Бібліографія науково-пізнавальної літератури для дітей і юнацтва». У період 1988–1992 рр. в Україні вісім бібліотек провели соціологічні дослідження «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» та «Особливості читання дітьми молодшого шкільного віку української художньої книги». За результатами досліджень, перед бібліотеками були поставлені нові завдання: формування національної свідомості дітей засобами української книги, вивчення та задоволення національно-культурних потреб дітей в українській книзі [23, с. 4–5].

Зміни, що потрясли суспільство в 1990-х рр., особливо гостро позначилися на становищі дітей. Цей період став переломним у читанні дітей і підлітків. Складні процеси, що відбулися в книговиданні за цей час, значно змінили опанування юними читачами книжкової культури. Наприкінці 1990-х рр. питання дитячого читання вперше за останні десятиліття стає надзвичайно актуальним. Значно змінюється ставлення дітей і підлітків до книги, їхні читацькі уподобання та звички. Книжковий ринок, що інтенсивно розвивається в цей період, справляє багатогранну, але неоднозначну дію на процес опанування юними читачами книжкової культури. З одного боку, видавнича продукція стає різноманітною, але з іншого – на неї постійно зростають ціни, що обмежує можливості придбання книжок сім'ями, школами й бібліотеками. Потужну, але також неоднозначну дію справляє на читання молодого покоління реформа шкільної освіти. Збільшення кількості альтернативних навчальних закладів і створення численних нових програм зумовили різке зростання потреб школярів у «діловій» інформації, інколи зашкоджуючи читанню «для душі». Разом із тим, збільшення числа телевізійних каналів, розвиток кабельного телебачення і нових можливостей, які надають відеотехніка й

комп'ютери, призвело до того, що «екранна культура» все сильніше почала впливати на читання дітей і підлітків.

Упродовж 1990-х рр. і в Україні, і в Росії невеликі розвідки дитячого читання здійснювали вчителі, психологи, соціологи та інші фахівці. Основними ж дослідниками на рубежі століть були бібліотекарі дитячих книгозбірень. Матеріали дослідження Державної дитячої бібліотеки України 1991–92 рр. «Читацькі потреби дітей та підлітків та стан їх задоволення в ЦБС України» показали, що 54,7% опитаних дітей звертаються до бібліотеки для задоволення своїх читацьких захоплень, а при виборі книг у них переважають пізнавально-освітні мотиви й вимоги шкільних програм [23, с. 5]. Відтоді значна частина обласних і міських дитячих бібліотек регулярно проводить дослідження читання дітей і молоді, в яких відзначає падіння інтересу до читання. Причинами такого явища називають надмірне захоплення телевізором, відео, комп'ютером, недостатню кількість цікавих книг, перевагу «ділового» читання над читанням «для душі», нестачу вільного часу, відсутність зацікавленості батьків до читання дитини або неможливість купити книжку через високі ціни, низьку матеріально-технічну базу бібліотек, нестабільне комплектування їхніх фондів.

На початку XXI ст. країни, занепокоєні тенденцією до зниження рівня дитячого читання, розробляють спеціальні національні програми. Так, в Україні у 2009 р. розпорядженням Кабінету Міністрів ухвалено Концепцію Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 р., спрямованої на підвищення культури читання, рівня знань та інформаційної грамотності юних громадян, формування у них потреби у читанні, як творчому процесі, зацікавленості у користуванні друкованою та електронною книгою як джерелом знань. Роком раніше прийнято Концепцію Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009–2012 роки. У 2011 р. Держкомтелерадіо України та Міжвідомчою комісією з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження ініційовано підготовку та внесення на розгляд Уряду в установленому порядку Концепції Державної цільової національно-культурної програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та читання на 2013–2017 рр. Із 2005 р. з метою підвищення рівня особистого розвитку підлітків завдяки заохоченню їх до систематичного читання щорічно проводиться Всеукраїнський конкурс «Найкращий читач України» для дітей віком 12–13 років, організаторами якого є Міністерство освіти і науки України, Національна бібліотека України для дітей та Громадська організація «Форум видавців»; у 2010 р. започатковано Національний проект «Україна читає дітям», проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Дитяче читання і дитяча книга в країнах Центральної і Східної Європи:

теорія і практика» (Львів, 28 квітня – 2 травня 2010 р.); у 2011 р. проведено фестиваль дитячого читання «Книгоманія» та Міжнародну науково-практичну конференцію з проблем дитячого читання й книги, на яких зазначалося, що на початку XXI століття діти і підлітки читають «не те» і «не так», як попередні покоління, у їхньому читанні відбуваються значні зміни. Якщо кілька десятиліть назад читач шукав книгу, то зараз книга шукає читача. Саме тому сьогодні так важливо популяризувати книги для дітей та юнацтва, використовуючи досвід вчених, письменників, мислителів минулих часів, науковців і практиків сучасності, відкривати художній світ дітям з метою впливу на формування їхніх особистісних якостей, морально-етичних цінностей, світоглядних позицій, сприяючи їхньому самопізнанню та саморозкриттю.

Розділ 1. Книга як важливий чинник виховання в традиціях педагогіки й культури з давніх часів до XVIII ст.

Библиотека в саду : писатели античности, средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве / сост. В. А. Эльвова. – М. : Книга, 1985. – 254 с.

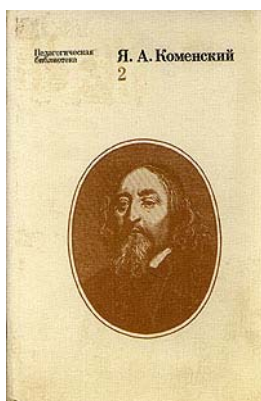
Є явища в історії людства, значення яких важко переоцінити. Вони не притаманні певному обмеженому часу, а від дня свого виникнення належать йому назавжди. До них можна з упевненістю віднести Її Величність Книгу.

Головним героєм збірника «Библиотека в саду: писатели античности, средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве» (М., 1985) є саме вона – Книга. У вміщених у збірнику філософських діалогах і життєписах, листах і промовах, уривках із трактатів і романів, мемуарах тридцять письменників Давніх Греції та Риму, Візантії, Англії, Іспанії, Італії, Франції і Нідерландів із V ст. до н.е. і до початку XVII ст. н. е. розмірковують над феноменом Книги, долями книжок. Між Платоном, який відкриває збірник, і Сервантесом, що його завершує, – більше двох тисяч років. За цей час змінилися форма книжки (від рукописних сувоїв до надрукованих у типографії книжок), ставлення до книги, розуміння її місця в житті, соціальної, моральної, естетичної й філософської ролі. Але усвідомлення того, що читання, його культурологічна організація не тільки охоплює різні аспекти взаємовідносин людини з книгою, знанням, але й пов'язане зі всіма сторонами і проявами навколишнього світу, залишилося.

Давні філософи, письменники Сходу, Греції та Риму підіймали питання упорядкування читання як основи для творчого морального мислення й поведінки, розуміючи, що набуття істинного знання безпосередньо пов'язане з виконанням суспільних обов'язків. Римський письменник, філософ-стоїк, політичний діяч **Луцій Анней Сенека** (4–65 рр. н. е), твір якого «*Моральні листи до Луцілія*», написаний в останні роки життя автора, увійшов до збірника, зауважував: «Великої витрати часу, великої додуки для чужих вух коштує похвала: «Ось начитана людина!» Будемо ж задоволені простішою назвою: «Ось людина добра!» [54, с. 40]. На думку філософа, книжок у домашній бібліотеці має бути стільки, скільки можна прочитати. При цьому перевагу варто віддавати визнанням авторам, оскільки «справа не в тому, щоб книжок було багато, а в тому, щоб вони були хороші: від читання з вибором ми одержуємо користь, від різноманітного – лише задоволення» [там само, с. 37].

Тогочасні автори виходили не тільки з кількості та якості літератури, вибору авторів, але й з підготовленості самого читача, його відповідності цьому званню. Грецький письменник-сатирик **Лукіан** (бл. 120–після 180 рр.) у творі «*Неуку, який купував багато книжок*» [35], художніми засобами сатири висміюючи безглузде збирання книжок, яке не має нічого спільного зі справжньою любов'ю до них, наголошує, що багато читати недостатньо, якщо не бачити переваг і хиб кожного твору, не розуміти «який загальний зміст його, наскільки струнка мова, що вдалося письменнику, бездоганно відповідаючи вимогам зразкового твору, і що є підробленим, незаконним, випадковим» [35, с. 76].

Знайомлячись із творами, представленими у збірнику в тій історичній послідовності, в якій вони створювалися, читач не тільки дізнається, що думав письменник про книги, читання, але й може побачити розвиток ідей про Книгу в історичному процесі.

Коменский, Я. А. Об искусном пользовании книгами – первейшим инструментом развития природных дарований : (речь, произнес. в большой аудитории Патак. шк. 28 нояб. 1650 г. перед началом занятий) / Я. А. Коменский // Избр. пед. соч. в 2 т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 34–43.

Промова «*Про уміле користування книгами – найпершим засобом розвитку природних обдарувань*» була виголошена великим чеським гуманістом, громадським діячем, ученим, філософом, лінгвістом, істориком, основоположником педагогіки нового часу **Яном Амосом Коменським** (1592–1670) 28 листопада 1650 р. перед початком занять в Шарош-Патакській гімназії. Уперше її було опубліковано в 1652 р. латинською мовою. Російською мовою видано окремою брошурою (що містить також і латинський текст) у перекладі Р. М. Урбан під редакцією А. І. Пискунова в 1970 р. Це видання, підготовлене спільно педагогічними видавництвами ЧССР, СРСР, ПНР, УНР і НДР до 300-річчя з дня смерті Я. А. Коменського, вийшло одночасно латинською, угорською й німецькою мовами. У другому томі Вибраних педагогічних творів великого чеського педагога, підготовлених спільно фахівцями СРСР і ЧССР і виданих у Москві в 1982 р., промову подано в новому перекладі В. В. Бібіхіна.

Опублікована робота безпосередньо поєднується з промовою «Про розвиток природних дарувань», виголошеною Я. А. Коменським чотирма днями раніше, 24 листопада 1650 р., у тій самій Шарош-Патакській гімназії. У своїй доповіді, що відкриває другий том Вибраних педагогічних творів, Коменський поряд з вісьмома «засобами, що слугують загальному розвитку» людини, на четверте місце (після батьків,

вихователів і шкіл) поставив книги, які, за його словами, – «воістину брусок для відточення дарувань, напилок для загострювання розуму, мазь для очей, воронка для вливання мудрості, дзеркало чужих думок і дій й керівництво для наших власних» [26, с. 17]. Розвиткові цієї теми про культурне й педагогічне значення книжок була присвячена друга промова Коменського в гімназії Шарош-Патака, яка є сверідним гімном книгам – «безмовним учителям», здатним, як ніхто інший, підтримати «життя пам'яті й розуму», гімном «чудовій могутності книжок, їхній величі і навіть Божественній силі!» [24, с. 482]. І водночас Коменський у своїй промові ставить завдання не лише «запалити» у своїх учнях «любов до книги», але й навчити їх «найкращих способів використання... цих скарбів мудрості». («Бо, – як відзначає Коменський, – ученим зроблять тебе не книги, а робота над ними») [24, с. 482]. Вирішенню саме цього завдання, тобто розкриттю лабораторії роботи з книгою, присвячені три з чотирьох частин його доповіді. Коменський дає мудрі й цінні поради, не нехтуючи, здавалося б, найелементарнішими речами, такими як принципи добору книжок, методика читання, техніка виписок тощо. За всім цим – не лише багатий особистий досвід спілкування Коменського з книгою, але й усеосяжний педагогічний аналіз книги як «найпершого засобу розвитку природних обдарувань». Підкреслюючи необхідність справжньої освіти, Коменський рекомендує «читати насамперед книги реальні, ніж ті, що наповнені порожніми словами», тобто ті, що говорять про речі, потрібні для життя»; читати книги, а не «книжечки», не задовольнятися «краплями мудрості», залишаючи її «річки, озера, моря і сам океан» осторонь. Автор говорить про повагу до книжок, підкреслюючи користь, яку принесе праця, що її вклали в читання: «по-перше, це буде сліпуче світло розуму, по-друге, ти будеш багатим своїм власним, законно отриманим надбанням, по-третє, скарби твої зможуть послужити тобі...» [25, с. 39]. Книги, підкреслює педагог, – «душа шкіл, які, якщо не одушевлені книгами, мертві» [25, с. 36]. Невміння користуватися книжкою – «найпершим засобом розвитку природних обдарувань», так само як і незнання інших, відмічених ним у попередній промові засобів розвитку цих дарувань, Коменський вважає однією з головних причин низького рівня розвитку освіти й культури багатьох народів.

Знайомство з текстом цієї промови, а також з іншими працями, які увійшли до двотомного збірника вибраних педагогічних творів великого гуманіста, буде цікавим студентам, викладачам, вихователям, шкільним бібліотекарям, які зможуть її використовувати в роботі з виховання культури читання.

Усе, про що говорив автор у XVII ст., знайшло продовження в роботах учених, педагогів, критиків, бібліотекознавців наступних поколінь. Буде цікавим порівняти із сьогоденням поради, які дав у ті далекі часи педагог і мислитель Ян Амос Коменський.

Локк, Д. Мысли о воспитании / Д. Локк ; пер. с англ. А. Басистова. – М. : [б. и.], 1896. – 241 с.

То же: // Сочинения. В 3 т. / Д. Локк ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3.– С. 407–608.

Локк, Д. Мысли о том, что читать и изучать джентльмену / Д. Локк ; пер. с англ. // Сочинения. В 3 т. / Д. Локк. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 609–614.

Видатний англійський філософ Джон Локк (1632–1704) відомий ще й як педагог, який побудував свою модель виховання, виходячи з принципів власної філософської системи. Його твір «Думки про виховання» («Some Thoughts concerning Education») (1693), що містить цілісну педагогічну концепцію, складається з приватних листів Локка 1684–1691 рр. до Едварда Кларка, його дружини й друзів філософа. Цей твір вийшов окремою книжкою в Лондоні в 1693 р. у видавництві Оншема і Джона Черчиллів; у тому ж році з'явилося друге видання. Третє, розширене видання датується 1695 р.; четверте, також розширене – 1699 р. П'яте видання, останнє, в яке Локк вніс нові додатки, вийшло вже після його смерті в 1705 р. Перший російський переклад під назвою «Про виховання дітей» з'явився в 1759 р. Він був здійснений учнем М. Ломоносова професором Н. Поповським із французького перекладу і віддрукований при Імператорському московському університеті. Існує ще кілька російських перекладів «Думок про виховання», зроблених з англійських видань, – П. Вейнберга (1890), А. Басистова (1896), М. Енгельгардта (1913).

Багато представників російської культури захоплювалися інтелектуально-моральним світом «англійського джентльмена», що його представив автор у своєму творі, в якому міститься програма освіти ділової людини нового суспільства. Для підвищення інтелекту, крім усього іншого, Дж. Локк вважав за потрібне визначити принципи читання й коло літератури, яку самостійно вивчають. До останнього він включив книжки з історії, географії, логіки, моралі, філософії, права, політики, мистецтва правильного письма й мови. Запропоноване ним коло читання міститься в його «Думках про те, що читати й вивчати джентльмену» («Some thoughts concerning reading and study for a gentleman») (1703), які є свєрдним бібліографічним додатком до «Думок про виховання». Уперше їх було перекладено російською мовою й надруковано в останньому томі тритомного зібрання творів автора (М., 1988).

У дружньому листуванні з Едвардом Кларком, яке становить основний зміст його головного педагогічного твору, Дж. Локк радив навчати дітей читання, рідної мови й латини за книжками зі зрозумілим сюжетом. Поступово розвиваючи інтелект дитини, батьки повинні, на думку філософа, турбуватися про те, щоб отримані знання принесли користь їй у подальшому житті.

Книги й читання, на думку Локка, є «важливими допоміжними засобами розуму і знаряддями знання», але при цьому необхідно брати до уваги, що «в жодній галузі розум не потребує більш ретельного і обережного керівництва, ніж у користуванні книжками; без такого керівництва воно може виявитися невинною розвагою, а не корисним застосуванням часу, і дасть нам мале збільшення знання» [34, с. 243]. Навчаючи дитину читати, ніколи не слід робити це примусово: «Краще їй (дитині) навчитися читати роком пізніше, ніж отримати в результаті подібного методу відразу до навчання» [33, с. 551].

Цікавими є запропоновані Дж. Локком твори для читання, наприклад для знайомства з розвитком етики й моралі в язичницькому світі він рекомендує прочитати трактат Цицерона «Про обов'язки», а в християнському – Новий Завіт; для вивчення історії Англії пропонує «Загальну історію Англії, церковну і цивільну» Джеймса Тиррела; для ознайомлення із загальною історією необхідно вивчати таких авторів, як Тит Лівій (59–17 рр. до н. е) і У. Релі (1552–1618). Крім істориків, Локк радив читати юристів минулого, наприклад Джона Седлера (1615–1674) або Едуарда Кока (1552–1634). Читання з політичної історії та юриспруденції філософ радив обов'язково доповнити знайомством з хронологією та географією. Для уміння керувати собою й іншими в особистому та державному житті потрібне знання психології людей. Із цією метою Локк рекомендував твори Аристотеля, Ювенала, Персія, Горація, Ж. Лабрюйєра. На думку педагога, коло читання має охоплювати і різноманітні словники: латинський, англійський, особливо юридичних термінів, географічний, історичний тощо. Філософ не залишає поза увагою ще одну користь від читання – розвагу й задоволення. Із цією метою він рекомендує байки Езопа, а для доросліших – твори Сервантеса.

У своїх творах, особливо в «Думках про виховання» й «Думках про те, що читати й вивчати джентльмену», Джон Локк підкреслював, що література, книга, текст – це не лише читання, а певна філософія життя.

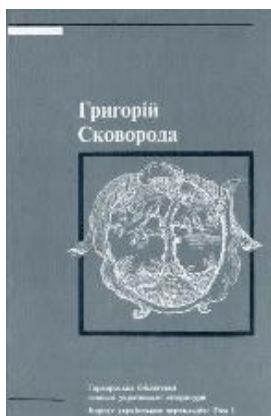
Посошков, И. Книга о скудости и о богатстве, сие есть изъяснение, от чего

приключается скудость и от чего гобзовитое богатство умножается / И. Посошков // Сочинения / И. Посошков. – М. : в типографии Николая Степанова, 1842. – С. 1–259.

Посошков, И. Отеческое завещательное поучение посланному для обучения в дальние страны юному сыну / И. Посошков // Сочинения / И. Посошков. – М. : в типографии Николая Степанова, 1842. – С. 293–304.

«Книгу о скудости и о богатстве...» відомий економіст і публіцист, сучасник імператора Петра I, **Іван Тихонович Посошков** (1652–1726) написав у 1724 р., коли йому було 72 роки. Вперше її було опубліковано лише в 1842 р., а до того вона поширювалась у списках. Зміст твору значно ширший від того, що міститься в назві, тому що поряд з економічними темами в ньому обговорюються питання духовності, адміністративного устрою, судочинства, законодавства, селянства, освіти. Розмірковуючи про навчання, автор наголошує на тому, щоб «школьники читали бы книги неспешно, но с самым вниманием, дабы чтмое могли разумети и памятовати, и кой ученик невнятно будет читати, то той учитель, кой ко чтению и вразумлению книжному приставлен, непрестанно их понуждал и вразумлял, как им разуметельно читать, и, чего не знают, толковал бы им» [41, с. 16–17]. У навчанні читання автор вважає за потрібне використовувати методи заохочення для старанних учнів і покарання для недбайливих. Мав І. Т. Посошков свої думки стосовно того, які твори варто читати підліткам. Своему сину, який виїхав на навчання за кордон, у трактаті «*Отеческое завещательное поучение посланному для обучения в дальние страны юному сыну*» (1709) І. Посошков радить читати книжки «некако вредительные признанные, но зело полезные» [42, с. 300], такі, як «Книга притч Соломоновых», «Книга Екклезіаста», «Книга премудрости Ісуса, сына Сірахова», а також писання святих отців.

Сковорода, Г. С. Твори : у двох томах. Т. 2. Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи / Г. С. Сковорода ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; передм. О. Мишанич ; пер. із староукр. М. Кашуби, В. Шевчука. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – 480 с. – (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства). – Из змісту: Книжечка про

читання Святого Письма, названа жінка Лотова: с. 34–60 ; Убогий Жайворонок : притча: с. 124–139.

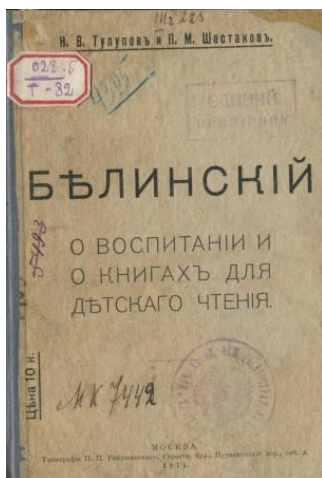
Твори найвидатнішої постаті в культурному й літературному житті України XVIII ст. – поета, просвітителя, гуманіста й філософа **Григорія Савича Сковороди** (1722–1794) – почали друкувати лише після його смерті, з 1798 р.; відтоді їх видають у різних країнах світу. До двотомника творів, що відкрив третю, україномовну серію «Гарвардської бібліотеки давнього українського письменства» (Київ, 1994), увійшли поезії, байки, притчі, філософські трактати і діалоги, переклади й листи Г. С. Сковороди. Написані книжною староукраїнською мовою і вперше повністю перекладені новою українською літературною мовою, вони відкривають сучасному читачеві дивосвіт думок і образів великого народного любомудра. У них ми знаходимо й думки про читання, книги. Великий народний мислитель зізнавався, що з дитинства таємна сила приваблювала його до навчальних книжок, тому що вони лікують та веселять його серце, а Біблія, яку він почав читати тільки у тридцятилітньому віці, була для нього найкращою книжкою. У притчі «Убогий Жайворонок» (1787) філософ писав: «Яка користь у читанні багатьох книг, коли ти беззаконник? Єдину книгу читай, і доволі. Поглянь на сей світ. Поглянь на рід людський. Він-бо є книга, чорна книга, що тримає в собі різноякі біди, як хвилі, що постійно здіймаються на морі. Читай її завжди і навчайся, наче з високої гавані на буряний океан, поглядай і тишся. Чи всі читають сю книгу? Всі. Всі читають, але безтямно» [57, с. 130–131]. І далі, у «Книжечці про читання Святого Письма, названій жінкою Лотовою» (1780–1788) він вчив: «Той, хто читає численні, до того ж з різними думками книги, не буде благовченим. Якщо наш вік або наша країна має мудрих мужів набагато менше, ніж в інші віки і в інших сторонах, то причиною цього є те, що блукаємо по незліченних і різнорідних стадах книг без міри, без розбору, без гавані. Хворий турбує різних тварин, а здоровий одною їжею ситий. З'їж одне зі смаком, і вистачить. Немає більш шкідливого, як різне й безмірне... Розжуй одну преславну славу – і в численні помешкання Божого цього лабіринту відкриється тобі вхід і вихід» [57, с. 39].

Рекомендована література

1. **Бергк, И. А.** Искусство чтения книг : фрагменты / Иоганн Адам Бергк // Твоей разумной силе слава! : европ. писатели о кн., чтении, библиофильстве / [сост. В. А. Эльвова]. – М. : Книга, 1988. – С. 78–79.
2. **Ботвинник, М.** Откуда есть пошел букварь / Марат Ботвинник. – Минск : Вышэйшая шк., 1983. – 67 с.

3. **Локк.** О воспитании детей господина Локка. Ч. 1 ; Ч. 2 / Локк ; пер. с фр. на рос. язык Императорскаго Московскаго Университета Профессором Николаем Поповским. – 2-е изд. – М. : В Тип. Компании Типографической, 1788. – VIII, 323 с., 331 с.
4. **Локк, Д.** Об управлении разумом / Д. Локк // Сочинения. В 3 т. / Д. Локк ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1985. – Т. 2. – С. 202–279.
5. **Муратори, Л. А.** О методе, коему я следовал в своем образовании : письмо к Джованни Артико, графу ди Порчия / Лодовико Антонио Муратори // Твоей разумной силе слава! : европ. писатели о кн., чтении, библиофильстве / [сост. В. А. Эльвова]. – М. : Книга, 1988. – С. 18–29.
6. **Плутарх.** Как юноше слушать поэтические произведения : (фрагменты) / Плутарх // Библиотека в саду : писатели античности, средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве / сост. В. А. Эльвова. – М. : Книга, 1985. – С. 45–51.
7. **Розов, Н. Н.** Читатели русской книги первых веков ее существования и их изучение / Н. Н. Розов // История русского читателя / ЛГИК им. Н. К. Крупской ; науч. ред. И. Е. Баренбаум. – Ленинград, 1973. – Вып. 1. – С. 20–36. – Библиогр.: 34 назв.
8. **Страхов, Н. И.** Библиотека девиц и мужчин / Н. И. Страхов // Очарованные книгой : рус. писатели о кн., чтении, библиофилах / [сост. А. В. Блюм]. – М. : Книга, 1982. – С. 27–28.

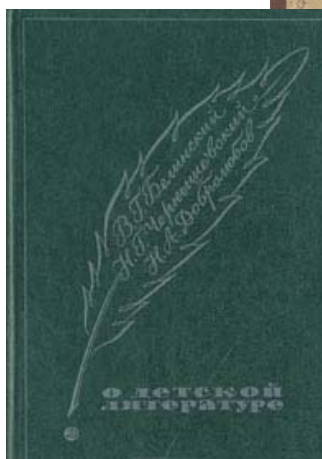
Розділ 2. Дитяче читання в працях діячів культури й освіти XIX – поч. XX ст.

Белинский о воспитании и о книгах для детского чтения / Н. В. Тулупов, П. М. Шестаков. – М. : [б. и.], 1911. – 68 с.

Свод мнений Белинского о детской литературе / сост. И. Феоктистов ; пед. музей военно-учеб. заведений в СПб, Отд. критики и библиогр. дет. лит. – 2-е изд. – СПб. : [б. и.], 1898. – 62 с.

В. Г. Белинский, Н. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов о детской литературе : [сборник] / [сост. В. Терновской, Н. Якушина ; вступ. ст. В. Терновской ; коммент. Н. Якушина ; худож. Н. Воронова]. – [Изд. второе, перераб. и доп.]. – М. : Дет. лит., 1983. – 430 с.

Головною заслугою видатного російського літературного критика й публіциста **Віссаріона Григоровича Белінського** (1811–1848) є те, що він показав особливості дитячої літератури, її вирішальне виховне значення, виступав за реалізм і високий художній рівень.

Незважаючи на невелику кількість його праць, присвячених дитячій літературі, вони нам видаються надзвичайно цінними. Російський критик був упевнений, що «книга есть жизнь нашего времени. В ней все нуждаются – и старые, и молодые, и деловые, и ничего не делающие; дети – так же. Все дело в выборе книги для них, и мы первые согласны, что читать дурно выбранные книги для них и хуже, и вреднее, чем ничего не читать» [8, с. 31].

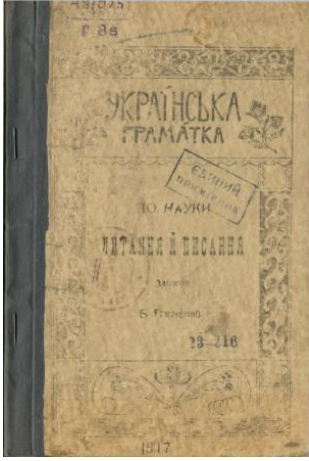
Метою дитячих книжок, за Белінським, має бути розвиток даних дітям від природи елементів людського духу – чуття любові й відчуття нескінченного. Пряма і безпосередня дія таких книжок має бути спрямована на почуття дітей, а не на їхній розум. Белінський висловлює переконання, що книги повинні входити до плану виховання як одна з важливих його сторін. Проте «нет ничего столь вредного и опасного, как неестественное и несвоевременное развитие духа. Дитя должно быть дитятею, но не юношею, не взрослым человеком. Первые впечатления сильны, – и плодом неразборчивого чтения будет преждевременная мечтательность, пустая и ложная

идеальность, отвращение от бодрой и здоровой деятельности, склонность к таким чувствам и положениям в жизни, которые не свойственны детскому возрасту. Всею своею чередою. Неестественно и преждевременно развившиеся дети – нравственные уроды» [8, с.32]. Початок навчання, на думку критика, визначається індивідуальними особливостями дитини, але в жодному разі воно не повинно бути раніше 7 років. Книжки, з яких можна почати, – дещо на зразок природно-історичних атласів, в яких головну роль відігравали б малюнки, а текст лише службову. Вік, коли дитина може розпочати читання романів і повістей, – 12–14 років. А взагалі пристрась дитини до читання не повинна радувати дорослих, і може бути терпимою, коли дитя позбавлене можливості навчатися правильно й систематично, інакше вона (пристрасть) розвиває в дітях фантазію за рахунок інших властивостей духу, а це може призвести до сумних наслідків, зробивши із дитини даремного мрійника.

Надзвичайно цінними є ідеї В. Белінського про мову дитячої книжки, яка, на його думку, має бути доступною дітям і водночас високолітературною, «квітучою в самій простоті».

Однією із заслуг Белінського у сфері дитячого читання є те, що він подав чи не перший зразок списку творів із загальної літератури, придатних для читання дітям. Серед рекомендованих – байки І. Крилова, «Юрій Милославський» М. Загоскіна, «Вівсяний кисіль» В. Жуковського, «Казка про рибалку та рибку» О. Пушкіна, його ж «Кавказький бранець» (не весь), уривки з «Руслана і Людмили» і «Полтави», деякі з невеликих віршів, російські народні билини, твори Ф. Купера, В. Скотта, М. Лермонтова й М. Гоголя. В. Белінський критично ставився до багатьох тогочасних книжок для дитячого читання. Деякі з них викликали в нього глибоке обурення: «Бедные дети, – вигукує він, – сохрани вас Бог от оспы, кори и сочинений Беркена, Жанлис и Бульи» [8, с. 42]. Поетичні ж казки Гофмана й книжки Одоевського цілком задовольняли його, інколи захоплювали, а взагалі він вважав, що «за исключениями, слишком немногими и редкими, мы считаем вздорными и вредными не только наши русские книги для детей, но и их иностранные образцы» [8, с. 42, 64].

Поглядам видатного російського літературного критика й публіциста на дитяче читання й книжки для дітей присвячено кілька робіт. Серед них праці І. Феоктистова «Свод мнений Белинского о детской литературе» (СПб., 1898), Н. В. Тулупова та П. М. Шестакова «Белинский о воспитании и о книгах для детского чтения» (М., 1911) та збірник «В. Г. Белинский, Н. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов о детской литературе» (М., 1983).

Грінченко, Б. Українська граматка до науки читання й писання / зложив Б. Грінченко. – [К. : Друк. Т-ва «Криниця», 1917]. – 64 с. : іл.

Видатний український письменник і вчений, критик, мовознавець, педагог, журналіст і громадський діяч **Борис Дмитрович Грінченко** (1863–1910) не залишав поза увагою методичний аспект навчально-виховного процесу, збагативши фонд національних підручників букварем під назвою «Українська граматка до науки читання й писання» (1907). Про історію його написання він згадує: «Склав я цю граматку ще року 1888, бувши на селі вчителем. Тоді не вільно було друкувати ніяких українських книжок до науки дітям чи дорослим; через те я сам написав усю граматку друкованими літерами та й учив по ній читання й писання свою дитину і чужих дітей, бажаючи, щоб рідною мовою озвалась до їх наука» [12, с. 61]. Друком цей буквар з'явився тільки 1907 р. у Києві, коли після революційних подій 1905 р. дещо послабилися утиски українського слова. У 1917 р. буквар було перевидано без змін.

Підручник складається з чотирьох частин: власне абетки, хрестоматії текстів для читання під назвою «Читання після азбуки», прописів та післямови автора під назвою «До вчителів». Перша частина має 29 уроків. Кожен урок присвячений вивченню певної літери. Автор зазначав, що намагався розташувати їх так, щоб спочатку йшли легші для вимови звуки, а також, щоб вистачало матеріалу для читання. Хрестоматійна частина букваря містить вдало дібрані тексти – байки, оповідання, вірші, приказки, загадки, дотепи, які мають усього кілька коротких речень, але не лише виконують роль вправ, а й сприяють формуванню моральних уявлень та переконань, викликають позитивні емоції в класі. Ознайомлював педагог своїх маленьких читачів і з творчістю визначних діячів української літератури. На сторінках букваря зустрічаємо вірші Т. Г. Шевченка, Л. І. Глібова, П. О. Куліша, Є. П. Гребінки. Укладач писав, що поставив собі за мету «давати матеріал цілком дітям зрозумілий, йдучи од легшого до важчого, і інтересний змістом» [12, с. 64]. Сам він спеціально для підручника написав оригінальні мініатюри й цілу низку невеликих оповідань за мотивами відомих сюжетів [4, с. 446]. Пропис містить каліграфічно написані різні елементи літер, самі букви, окремі слова. У ньому представлено великі й малі літери. В останній частині букваря, зверненні, автор, спираючись на власний досвід, дає поради стосовно методики роботи з книжкою, а також вміщує пояснення щодо правильного читання (порівняно з російською мовою) суто українських літер. Необхідно зауважити, що за браком українських шкіл, букварем для

навчання дітей користувалися передусім батьки. Оскільки вони не мали спеціальної підготовки, запропоновані в книжці рекомендації ставали їм у великій пригоді [4, с. 445].

О. Й. Фізеші, аналізуючи буквар Б. Грінченка з погляду визначення виховної парадигми, робить висновок, що «Українська граматка до науки читання й писання» Б. Грінченка була не тільки цінним внеском у розвиток методики навчання грамоти українською мовою, але й важливим засобом виховання високоморальної особистості [65, с. 161].

Русова, С. Позашкільна освіта та шляхи її проведення / С. Русова // Вибрані педагогічні твори : у 4 кн. / С. Русова ; заг. ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., прим.: Є. І. Коваленко, О. М. Таран. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008. – Кн. 3. – С. 144–232.

Видатна українська письменниця, педагог, теоретик і практик у галузі суспільного дошкільного виховання кінця XIX – початку XX ст. **Софія Федорівна Русова** (1856–1940) особливого значення надавала книзі й піклувалась про видання книг не лише для дітей, а й для всього простого народу.

У праці «Позашкільна освіта та шляхи її проведення» (вперше надрукована у журналі «Дзвін», 1918), уміщеній у третій книзі «Вибраних педагогічних творів» (Чернігів, 2008), авторка наголошує на необхідності «вжити всіх заходів, щоб книжка захопила увагу й довір'я читачів, щоб вона відповідала всім вимогам життя, бажанню народної освіти, практичного знання, почуттю моральної краси; щоб вона задовольняла людей всякого віку, починаючи від малих дітей і до старих дідів» [48, с. 187]. Бібліотекар же має бути «в постійних відносинах з вчителем, щоб знати, що саме треба учням читанням доповнити, пояснювати з того, що вони вчили в класі» [там само, с. 188]. Цікавою є пропозиція С. Русової використовувати для читання літній час, коли школярі

«пасуть скотину і нудяться на степу». При правильній організації позашкільної освіти, на думку авторки, наслідки якої стануть відчутними через 20 років, можна буде сказати: «Немає неграмотної дорослої людини в Україні» [там само, с. 232].

Русова, С. Про колективне і групове читання / С. Русова. – К. : Укр. школа, [1917]. – 20 с. – (Українська Педагогічна Бібліотека ; № 12).

Місцю дитячої книжки у творчій самостійній діяльності дитини С. Ф. Русова приділяла особливу увагу: «Книга – ось найголовніше поки що джерело освіти і морально-естетичного виховання. Через се першим обов'язком учителя є навчити своїх учнів, як ставитися до книжки, як використовувати найкраще се джерело так, щоб дитина навчилася читати свідомо, знаходити в книжці глибокий зміст...», – пише вона в праці «Про колективне і групове читання» (1917) [51, с. 4]. Педагог підкреслювала, що твори для дітей треба обирати ретельно й дуже обережно з урахуванням віку, місцевості, у якій вони мешкають і навчаються, зважаючи на те, як ці твори впливатимуть на душу, почуття та розум дитини. Вона пропонувала вчителям добирати дітям молодших класів маленькі книжечки для позашкільного читання. Вони мають бути гарно оздоблені малюнками, за змістом дуже близькими й зрозумілими для дітей першого та другого класів. Загальні ж вимоги до книжки, на думку С. Русової, нескладні: «...вона повинна бути цілком проста, зрозуміла, правдива з боку психологічного і життєвого, мусить мати художню красу» [там само, с. 5], з іншого боку, книга має задовольнити дитину. Окрім самостійного хатнього читання, потрібно, вважала С. Русова, залучати дитину до групового і колективного читання, адже «ці два засоби дуже гарно впливають на розвиток дитини, поширюють її свідомість, розвивають її критичний світогляд» [там само, с. 9].

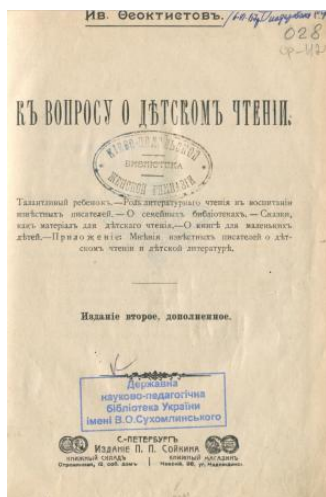
Русова, С. Нова школа / С. Русова. – 2-ге вид. – К. : Укр. школа. Друк. т-ва «Час», 1917. – 20 с. – (Українська Педагогічна Бібліотека ; № 4).

Русова, С. Нова школа / С. Русова // Вибр. пед. твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – С. 207–218.

«Велике слово – школа! Се скарб найкращий кожного народу, се ключ золотий, що розмикає пута несвідомості, се шлях до волі, до науки, до добробуту» [50, с. 207], – такими словами починається праця Софії Федорівни Русової «Нова школа» (1914; друге видання – 1917). Читання треба правильно організувати, наголошує вчена, і пропонує обов'язково ввести до шкільного курсу навчання «лекції для дітей», «години оповідань» або «години читання». Велику увагу вона приділяє добору текстів для дітей: «Треба намітити такий твір літературний, який цілком діти-слухачі могли б зрозуміти... Треба так переказати художній твір, щоб він став перед дітьми в усій своїй силі й красі, щоб захопив їх і зробив моральне й естетичне враження. Користуватися для сього найкраще багатим фольклором свого й інших народів» [там

само, с. 210–211]. Учитель, на думку С. Русової, рекомендує учням книги для читання, має уважно ставитися до того, які саме видання запропонувати дітям, щоб якнайкраще виховати їхній смак. У своїй праці авторка називає книжки, які доречно рекомендувати дітям і вчителям для першого навчання учнів грамоти. Серед них найкращими, на її думку, є «Грамотка» та «Рідне слово» Бориса Грінченка, «Рідна Школа» Спиридона Черкасенка та «Вінок» Олександра Білоусенка, адже в них можна знайти багато матеріалу з природознавства, літературні зразки творів найкращих письменників і народної словесності, які найбільше сприятимуть у розв'язанні основних завдань школи.

Велика просвітителька не лише рекомендувала, як добирати художні тексти для роботи з дітьми, але й сама писала оповідання для них. Її твори допомагають дитині якнайкраще пізнати навколишній світ, зрозуміти взаємозв'язки між природою і людиною, серцем доторкнутися до живого, допомогти йому, захистити [38, с. 274–279].

Феоктистов, Ив. К вопросу о детском чтении / Ив. Феоктистов. – 2-е изд., доп. – Спб. : Изд. П. П. Сойкина, [б.г.] – 297 с.

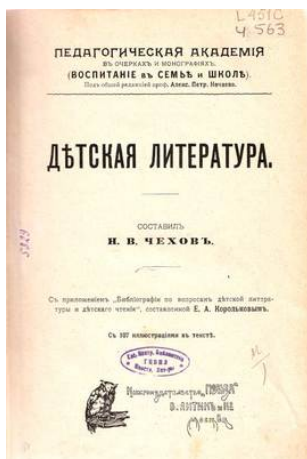
Питанням, пов'язаним із дитячою літературою, багато статей присвятив **Іван Іванович Феоктистов**. Значна частина з них була пізніше зібрана в книзі «К вопросу о детском чтении» (1891), в якій Феоктистов підійшов до питання про роль читання в житті дитини особливим чином: вивчаючи біографії талановитих людей (поетів, письменників, музикантів), він намагається з'ясувати роль різних чинників виховання в їхньому житті і в формуванні характерів. Це дослідження привело його до переконання, що читання для талановитих дітей є всім: воно – їхня освіта й виховання, хоч би яким безладним воно не було на перший погляд. З раннього віку – в деякого майже з дитинства – книга посідає чи не перше місце в житті, і якщо не сама книга, то казки, перекази, пісні тощо. Автор приходиться до висновку, що пристрасть до читання у дітей розвивається з духовної потреби. Але вивчення того, що саме читали талановиті діти в дитинстві, зумовлює його негативне ставлення до дитячої книжки: «Нам нужна не детская, а общедоступная литература, которая содержала бы в себе все, что есть лучшего во всемирной литературе, куда должны войти и издания, знакомящие массу в популярном изложении с результатами современной науки. Все это и представит материал для детского чтения» [64, с. 81]. Цим положенням автор, з одного боку, заперечує дитячі книжки, а з іншого – вимагає для дітей вибраних творів із «дорослої» літератури і

популярного викладу наукових відомостей. Щоправда, він вважає, що добір матеріалу і його виклад так само придатні і для дітей, і для дорослих, які не здобули освіти, але все-таки це є визнанням потреби в особливій літературі для дітей. Книжки для дітей, на думку І. Феоктистова, мають бути написані доступною мовою, з логічним викладом матеріалу, відповідати віковим особливостям дитини, незважаючи на тематику.

Круглов, А. В. Литература «маленького народа» : критико-пед. беседы по вопр. дет. лит. : [в 2-х вып.] / А. В. Круглов. – М. : Изд. книж. магазина М. Д. Наумова, 1897.
Вып. 1. – 195 с.; Вып. 2. – 238 с.

На захист дитячої літератури виступав теоретик і дитячий письменник, народник **Олександр Васильович Круглов** (1852–1915). Протягом 1892–1895 рр. у журналі «Вестник воспитания» він публікував цикл теоретичних статей-бесід «Литература „маленького народа”», котрі в 1897 р. вийшли окремими книжками у двох випусках. Автор ставить те ж саме питання – чи «потрібна дитяча література?» Виклавши думку з цього приводу Писарева і Белінського, Круглов доходить висновку, що переконання деяких авторів у непотрібності дитячої літератури виникає через те, що вони по-різному розуміють словосполучення «дитяча література». Заперечувати, на думку письменника, потрібно неякісні книжки для дітей, а не всі. Використовувати матеріал, що є придатним для дітей, беручи його з літератури, написаної для дорослих, можна й потрібно, але таких текстів тоді існувало дуже мало. Якщо ж удаватися до переробок для дітей художніх творів, то це дорівнюватиме, на думку автора, тому, якби тесля або каменяр виправляв роботу скульптора. У найліпшому випадку твори, написані для дорослих, доводилося б скорочувати, щоб зробити їх доступними дітям... Але чому ж, запитує О. Круглов, поряд із такими скороченими творами не існувати і книзі, написаній спеціально для дитини? Для цього, впевнений він, у письменника, який пише таку книгу, має бути талант: «...не всякий писатель, пишущий хорошо для взрослых, может быть назван и детским писателем... Писать для детей интересно, в то же время удовлетворяют своими произведениями взрослою публику, ее заинтересовать – вот идеал детского писателя...» [28, с. 14–15]. На думку Круглова, треба писати для дітей тим, хто може писати, залишаючись художником, не перетворюючись на фабриканта, не вигадуючи життя за прописами.

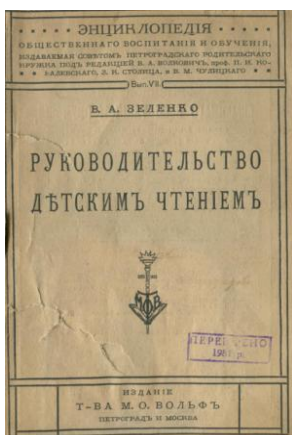
Детская литература / составил Н. В. Чехов. – М.: Польза, 1909. – 256 с.: ил. – С прил. библиогр. по вопр. дет. лит. и дет. чтения, составл. Е. В. Корольковым.

Родников, В. Детская литература : с указанием важнейших кн. для дет. чтения / В. Родников. – Изд. 2-е, знач. доп. – К.: Книгоизд-во И. И. Самоненко, 1915. – 220 с.

У 1909 р. виходять друком дві книги з історії дитячої літератури: «Детская литература» В. П. Роднікова (Київ) і «Детская литература» М. В. Чехова (Москва), в яких зроблено спробу визначити напрями розвитку літератури для дітей, подано аналіз творчості окремих письменників. Ці роботи по праву можна розглядати як перші наукові й навчальні видання, присвячені літературі для дітей. Педагог, методист-філолог, професор і громадський діяч **Микола Володимирович Чехов** (1865–1947) упевнено відокремлює дитячу літературу не лише від загальної, але й від народної, вибравши критерієм ступінь «наукової підготовки» читача. Призначення дитячої літератури, на його думку, – підготувати молоде покоління за допомогою доступного й цікавого для нього матеріалу до читання й розуміння загальної літератури, вселити любов та звичку до читання. М. В. Чехов починає першу главу прямою постановкою питання про своєрідність літератури для дітей і її призначення: «Нужна ли детская литература? Вот вопрос, который нельзя считать разрешенным окончательно» [15, с. 1]. Не випадково в підручнику Чехова більше половини його тексту – аналіз теоретичних, організаційних і методичних проблем дитячого читання. Серед них – письменність і самостійність читання; шкільна бібліотека, її організація, роль вчителя в її діяльності; основні принципи добору книжок для дитячого читання; читання з дітьми в класі і керівництво самостійним читанням; колективне, групове читання та інші вельми значимі для вчителя педагогічні проблеми. Його «Детская литература» є спробою огляду дитячої літератури в її історичному розвитку й на сучасному етапі. Видання містить теоретичний розділ «Дитяча література та її завдання», додаток «Бібліографія з питань дитячої літератури та дитячого читання», складений Є. А. Корольковим, 107 цікавих ілюстрацій, портрети письменників і виразні фотокопії малюнків до різних творів літератури.

Праця **В. П. Роднікова**, в якій подано доволі детальний аналіз літератури XIX–початку XX ст., складається з чотирьох глав, в яких розглянуто основні принципи та види дитячої літератури, головні течії в російській дитячій літературі (сентиментальний напрям, народницькі, романтичні течії, реально-художній напрям, модерністська течія) та питання керування дитячим читанням. В. Родніков був переконаний, що читання книжок є справою корисною й важливою для дітей, але тільки тоді, коли воно не занадто рясне, а тому поверхове. Керівникові дитячого читання треба прагнути, щоб указівки не пригнічували самостійності дитини, потрібно привчати її до певного порядку і плану читання, а також розвивати звичку вдумливого ставлення до книжок [45].

Зеленко, В. А. Руководительство детским чтением / В. А. Зеленко. – Петроград ; Москва : Изд. Т-ва Вольф, 1915. – 75 с.

Зеленко Василь Адамович (1878–?), у 1918–1924 рр. – директор Петроградського інституту позашкільної освіти, у 1915 р. видає книгу *«Руководительство детским чтением»*, в якій трактує це поняття досить широко: це і відбір книжок, організація дитячих бібліотек і читалень, залучення дітей до читання і задоволення їхніх читацьких потреб, це і керівництво читанням конкретної дитини або групи дітей. Автор розглядає керівництво читанням у сім'ї, школі, бібліотеці.

Справочная книжка по чтению детей всех возрастов / сост. М. В. Соболев. – СПб. : Тип. В. П. Мещерского, 1903. – 468 с.

«Справочная книжка по чтению детей всех возрастов», фундаментальний покажчик для керівників дитячого читання **М. В. Соболева**, була свого часу популярною, її можна вважати одним із перших науково-допоміжних покажчиків з дитячої літератури, в якому перелічено книги й журнали, які вийшли друком із 1870 по 1903 рр. У цій же праці подано покажчик книжок і статей з питань дитячого читання з їхнім коротким змістом. Багата «первинна» інформація (використання рецензій, відгуків, педагогічних оцінок), певна система розташування матеріалу (за віком, а всередині – за галузями знання), облік великої

кількості видань дозволили зберегти інформаційну цінність покажчика для сучасного дослідника дитячої літератури.

Елачич, Е. Сборник статей по вопросам детского чтения / Евгений Елачич. – СПб. : Т-во художествен. печати, 1914. – 221 с.

Педагог і письменник **Євген Олександрович Єлачич** (1880, Київ – 1945, Белград) більшу частину свого життя присвятив питанням дитячого читання, моралі та виховання нового покоління. Минуло понад 100 років з часу випуску його численних книжок для дітей із природознавства, статей на теми користі читання тих чи інших жанрів літератури для дітей, а проблеми залишилися і навіть, можливо, стали рельєфнішими. У 1911–1917 рр. Є. О. Єлачич редагував критико-бібліографічний журнал «Что и как читать детям?» Саме в цей час було опубліковано низку його статей, що склали згодом «Сборник статей по вопросам детского чтения» (СПб., 1914): «В защиту детской литературы», «Место морали в детской литературе», «Сказки, как материал для детского чтения», «Басни Крылова, как материал для детского чтения», «О критике детской литературы самими детьми» та інші. Мета цих публікацій – висловити свій погляд на виховання і дитяче читання. Слідом за Белінським, Феоктистовим та Родніковим Єлачич стверджує, що незважаючи на велике значення книги, нею не варто зловживати, інакше діти призвичаються на все дивитися очима книги, у них не розвиватиметься самостійність, особиста творча робота, власне критичне мислення: «...ребенка, страдающего многочтением, надо прежде всего начать учить читать, потому что проглатывать страницу за страницей, не отдавая себе должного критического отчета в прочитанном и не извлекая из книги того, что она может дать, – это еще не значит уметь читать» [18, с. 11]. Читання книжок, на думку Є. О. Єлачича, повинно бути не заняттям для проведення часу, а серйозною справою; маленьким дітям краще зовсім не читати: «Строго говоря, только лет с 10–11 можно начинать настоящее чтение, но, конечно, и то в меру, с разбором, с должной основательностью» [там само]. Є. Єлачич вважав, що дитяча книжка повинна бути реалістичною, а якщо це фантастика, то тільки – високохудожня, доступна для віку дитини: «В природі досить правди, щоб нею самою зацікавити дітей, викликати увагу й самостійний дитячий досвід... Не всяка казка добра задля усякого дитячого зросту, що усе занадто фантастичне в казках, треба обминати...» [49, с. 33–35]. У збірнику Є. Єлачич

висловлює багато дорікань М. Рубакіну за ті помилки, які він помітив в його популярних книжках.

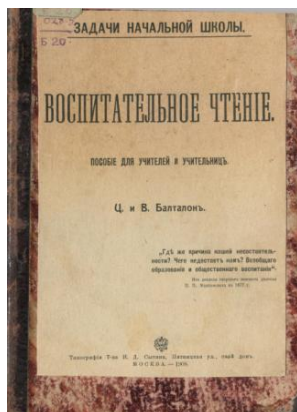
Тихеева, Е. О чтении детей / Е. Тихеева, Л. Тихеева. – СПб. : [Тип. М. М. Стасюлевича], [1909]. – 56 с. – (Энциклопедия семейного воспитания и обучения ; вып. 57).

Протягом 1898–1910 рр. «Батьківський гурток», що діяв при Педагогічному музеї військово-навчальних закладів у Санкт-Петербурзі, видавав «Енциклопедію семейного воспитания и обучения». Зміст випусків Енциклопедії був різноманітним, у багатьох педагогічних питаннях особливо наголошувалося на проблемі естетичного виховання дітей. Особливо цікавим для нас є її 57-й випуск, в якому вміщено роботу видатних російських і радянських педагогів **Єлизавети Іванівни** (1867–1943) та **Лідії Іванівни** (1868–1938) **Тихєєвих** «*О чтении детей*» (1909). Авторки детально викладають свої погляди на читання як фактор розвитку дитини, ставлять перед батьками завдання виховання в дітей пошани до книги з малих років, розглядають значення ілюстрацій в їхньому естетичному вихованні, підкреслюють величезну роль сімейного читання вголос. У роботі охарактеризовано коло читання дітей, подано узагальнення спостережень авторів про ставлення малечі до прочитаного, зроблено спробу визначити типи читачів. Єлизавета та Лідія Тихєєви підкреслюють важливість врахування батьками особливостей дитини, якій добирають книжки.

Питання, чи потрібна спеціальна дитяча література, здається авторкам надуманим: «Детям нужна не та или другая литература, а нужны хорошие книги. А будут ли это книги из общей литературы или книги, специально и исключительно для детей написанные, – это совершенно безразлично» [61, с. 13]. Визначаючи критерії оцінки дитячої книги, вони переконливо рекомендують батькам користуватися під час добору книжок каталогами, складеними фахівцями – «людьми опытными и заслуживающими доверия, людьми, вопрос этот изучившими и положившими на разработку его много труда» [61, с. 14]. У додатку випуску подано список таких каталогів, до яких увійшли посібники Лебедєва, Фльорова, Королькова, Чехова, дитячої бібліотеки М. В. Берендікової, покажчики Рухливого музею навчальних посібників, «Батьківського гуртка» тощо.

Випуск Єлизавети та Лідії Тихєєвих цікавий ще й тим, що в ньому подано список найкращих дитячих книжок і журналів, знайомство з якими «желательно для каждого

ребенка». У переліку 263 назви, серед яких особливим знаком (астериском) виділені високохудожні, класичні твори – «вічні книги», як авторки їх назвали; серед них казки О. Пушкіна, В. Жуковського, Г.-Х. Андерсена, Ш. Перро, П. Єршова, С. Аксакова, твори М. Лермонтова, М. Гоголя, І. Тургенєва, А. Чехова, Д. Дефо тощо. Цей список актуальний і сьогодні, саме ці книги увійшли до «золотої бібліотеки» читання сучасних дітей.

Балталон, Ц. Воспитательное чтение : пособие для учителей и учительниц / Ц. Балталон, В. Балталон. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1908. – 226 с.

Книга «*Воспитательное чтение*» (1908), підготовлена російським педагогом, психологом і громадським діячем ліберального напрямку, автором праць із питань навчання в початкових класах і методики викладання літератури в старших класах **Цезарем Павловичем Балталоном** (1855–1913) спільно з дружиною Вірою Дмитрівною, витримала протягом 1908–1914 рр. чотири видання. Але пізніше ім'я цього психолога й педагога-новатора виявилось майже забутим.

Багато в чому до сьогодні зміст «Воспитательного чтения» методично застарів: педагогіка, дитяча та підліткова психологія зробили відтоді крок далеко вперед. Та й сам автор, як і будь-який інший новатор, не був застрахований від помилок і деякої вузькості поглядів. Проте проблема сприйняття дитиною великих, складних творів, написаних зовсім не для її віку, піднята у цій роботі, залишається актуальною і в наші дні. Неможливість зрозуміти і сприйняти такі тексти здатна, на думку автора, тільки відвернути дитину від літератури. Вирішення проблеми Цезар Балталон вбачав у поступовому привчанні дітей до складного, у пошуку таких творів великих авторів, які будуть доступні розумінню школяра й викличуть у нього бажання згодом ознайомитися зі складнішими роботами раніше вивчених письменників. Широта бачення Балталоном цієї проблеми яскраво проявляється в тому, що він загострює увагу й на проблемах супутніх тем (наприклад, значення особистостей учителя й учня в системі викладання, роль сімейного читання у вихованні дитини), спонукаючи нас до вирішення інших, сучасніших проблем.

У посібнику запропоновано розробки уроків виховного читання в початкових класах, написані у формі поширених на той час анкет. У сформованих запитаннях до розповідей, переважно дитячих, повчальних, помітне прагнення автора з'ясувати

враження учнів від прочитаного, допомогти їм зрозуміти зміст твору, пояснити поведінку головних героїв, хоча й обмежуючись при цьому виховними цілями.

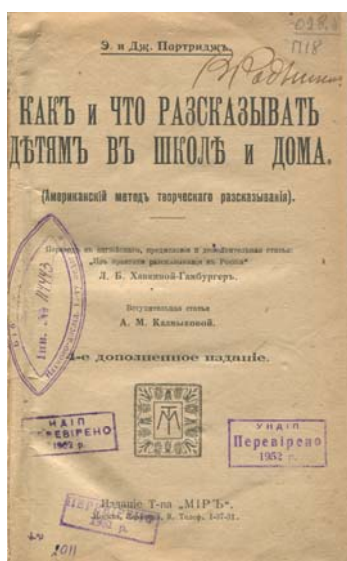
Рубакин, Н. А. Письма к читателям о самообразовании: как начинающие читатели должны приступать к нему и как вести его / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 2. – С. 3–126.

Рубакин, Н. А. Основные задачи библиотечного дела / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 2. – С. 127–146.

Праця російського книгознавця, бібліографа, соціолога-експериментатора, бібліопсихолога, письменника **Миколи Олександровича Рубакіна** (1862–1946) *«Письма к читателям о самообразовании. Как начинающие читатели должны приступать к нему и как вести его»* вперше була опублікована в 1910 р. у часописі «Круг знаний»; у 1911 р. її перевидав «Новый журнал для всех», у тому ж році деякі глави «Писем» були надруковані в журналах «Новая жизнь» та «Школа и жизнь». У цій роботі Рубакін дає відповіді на кілька важливих запитань: «Що таке дійсно освічена людина?», «Який сенс, яка мета життя такої людини?», «Які саме знання має засвоїти читач, працюючи над самоосвітою?», «Як використовувати з метою самоосвіти всі свої здібності й особливості?», «Які книги вважати хорошими, які – поганими?», «Як обирати для себе книги не тільки хороші, але й ті, що відповідають особливостям читача?», «Як виховувати в самоосвітній роботі не тільки свій розум, але й волю?», «Які книжки варто прочитати для ознайомлення з найголовнішими явищами життя, із яких книжок скласти власну бібліотечку?» У цьому творі автор наполегливо проводить таку думку: для того, щоб книга була важливим засобом розумового, морального та естетичного розвитку, вона повинна бути, по-перше, зрозумілою читачеві, а по-друге, – відповідати його емоційності, складу розуму, бажанням, прагненням.

У роботі *«Основные задачи библиотечного дела»* (1907) М. О. Рубакін висловлює думку про потребу зважати на послідовність читацького розвитку, тобто враховувати принцип «сходів»: «Спрос – это первая ступень лестницы, с которой данный читатель начинает собственное чтение и образование. Но ведь за первой ступенью должна следовать вторая, третья и т. д., целая лестница ступеней, ведущая на самые верхи

человеческого знания, понимания, настроения... Пусть читатель спрашивает для своего чтения что угодно. Первое дело – не отгонять читателя. Второе... – показать ему ту лестницу, по которой он, именно он, – такой, какой он есть, – может идти вперед и вверх. Третье дело – показать ему значение этой лестницы в деле его личного общего образования... Четвертое дело... – дать возможность идти по этой лестнице вперед и вперед, все выше и выше... не теряя из виду значение этого восхождения для жизни» [46, с. 139–140]. Це положення і сьогодні може бути орієнтиром для вчителя та бібліотекаря в їхній роботі із залучення дітей до читання. Сказане Рубакіним не лише є актуальним, але й відповідає новому напрямку читачезнавства – акмеологічному підходу до вирішення проблем читання в епоху комп'ютерів.

Партридж, Э. Как и что рассказывать детям в школе и дома : (америк. метод творч. рассказывания) / Э. Н. Партридж, Дж. Э. Картридж ; пер. с англ. и предисл. Л. Б. Хавкиной-Гамбургер ; вступ. ст. А. М. Калмыковой. – М. : Т-во «Мир», 1914. – 96 с. : ил.

«Появление такой серьезной и богатой указаниями книги, как книга Э. Н. и Дж. Э. Партридж „Как и что рассказывать детям в школе и дома” очень своевременно, и нужно пожелать ей самого широкого распространения», – так писала у вступній статті до цього видання російська громадська діячка у сфері народної освіти, видавець і письменниця О. М. Калмикова [39, с. 1]. У книзі Партриджів, колишнього професора психології в університеті імені Кларка в Уорчестері (США) й розповідачки в уорчестерських школах і дитячих клубах (переклад з англійської зробила Л. Б. Хавкіна-Гамбургер) вперше в російській літературі з’явилося ґрунтовне пояснення прийому розповідання, його глибокого психологічного й педагогічного значення.

Книжка, яка вперше англійською мовою вийшла друком у Нью-Йорку в 1913 р., складається з двох частин. Першу присвячено мистецтву розповідання. У ній автори докладно обґрунтовують те, якими рисами має володіти особа, яка готує себе до переказування дітям, якими джерелами треба користуватися для обробки обраної для розповіді теми. Глибока оцінка дається авторами й тому художньому матеріалу, який буде використано для розповіді. Перше місце в ньому, на їхню думку, варто надати народній казці, тваринному та героїчному епосам, міфіві, легенді.

Друга частина – перекази – містить теми, оброблені для розповідання, й такі, що відповідають теоретичним поглядам авторів, висловленим у першій частині. Їх наведено як типові зразки, але на застосуванні саме них, а не якихось інших тем, автори не наполягають, виступаючи за свободу в педагогічній творчості.

Вольгаст, Г. Проблемы детского чтения / Генрих Вольгаст ; пер. с нем. К. Н. Д. [и др.]; с предисл. Л. Г. Оршанского. – СПб. : Школа и жизнь, 1912. – 134 с.

Наприкінці XIX ст. учитель Гамбурзької міської школи **Генріх Вольгаст** опрацював розпорошені по журналах статті з питань дитячого читання й видав їх окремою книжкою під назвою «Убогість дитячої літератури», а згодом запропонував читачам збірник «Про дитячу книгу», який у 1912 р. в російському перекладі вийшов під назвою «*Проблемы детского чтения*».

Передмову до російськомовного видання Лев Оршанський, психіатр та автор педагогічних творів, починає категорично: «Книги для детей в настоящее время, в подавляющем большинстве случаев, отрасль промышленности. Они такой же рыночный товар, как детская обувь, детское платье. И создается этот товар из таких же мотивов и теми же путями, как все, что производит промышленность: издатель-фабрикант заказывает к сезону, т.е. к Рождеству и Пасхе, автору-ремесленнику книгу, а часто и сряду несколько книг на разные цены и для разных возрастов. Одновременно с этим издатель поручает работающему на него ремесленнику рисовального дела подготовить иллюстрации... Для распространения имеются реклама и бойкие агенты, навязывающие с одинаковым рвением и пониманием дела: книги, бумажное белье, патентованные изделия резиновых фабрик» [11, с. 1]. Таке ставлення до літератури для дітей як до галузі промисловості тривалий час було характерне не лише для Росії, але й для багатьох інших країн. І в 70-ті р. XX ст. в Англії, наприклад, такі книги, про які пише Л. Оршанський, аналізуючи роботу німецького автора, все ще нерідко продавали на вагу й не лише в книжкових магазинах і кіосках, але й у продовольчих, промислових. Генріх Вольгаст заперечує існування дитячої літератури в тому вигляді, якою вона була в той час, його книжка – вибух обурення, відрази до фальші й вульгарності такої дитячої літератури, переоцінка давно прийнятих вимог до неї. Для нього головне – художнє виховання юних поколінь, шлях до якого лежить у властивій дитині здатності до літературної насолоди: «Если мы желаем воспитать в детях способность к литературному наслаждению, мы

должны давать им такие книги, которые они будут читать ради наслаждения, т. е. рассказы, сказки, саги, стихотворения, – одним словом, книги, изложенные в художественной форме» [11, с. 26]. Проте «само собой разумеется, дети должны читать не все, что доставляет им удовольствие (наслаждение), но... все, прочитываемое ими в художественной литературе, должно доставлять им наслаждение, ибо наша задача – воспитать художественное поколение» [там само, с. 39]. Автор упевнений, що для розвитку в дітей літературного смаку, або, що те ж саме, на його думку, здатності до естетичної насолоди, необхідно залучати їх до справжніх художніх творів. Основні частини «естетичного кодексу» Вольгаста становлять художній реалізм і яскравість поетичного образу [52, с. 8].

Критикуючи твори сучасних письменників для дітей, педагог закликає повернутися до першоджерел – народної літератури й творів класиків, вважаючи, що епоха майстрів дитячих книжок закінчилася, а з новими творами в тому вигляді, в якому вони з'являються, треба боротися. Автор підкреслює, що неувага до дитячого читання є злочинним потуранням з боку дорослих, адже вони оберігають дітей від поганої компанії, а самі купують їм беззмисловні, часто тенденційні книжки, привчають до примітивного мистецтва в той час, коли дитяча душа поривається до творчості.

Педагог і літературознавець М. А. Саввін, аналізуючи роботу Г. Вольгаста, зазначає, що його доробок був типовим для того часу, автор був виразником поглядів багатьох дослідників дитячого читання, але він «больше других думал, больше других волновался и страдал, и у него думы других выразились с наибольшей полнотою и отчетливостью» [52, с. 12].

Дево, Е. Осмысленное чтение / Е. Дево ; пер. с фр. М. А. Энгельгардта. – Петроград : Школа и жизнь, 1914. – 112 с.

Метою книги швейцарського педагога Е. Дево «Осмысленное чтение» (1913) є допомога вчителю початкової школи навчити дітей читати книги, розуміючи їх, знаходити й засвоювати сенс тексту, адже тільки тоді відбувається зіткнення між читачем і письменником, пробуджуються почуття. Таке читання потребує зусиль, уваги, внутрішнього зосередження, і саме ці якості автор вважає за потрібне розвивати в учнів: «Научить понимать – скажем лучше, знать – то, что читаешь, пользоваться им, такова цель обучения чтению в начальной школе» [14, с. 11]. Навчання читання, на думку

Е. Дево, веде до набуття здатності читати, розуміти й засвоювати текст за допомогою особистої, методичної й наполегливої праці. Треба зробити дитину спроможною не тільки розуміти, але й обговорювати з іншими думку автора, мати своє судження про нього, а для цього потрібно зробити викладання привабливим. Тільки за таких умов можна сказати, що тепер учень вміє читати і завдання педагога виконане.

В останню чверть ХІХ ст., особливо з 1880-х рр., в Російській імперії швидкими темпами розвивається рекомендаційна бібліографія. До неї виявляє інтерес місцева педагогічна громадськість. Розпочинаються колективні бібліографічні роботи. Виникають спеціальні громадські організації, які здійснюють рекомендацію книжок для масового читача.

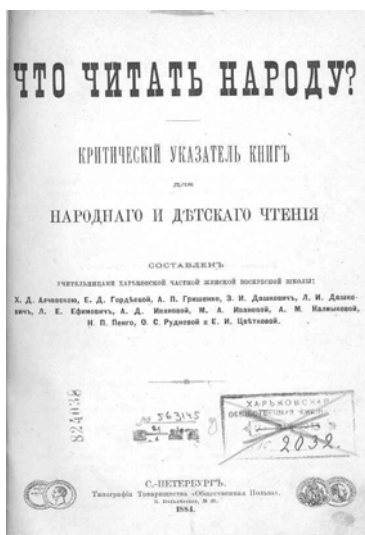

Обзор книг для детского чтения применительно ко всякому возрасту. Вып. 1 / сост. Рек. бюро, состоящим при Одес. комис. нар. чтений, при участии А. И. Кирпичникова [и др.]. – Одеса : [б. и.], 1890. – 45 с.

У 1888 р. при Одеській комісії народних читань під керівництвом професора О. І. Кирпичнікова було створено рекомендаційне бюро «для подачі советов родителям и воспитателям в деле выбора книг для детского чтения применительно ко всякому возрасту» [27, с. 188]. Робота бюро була тісно пов'язана з продажем літератури при книжковому складі. У 1890 р. книжковим складом був виданий перший випуск рекомендаційного каталогу книжок для дітей молодшого, середнього і старшого віку «Обзор книг для детского чтения применительно ко всякому возрасту», складений бюро за участі професорів О. І. Кирпичнікова і О. В. Косовського, а також викладачів місцевих навчальних закладів.

До каталогу ввійшло 196 назв видань останніх років для читання й допомоги шкільному навчанню, згрупованих за трьома віковими категоріями читачів: молодшою (до 10 р.), середньою (від 10 до 14 р.) і старшою (понад 14 р.).

Підставою для включення творів у каталог були їхня моральна вартісність та високий естетизм, зверталася увага також на цікавість сюжету й викладу.

Что читать народу? : крит. указ. книг для нар. и дет. чтения : [в 2-х т.]. Т. 1. / Х. Д. Алчевская, С. Д. Гордеева [и др.]. – 2-е изд., испр. – СПб. : Тип. В. С. Балашева, 1888. – 806, [21] с.

Что читать народу? : крит. указ. книг для нар. и дет. чтения : [в 2-х т.]. Т. 2. / Х. Д. Алчевская, Е. А. Алчевская [и др.]. – СПб. : Тип. В. С. Балашева, 1889. – 976 с.

Что читать народу? : крит. указ. книг для нар. и дет. чтения. Т. 3. / Х. Д. Алчевская, Е. А. Алчевская [и др.]. – М. : Тип.

И. Д. Сытина, 1906. – 559 с.

Українському педагогу, прогресивному діячу народної освіти, організатору і керівнику недільних шкіл, члену Харківського товариства поширення серед народу грамотності **Христині Данилівні Алчевській** (1841–1920) в історії української бібліографії належить особливе місце: вона була першою жінкою-бібліографом, ініціатором видання, редактором та автором літературного відділу рекомендаційного бібліографічного покажчика для народного й дитячого читання *«Что читать народу?»* (Т. 1–3, 1884–1906). Посібник, що здобув світову популярність, був складений нею разом з учителями Харківської жіночої недільної школи, відкритою Христиною Данилівною. У капітальній праці, що була першою вагомою спробою безпосереднього вивчення читача з народу, його рівня розвитку, запитів, ставлення до літературних творів, зібрані відгуки представників селян і міських низів (дітей і дорослих) про прочитані книжки, роздуми слухачів про твори російської й світової класики.

У двох перших томах укладачі надають інформацію про 2 500 видань, які виходили протягом 1860–1880-х рр. Це літературно-художні твори, видання з природознавства, сільського господарства і медицини, історичні, географічні, релігійні, про земську справу й народне господарство. Але переважала художня література (близько 900 видань у двох томах). До бібліографічного опису додано перекази змісту книжок, відгуки читачів, записи бесід і спостережень, посилання на друковані рецензії, зауваження й висновки вчительок щодо оцінки й читацького призначення видань. У кінці кожного тому вміщено каталоги книжок для комплектування «народно-шкільних» бібліотек на різні суми – від 10 до 100 і більше карбованців, а також алфавітні допоміжні покажчики авторів і назв. До кола дитячого й народного читання включені твори О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Гоголя, М. Некрасова, М. Островського, І. Тургенєва, Л. Толстого,

українських класиків, книги з історії і природознавства. Х. Д. Алчевська в покажчику пропагувала твори авторів таких українських письменників, як Т. Г. Шевченко, І. П. Котляревський, Є. П. Гребінка, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Марко Вовчок, І. С. Нечуй-Левицький, І. К. Карпенко-Карий, І. Я. Франко, Панас Мирний, Ю. А. Федькович, П. А. Грабовський, В. С. Стефаник, М. М. Коцюбинський, Леся Українка та інші. У посібнику вперше було поставлено вимогу: під час оцінювання дитячої книжки брати до уваги насамперед ставлення до неї дітей. Цей принцип мав вплив не тільки на добирання книжок, а й на творчість дитячих письменників, які почали більше думати про своїх читачів, зважати на їхній рівень розвитку, інтереси й запити [15, с. 55].

У третьому томі, що складається з 1 674 позицій, додано розділ «Видання для народу українською мовою» (153 назви), в якому укладачі рекомендують твори саме українських письменників, що виходили друком у Петербурзі, Києві, Харкові, Чернігові, Катеринодарі, а також коштом приватних видавців із різних міст.

Вихід друком покажчика «Что читать народу?» сучасники вважали одним із найсвітліших явищ у літературі 1880-х рр. [63, с. 189], а саме видання – «розумною книгою», розглядали його як «в высшей степени ценный источник для ознакомления с ростом критической мысли народа и теми результатами, к которым эта мысль приходит под влиянием ознакомления с лучшими произведениями всемирной литературы» [2, с. 179]. Покажчик високо оцінили Л. М. Толстой, Ф. М. Достоевський, А. П. Чехов, С. В. Ковалевська, С. М. Степняк-Кравчинський, О. М. Горький, Н. К. Крупська. Праця харківських учительок у 1889 р. була удостоєна вищої нагороди на Паризькій всесвітній виставці, а Христину Данилівну обрали віце-президентом Міжнародної ліги освіти [27, с. 190].

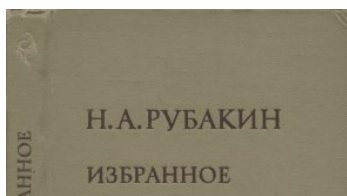
Флеров, А. Е. Указатель книг для детского чтения (в возрасте 7–14 лет) : опыт критич. обзора дет. кн. ... : рук. для родителей, воспитателей, учителей и учительниц нач. шк. и город. училищ, и для обществен. учреждений, ведающих дело нар. образования / А. Е. Флеров. – М. : Изд. книж. магазина К. И. Тихомирова, 1905. – 523 с.

«Указатель книг для детского чтения (в возрасте 7–14 лет)», виданий учителем-практиком **Олександром Єфимовичем Фльоровим** у 1905 р., орієнтований на задоволення потреб провінційних педагогів у бібліографічній інформації. У підзаголовку автор представляє покажчик як «опыт критического обзора детских книг и систематического расположения их концентрами,

применительно к расположению учебного материала, проходимого на уроках объяснительного чтения в начальной школе». Показчик має кілька супровідних статей на теми керівництва читанням, організації самостійного читання дітей. У них, аргументуючи потребу пов'язувати позакласне читання з аудиторним, встановлювати систему читання залежно від навчання, автор формулює загальну мету рекомендації дитячої літератури – підготовка людини, добре розвиненої інтелектуально й морально. Він встановлює кола, або «концентри» читання:

- I. Людина серед людей: а) у своїй сім'ї; б) серед своїх і чужих; в) праця і знання.
II. Людина серед природи і людей: а) тварини; б) рослини; в) мінерали; г) явища фізичні.
III. Історичний відділ. IV. Географічний відділ.

Усередині «концентрів» автор пропонує групування читачів відповідно до вікового розвитку: 7–8, 8–10, 10–12, 12–14 років. У показчику О. Є. Фльорова зроблений суттєвий крок на шляху до відображення дитячої книги, по-перше, в галузевому аспекті, по-друге, на допомогу шкільному навчання. Укладач одним із перших включив до посібника поради щодо роботи з художнім твором у класі та рекомендації з позакласного читання, що надалі стало обов'язковою вимогою в методиці бібліографування літератури для керівників дитячого читання; використав для більшості анотацій матеріали з педагогічної періодики й окремо виданих бібліографічних посібників на адресу шкільного вчителя [17].

Рубакин, Н. А. Среди книг : опыт справ. пособия для самообразования и для систематизации и комплектования общеобразоват. б-к, а также книж. магазинов / Н. А. Рубакин. – СПб. : [Книгопечатня «Труд и польза»], 1906. – 346 с.

Рубакин, Н. А. Среди книг / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 1. – С. 107–210.

Головною книгою свого життя Микола Олександрович Рубакін вважав фундаментальну працю «Среди книг» (1906). У підзаголовку до неї було зазначено, що це довідковий посібник для самоосвіти, систематизації та комплектування загальноосвітніх бібліотек і книгарень. Цю

працю, яка є по суті бібліографічним оглядом, автор розглядав як надання мінімуму знань про книги. Бібліографічною основою видання слугували московські «Програми домашнього читання» та петербурзькі «Програми читання для самоосвіти». Усі книги, рекомендовані названими програмами, автор увів до нової роботи. Крім того, він переглянув і використав велику кількість різних джерел, у результаті чого йому вдалося скласти детальний огляд наявних книг, надрукованих російською мовою з 1825 по 1905 р. Бібліотекарі мали можливість ознайомитися з широким колом книжок – художніх, публіцистичних, з мовознавства, етики, суспільних наук; навчитися систематизувати їх, комплектувати ними фонди своїх бібліотек.

Робота «Среди книг» не була простим зведенням анотацій найкращих видань, це – спроба дати мільйонам людей «коло читання» – послідовне, розраховане на те, щоб вести від близького до далекого, від конкретного – до абстрактного, від фактів – до ідей. У першому виданні довідника (1906) описано 7 500 книг. Друге, тритомне (1911–1915), містило близько 20 тис. книжок.

Уже після виходу першого видання цієї праці Микола Олександрович здобув авторитет визнаного представника рекомендаційної бібліографії. Друге видання, яке було підготовлено у Швейцарії, а вийшло друком у московському видавництві «Наука» (за сприяння відомого бібліографа І. Владиславлева), ще більше підняло авторитет М. Рубакіна, закріпивши за ним славу видатного бібліографа.

У першому виданні твори для дітей відображені в третій частині покажчика. Крім того, автор робить зауваження, що до дитячого читання можна віднести й багато інших видань із попередніх відділів каталогу. Дитина, наголошує автор, – передусім людина, а не об'єкт для педагогічних маніпуляцій. За нею треба визнавати право на самовизначення, а не тільки ставити в обов'язок задовольнятися тим, що їй дають дорослі, слухатися їх і коритися їм: «Предоставим детям право иметь собственные вкусы, собственные привычки, собственные потребности; предоставим им с малых лет привыкать к тому, чтобы руководствоваться по мере сил и способностей собственными соображениями, а не чужими указаниями, и идти в жизнь своей, а не чужой, хотя бы и родительской дорогой... Каждому маленькому читателю должен быть дан в руки целый каталог хороших книг – пускай сам читатель выбирает из них, что знает и как знает, и научается при этом выбирать, соображаясь со своим умом и вкусом, а не возрастом» [47, с. 206].

Рекомендована література

1. **Библиографический указатель** книг по детскому чтению, вышедших в 1911 году : год 1-й / сост. Е. М. Чарнолуской. – СПб. : Шк. и жизнь, 1912. – 110 с.

2. **Библиографический указатель** книг по детскому чтению, вышедших в 1912 году : год 2 / сост. Е. М. Чарнолуской. – СПб. : Изд-во газ. «Школа и жизнь», 1913. – 131 с.
3. **Библиотека избранных** сочинений для детей младшего и среднего возраста : пособие для лиц, руководящих дет. чтением / сост. М. В. Соболев. – СПб. : Н. Фену и К°, 1882. – 105 с.
4. **Брайэнт, С. К.** Как и что рассказывать детям / С. К. Брайэнт ; пер. с англ. Н. Н. Бахтина. – СПб. : [б. и.], 1914. – 159 с.
5. **Владиславлев, И. В.** Что читать? : указ. системат. домаш. чтения для учащихся. Вып. 1 / И. В. Владиславлев. – М. : Наука, 1911. – 56 с.
6. **Владиславлев, И. В.** Что читать? : указ. системат. домаш. чтения для учащихся. Вып. 2 / И. В. Владиславлев ; предисл. Н. Рубакина. – М. : Наука, 1911. – 91 с.
7. **Гриневич, В.** Избранные книги для детей от 2-х до 15 лет / В. Гриневич. – СПб. : Александров, 1908. – 40 с.
8. **Детские издания** Книгоиздательства В. М. Саблина. – [М. : Тип. В. М. Саблина], 1912. – 48 с.
9. **Детские издания** книжного склада М. М. Стасюлевича : [каталог]. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – 35 с.
10. **Дорофеев, Г. К.** О постановке внеклассного чтения и литературных бесед в средних учебных заведениях / Г. К. Дорофеев. – Одесса : Юж.-Рус. О-во Печат. Дела, 1897. – 99 с.
11. **Зубковский, В. В.** Тетрадь для заметок о прочитанных книгах / В. В. Зубковский. – Х. : Тип. Г. Б. Молчадского, 1915. – [24 с.]
12. **Иванова, Е.** Внеклассное чтение в начальной школе : пособие для учащихся. Ч. 1. Чтение для детей 7–9 лет / Е. Иванова. – СПб. : [б. и.], 1913. – 140 с.
13. **Иванова, Е.** Внеклассное чтение в начальной школе : пособие для учащихся. Ч. 2. Чтение для детей 9–11 лет / Е. Иванова. – СПб. : Н. Н. Морев, 1914. – 271 с.
14. **Иванова, Е.** Внеклассное чтение в начальной школе : пособие для учащихся. Ч. 3. Чтение для детей 11–13 лет / Е. Иванова. – СПб. : Изд. Н. Н. Морева, 1914. – 320 с.
15. **Каталог избранных** книг для детей / сост. «Комис. по дет. чтению» при Учеб. отд. О-ва распространения техн. знаний ; изд. дет. б-ки М. В. Бередниковой. – М. : Типо-Литография «Посредник», 1908. – 128 с.

16. **Каталог избранных книг** для детей и юношества книжного склада «Родной мир» / сост. Н. Малиновский. – СПб. : Вольф, 1909. – 64 с. – (Библиотека семьи и школы).
17. **Каталог книг** для внеклассного чтения учеников начальных народных школ / Орлов. губерн. земство. – Орел : [б. и.], 1904. – 59 с.
18. **Каталог книг** для внеклассного чтения учащихся в народной школе / сост. Чернигов. Губерн. Зем. Управой согласно постановления губерн. зем. собр. в мае 1888 г. – Чернишов : [б. и.], 1888. – 4 с.
19. **Катранов, В. С.** Несколько слов о внеклассном чтении учащихся : для родителей и воспитателей / В. С. Катранов. – Одеса : Акционер. Юж.-Рус. О-во печат. дела, 1914. – 15 с.
20. **Книги для детей** дошкольного возраста. Вып. 1. / Библ. комис. при о-ве содействия дошкол. воспитанию детей. – СПб. : Тип. Монтвида, 1912. – 64 с.
21. **Книги для детей** и юношества. № 2 / предисл. А. Федорова-Давыдова. – [М.] : Изд. Товарищества И. Д. Сытина, [1909]. – 286 с.
22. **Книги для детского чтения** : учебники и учеб. пособия : (более 10000 назв.) / сост. Н. В. Чехов. – М. : Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнерев и К°, 1904. – 168 с.
23. **Книги – подарки** для детей от 3–15 л. / «Комис. по дет. чтению» при Учеб. отд. ОРТЗ ; Дет. б-ка М. В. Бередниковой. – М. : Тип. О. Л. Сомовой, 1910. – 24 с.
24. **Книги – подарки** для детей, юношества и взрослых : [кат. книж. магазина С. Б. Синани в Симферополе] : 1910–1911. – СПб. : Книгоизд-во А. Ф. Девриен, [1911]. – 32 с.
25. **Курнин, С. В.** Что читать детям? : (сб. рец. из журн., преимущественно пед.) : пособие при изучении дет. лит. / С. В. Курнин. – М. : О-во распространения полез. кн., 1900. – 175 с.
26. **Лебедев, А. И.** Детская и народная литература : опыт рук. для сист. чтения : (заметки для родителей, библиотекарей и нар. учителей с указанием избр. кн.). Вып. 1. Список кн. для детей мл. и сред. возраста / А. И. Лебедев. – Н. Новгород : [б. и.], 1901. – 90 с.
27. **Лебедев, А. И.** Детская и народная литература : опыт рук. для сист. чтения : (заметки для родителей, библиотекарей и учителей с указанием избр. кн.). Вып. 2. Старший возраст (14–17 лет) / А. И. Лебедев. – Н. Новгород : [б. и.], 1904. – 121 с.

28. **Лебедев, А. И.** Детская и народная литература : указ. кн. и бр. для дет. и народ. чтений : (крат. рук. для устройства и ведения чтений при помощи волшеб. фонаря) / А. И. Лебедев. – Н. Новгород : [б. и.], 1903. – 107 с.
29. **Лемке, М.** Хорошие детские книги. Вып. 1. Мл. возраст. / М. Лемке. – 2-е изд. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1914. – 52 с.
30. **Лемке, М.** Хорошие детские книги. Вып. 2. Сред. возраст. / М. Лемке. – 2-е изд. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1914. – 62 с.
31. **Лемке, М.** Хорошие детские книги. Вып. 3. Ст. возраст. / М. Лемке. – 2-е изд. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1914. – 66 с.
32. **Лемке, М.** Что читать детям до 15 лет : указ. более 600 лучших дет. кн. со вступ. ст. / М. Лемке. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1910. – 64 с.
33. **Народная и детская** литература с 1880 г. по 1905 г. : сб. свод. отзывов. Вып. 1. География / Моск. губерн. земство ; под ред. А. А. Громбаха. – М. : Печатня С. П. Яковлева, 1906. – 175 с.
34. **Обзор детской** литературы за 1885–1888 г. / сост. : Я. В. Абрамов, В. М. Гаршин, А. Я. Герд [и др.]. – СПб. : Тип. Ю. Н. Эрлих, 1889. – 70 с.
35. **Огиенко, И. И.** Тетрадь для литературного разбора : [пособие для домаш. и клас. чтения] / И. И. Огиенко. – [К.] : Тип. В. П. Бондаренко и П. Ф. Гнездовского, [1914]. – 12 с. – На обл. назв. : Тетрадь для литературного разбора и записывания прочитанных книг.
36. **Погодин, А. Л.** Волшебный мир : [о сказках и их воспитат. значении] / А. Л. Погодин. – М. : Изд. ред. журн. «Педагогический листок», 1912. – 79 с. – (Учит. б-ка).
37. **«Пора читать»** : буквари и кн. для чтения в предреволюц. России, 1900–1917 гг. : сб. науч. тр. и материалов / Рос. акад. образования, Науч. пед. б-ка им. К. Д. Ушинского, Ин-т теории и истории педагогики, Рос. гос. гуманитар. ун-т ; [редкол.: Л. Н. Аверьянова, Н. Б. Баранникова, В. Г. Безрогов и др. ; зав. ред. : М. Тимофеева ; художеств. оформ. обл. С. Жигалкина]. – Москва : Языки славянской культуры, 2010. – 397 с.
38. **Программы домашнего** чтения : курс сред. образования. Отдел 1. Философия. Математика. Естествознание / Комис. по орг. домаш. чтения, состоящ. при учеб. отд. о-ва распространения тех. знаний. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1910. – 92, [8] с.

39. **Программы домашнего** чтения на 1-й год систематического курса / Комис. по орг. домаш. чтения, состоящ. при учеб. отд. о-ва распространения тех. знаний. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1895. – 344 с.
40. **Программы домашнего** чтения на 2-й год систематического курса / Комис. по орг. домаш. чтения, состоящ. при учеб. отд. о-ва распространения тех. знаний. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1899. – 344 с.
41. **Программы домашнего** чтения на 4-й год систематического курса / Комис. по орг. домаш. чтения, состоящ. при учеб. отд. о-ва распространения тех. знаний. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1905. – 400 с.
42. **Программы чтения** для самообразования / Д. В. Айналов [и др.]. – 6-е изд., вновь перераб. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – 348 с.
43. **Пудор, Г.** О первых книжках-картинках для малюток / Г. Пудор. – СПб. ; М. : Изд. Товарищества М. О. Вольф, 1911. – 14 с.
44. **Родників, В. П.** Дитяча книжка в системі трудового виховання. Години оповідань / В. П. Родників. – К. : Всеукр. кооперат. союз, 1919. – 24 с. – (Педагогічно-психологічна бібліотека ; № 3).
45. **Родников, В.** Огляд української дитячої літератури / В. Родников ; пер. з рос. Е. Зерової. – К. : Вільна Українська Школа, 1918. – 25 с. – (Б-ка вчителя ; № 8).
46. **Рубакин, Н. А.** Этюды по психологии читательства. (Внеклассное чтение и его организация). Этюд первый. Антропологические основы читательства / Н. Рубакин // Рус. шк. – 1910. – № 11 (ноябрь). – С. 153–188.
47. **Рубакин Н. А.** Этюды по психологии читательства. Этюд второй. Психологические основы читательства. Сторона интеллектуальная / Н. Рубакин // Рус. шк. – 1910. – № 12 (дек.). – С. 148–177.
48. **Рукавишников, Г. П.** О веселых детях и веселых книгах / Г. П. Рукавишников. – СПб. ; М. : Изд. Товарищества М. О. Вольф, 1912. – 15 с.
49. **Русова, С.** Библиотека народного учителя / С. Русова ; под ред. Н. Румянцева // Світло. – 1913. – Кн. 1 (сентябрь). – С. 71–72.
50. **Русова, С.** В оборону сказки / С. Русова // Світло. – 1913. – Кн. 7 (март). – С. 3–8.
51. **Русова, С.** Каталог книг для детского чтения / С. Русова // Світло. – 1912. – Кн. 2 (октябрь). – С. 86–87.
52. **Русова, С.** На лекціях Єлачича / С. Р. // Світло. – 1913. – Кн. 7 (март). – С. 33–35.
53. **Русова, С.** Сказка и её роль в детской жизни / С. Русова // Вестн. Воспитания. – 1916. – № 5. – С. 146–165.

54. **Русова, С.** Украинские учебные и популярные издания / С. Русова // Для Нар. Учителя. – 1908. – № 13. – С. 22–24.
55. **Русова, С.** Українські дитячі книжки / С. Русова // Світло. – 1913. – Кн. 4 (декабрь). – С. 43–47.
56. **Саввин, Н. А.** Опыт ежегодника детской литературы : дет. лит. и журналистика за 1909–1910 гг. / Н. А. Саввин. – М. : Изд. ред. журн. «Педагогический листок», 1911. – 90 с. – (Учит. б-ка).
57. **Сборник чтений** с волшебным фонарем в школе и дома / Пед. о-во, состоящее при Император. Моск. ун-те ; Комис. по устройству чтений для учащихся. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1904. – 277 с.
58. **Спутник самообразования** : беседы о выборе и чтении кн. для детей и подростков до 15 лет / сост. Н. В. Чехов. – 2-е изд., доп. и испр. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1912. – 150 с.
59. **Суворовский, А.** Литературные беседы с детьми : пособие для учителей нач. шк., город. училищ, низших кл. средне-учеб. заведений. Вып. 1 / А. Суворовский. – СПб. : [б. и.], 1912. – 72 с.
60. **Тетрадь для записи** о прочитанных книгах : пособие для учащихся / сост. И. В. Владиславлев. – 4-е изд., просм. и доп. – Петроград ; Москва ; Киев : Книга, 1919. – 31 с.
61. **Фарафонтова, Т. М.** Что читать и рассказывать детям в детских садах и на летних площадках : библиогр. указ. материала для занятий с маленькими детьми / Т. М. Фарафонтова. – [Х.] : Союз, 1919. – 36 с. – (Школьная и внешкольная библиотека / под ред. Д. Г. Панадиати).
62. **Художественное рассказывание** детям : сб. ст. членов кружка рассказчиков в Петрограде / под ред. Н. Е. Румянцева. – Петроград : Начатки знаний, 1918. – 103 с.
63. **Чехов, Н. В.** Введение в изучение детской литературы : из лекций нар. учителям на лет. курсах по вопр. дет. лит. и дет. чтения / Н. В. Чехов. – М. : Тип. Товарищества И. Д. Сытина, 1915. – 81 с.
64. **Что рассказывать** детям? : сб. сказок, легенд, сказаний и рассказов... / сост.: А. М. Калмыкова и О. И. Капица. – Петроград : [б. и.], 1918. – 306 с.
65. **Что читать детям?** Вып. 1. Разбор 264 дет. кн. / Пед. музей воен.-учеб. заведений в СПб., Отд. критики и библиогр. дет. лит. – СПб. : [б. и.], 1898. – 172 с.

66. **Что читать детям?** : сб. рец. на лучшие дет. кн. и журн. (указано ок. 1600 назв.) с прил. плана систематизации кн. для дет. чтения : пособие при изучении дет. лит. / сост. А. Е. Корольков. – М. : Типо-Литография И. И. Пашкова, 1906. – 285 с.
67. **Что читать детям** дошкольного возраста : руководящая ст. и кат., составл. особой комис. / «Родител. кружок» при Пед. музее ВУЗ в СПб. – СПб. : Типо-Литография Ю. Я. Римана, 1896. – 79 с.
68. **Что читать учащимся** / 3-я Харьк. гимназия. – Х. : О-во попечения об учащихся 3-ей Харьк. гимназии, 1919. – 48 с.
69. **Шенбах, А.** Чтение и образование : советы читающим / А. Шенбах ; пер. с 4-го нем. изд. Ю. А. Говсеева. – К. : Тип. Лубковского, 1902. – 86 с.
70. **Шувалов, А.** Новый указатель лучших детских книг : пособие для учителей, библиотекарей, родителей и учащихся при составлении детской библиотеки и при пользовании ею для воспитательного и образовательного чтения в школе и дома. Вып. 2. Кн. для учащихся ст. отд-ния нач. училищ, пригготовит. и мл. кл. сред. учеб. заведений, высших нач. училищ и для детей соответствующего им возраста / А. Шувалов, Ф. Шувалов. – М. : Изд. т/д Думнов, Клочков, Луковников и К°, 1913. – 249 с.
71. **Шувалов, А.** Самостоятельное чтение в начальной школе и дома : пособие для учителей и родителей при сост. дет. б-ки и при пользовании ею. Вып. 1. Кн. для учеников мл. и ср. отд-ний нач. шк. и для детей соответствующего им возраста / А. Шувалов, Ф. Шувалов. – М. : Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1910. – 93, [3] с. – Изд. кн. магазина В. В. Думнова.

Розділ 3. Дитина і книга: погляди вчених, педагогів, письменників 20–80 рр. ХХ ст.

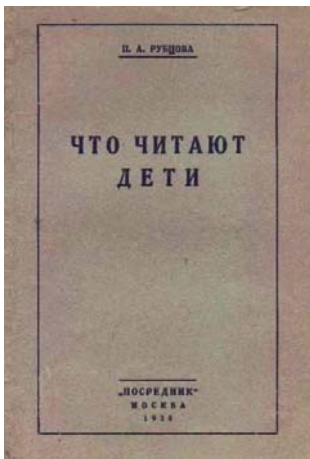

Покровская, А. К. Рассказывание в библиотеке, в школе и в народной аудитории / А. К. Покровская. – 2-е изд. – М. : Изд-во журн. «Народный учитель», 1920. – 127 с.

Форми роботи з книгою 20-х рр. ХХ ст. – це читання, суди, літературні вечори, інсценівки. А ще – колективне розповідання про прочитане та жвавий обмін враженнями, які викликають у дітей підйом і бажання спільної роботи надалі. Їхньою метою було спонукання малограмотної аудиторії до самостійного читання, залучення дітей та підлітків до бібліотеки. Ефективність досягалася завдяки широкому охопленню слухачів, педагогічному впливу розповіді на духовний розвиток дітей та юнацтва.

Саме розповіданню в бібліотеці, у школі та в народній аудиторії присвячено однойменне видання **Ганни Костянтинівни Покровської** (1878–1972), учениці професора М. В. Чехова, однієї із засновників вітчизняної теорії й методики керівництва читанням. До неї в Росії основними посібниками з цієї методики були американські книжки, зокрема, Е. й Дж. Партридж [39] та С. К. Брайєнт [10]. Проте існувала велика потреба у вітчизняних матеріалах. В основі праці Г. Покровської – досвід і думки практика, накопичені під час роботи у Грибоедовському гуртку розповідачів, який було засновано 1910 р. у бібліотеці-читальні імені О. С. Грибоедова м. Москви. У цьому виданні, спрямованому на допомогу розповідачеві з метою розкриття перед ним перспектив його справи, висвітлено чотири процеси, які Ганна Костянтинівна сформулювала таким чином: 1) вивчення аудиторії; 2) вивчення репертуару; 3) вироблення із себе розповідача; 4) виявлення для себе змісту й цілей своєї роботи [40, с. 7].

Автор через усю книгу проводить думку про необхідність поважати дітей, постійно займатися аналізом їхніх вікових й особистісних психологічних особливостей. «Рассказывание, – вважає авторка книги, – есть искусство, как музыка, как пение, как рисование» [40, с.15]. Воно потрібне для «упражнения человеческих душ в восприятии прекрасного» [40, с.13].

Рубцова, П. А. Что читают дети / П. А. Рубцова. – М. : Посредник, 1928. – 73 с.

У 1920-х рр. аксіомою стала думка, що правильно організована педагогічна робота має містити в собі елементи дослідження. Книга **П. А. Рубцової** «*Что читают дети*» написана за матеріалами аналізу дитячого попиту на книги, зібраними Відділом дитячого читання Інституту методів позашкільної роботи. Це унікальна праця, яка узагальнює дані вивчення читачів-підлітків, проведеного на базі 54 дитячих установ. Тогочасному педагогові було цікаво простежити, що читають діти, яку роль в їхньому читанні відіграє «стара» література, наскільки проникла в дитяче середовище післяреволюційна книжка, чи є якимсь ядром наявних в обігу книжок, яка їхня якість. Читацький попит дітей і підлітків представлений за темами й авторами залежно від шкільної програми, соціального оточення, типу поселення й інших факторів. Методика дослідження, зокрема експериментальна частина, були згодом творчо використані бібліотечними науковими й методичними центрами.

Саввин, Н. Принципы критики детских книг / Н. Саввин. – М. : Изд. Г. Ф. Мириманова, 1924. – 32 с.

Ім'я **Миколи Арсенійовича Саввіна** (1878–1934), педагога, літературознавця й громадського діяча, майже не згадується в дослідженнях з історії російської й радянської дитячої літератури. Проте, починаючи з 1905 р., протягом близько тридцяти років він займався проблемами дитячої літератури, беручи активну участь у розробленні її теоретичних основ, виступаючи як талановитий дослідник, рецензент, тонкий і вдумливий критик. Його праця «*Принципы критики детских книг*», написана в 1924 р., заслуговує на увагу тих, хто вивчає історію дитячої книги й читання. Питання про те, як, за якими критеріями оцінювати літературу здавалося дослідникові особливо важливим у ті дні «перегляду старих цінностей». Одне із завдань праці – розглянути наявні в критичній літературі, переважно ХХ століття, погляди на дитячу книжку в їхній послідовності як певну систему. У книзі багато імен, джерел, і, звісно, Саввін не просто викладає чийсь погляд, концепції: він погоджується, сперечається, розмірковує. По суті, це видання – своєрідний нарис з історії критики дитячої літератури за певний, доволі значний період.

І зараз для сучасного літературознавства актуальні деякі питання, поставлені в книжці: що відрізняє дитячу літературу від «дорослої»? чи повинна дитяча література відокремлюватися від загальної? як розвивати естетичний погляд дитини? якою мірою інтерес дітей визначає долю книжки? Погоджуючись із усім кращим, що було зроблено Є. Єлачичем, М. Лемке, М. Чеховим, В. Родніковим, найбільше полемізуючи з автором популярної книги «Проблемы детского чтения» Г. Вольгастом, М. Саввін закликає знову й знову вчитися у В. Белінського і вважає справою першочергової важливості вивчати дитячу літературу та її критику на науковій основі. Для нього це питання – одне із суттєвіших, він упевнений: багата російська література для дітей «при умелой постановке принципов критики действительно может сыграть огромную роль в деле воспитания подрастающего поколения» [52, с. 32].

Крупская, Н. К. Роль детской библиотеки и библиотекаря в современных условиях: (докл. на Всерос. конф. дет. библиотекарей) // О библиотечном деле: сб. тр. / Н. К. Крупская; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1983. – Т. 2 : 1925–1929. – С. 238–248.

У працях **Надії Костянтинівни Крупської** (1869–1939), державного, партійного, бібліотечного діяча СРСР, теоретика й організатора радянської педагогіки й системи народної освіти отримали всебічне висвітлення питання формування кола читання дітей, зв'язку школи й бібліотеки в керівництві читанням, вивчення дитини-читача та ролі бібліотекаря у її вихованні, культури читання, формування навичок творчого читання, взаємозв'язку читацької і суспільно корисної діяльності школярів.

У доповіді «*Роль детской библиотеки и библиотекаря в современных условиях*», виголошеній 17 вересня 1928 р. на Всеросійській конференції дитячих бібліотекарів, авторка критикує тих педагогів, які вважали, що дитина повинна читати лише те, що передбачено шкільною програмою. «Это желание втиснуть ребенка в какие-то рамки, ограничить его интересы искусственным кругом настолько вредно, – зауважує вона, – что если бы смогли ребенка втиснуть в эти тесные рамки, это бы значило, что мы суживаем горизонт ребенка, закрываем ему пути самообразования» [30, с. 244–245.] Таким чином, Надія Костянтинівна застерігає бібліотекарів від повного підпорядкування читання дітей програмам шкільного навчання. Бібліотекар, – наголошує вона, – не повинен забувати про специфіку своєї роботи, керуючи читанням учнів так, щоб задовольняти

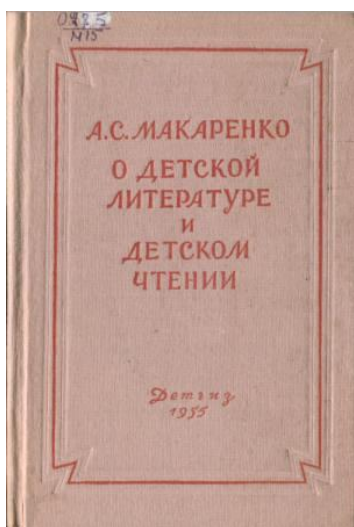
найрізноманітніші зацікавлення, розвивати і поглиблювати їх, пробуджувати нові. Він має більше можливостей, ніж учитель, проводити індивідуальну роботу з дітьми, зважаючи на їхні інтереси і запити. Значну увагу Н. К. Крупська приділила методам роботи з юними читачами. Основою керівництва читанням дітей у бібліотеці вона вважала індивідуальний підхід до читача. Керуючи читанням дитини, треба давати простір її розвитку, формувати у неї розумові й художні здібності, спостережливість, розуміння життєвих ситуацій і людських характерів. Для цього процес керівництва читанням має ґрунтуватися на розумінні дітей як читачів і знанні літератури, умінні дібрати її відповідно до завдань виховання. Важливо враховувати прагнення дитини до самостійного вибору. Навіть учні молодших класів хочуть вибирати собі книжки самостійно – за картотеками, плакатами, з виставок. Але свобода вибору, на думку Н. К. Крупської, полягає в тому, що дитина обирає книгу з визначеного бібліотекарем або педагогом кола видань. Авторка застерігає працівників бібліотек від нав'язування літератури, зайвої опіки, яка нервує дітей. І при цьому в бібліотекаря, стверджує Надія Костянтинівна, є тисяча способів впливати на дитяче читання. Він може «апетитно» розповісти про хорошу книгу, надати список, плакат, що рекомендує певні видання, зацікавити через актив читачів. Ці методичні прийоми рекомендування дадуть змогу ефективніше впливати на дитяче читання. І водночас у читача складеться враження, що він самостійно вибрав книжку, тому він читатиме її з особливим захопленням. Рекомендації Н. К. Крупської щодо самостійного вибору книжок дітьми актуальні і в наш час.

Крупская, Н. К. Библиотечные уроки / Н. К. Крупская // О библиотечном деле : сборник / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1957. – С. 643–644.

Н. К. Крупська розробила теоретичні й методичні основи виховання культури читання. Розглядаючи культуру самостійного читання як результат і критерій освіченості, вона вважала за доцільне організувати керування самостійним читанням так, щоб кожен знав, що читати, як читати, як організувати свої заняття. Перед учителями і бібліотекарями педагог ставила завдання виховувати у дітей культуру читання: дбайливе ставлення до книжки; уміння вибрати її і вдумливо читати; навички роботи з виданнями й користування бібліотекою; уміння пропагувати книгу. Вона відстоювала плановість у вихованні культури читання, пропагуванні обов'язкового мінімуму бібліотечно-бібліографічних знань. Конкретну відповідь на запитання, як вести цю роботу, вона

подала в статті «Библиотечные уроки». Зважаючи на наявний досвід, Надія Костянтинівна розкрила зміст і принципи методики занять з учнями початкових класів. Вона визначила тематику, програму бібліотечних уроків. Авторка радить знайомити дітей із розставленням книжок у бібліотеках, із каталогами, бібліографічними посібниками, розповідати їм про те, як самостійно вибрати книжку, як читати її і писати відгук, як працювати з довідниками, енциклопедіями, газетами і журналами. Для учнів середнього та старшого віку бібліотечні уроки, на її думку, повинні мати поглиблений характер. У них чільне місце мають посісти питання самоосвітньої роботи, а також критичного ставлення до прочитаного матеріалу.

Макаренко, А. С. О детской литературе и детском чтении : статьи, рецензии, письма / А. С. Макаренко. – М. : Детгиз, 1955. – 184 с.

Збірник статей, рецензій і листів видатного педагога й письменника **Антон Семенович Макаренко** (1888–1939) присвячено його роздумам про літературу для дітей; також до нього увійшли статті із загальнолітературних питань, оскільки вони так само становлять практичний інтерес для тих, хто працює в галузі дитячої літератури.

У публікаціях, що склали зміст збірника, А. С. Макаренко, розділяючи позицію О. М. Горького, стверджував, що з дітьми можна говорити про все. Важко уявити тему, яку не можна запропонувати дітям. Специфіка полягає не в тому, про що розповідати, а в тому, як розповідати. Керувати читанням, вважав автор, – це вести читача все далі за питаннями, що цікавлять його, допомагати йому краще розуміти їх, навчати ставити перед собою нові цілі в роботі над книжкою. Він вважав, що книга для дітей «не должна строго следовать за „возрастным комплексом психики“, она должна быть всегда впереди этого возраста, вести ребенка вперед, «к тем пунктам, на которых он еще не был» [37, с. 22]. Водночас книжка, яка становить інтерес лише для одного певного віку, на думку Антона Семеновича, – слабка, з обмеженим комплексом ідей і уявлень. Цей висновок надзвичайно важливий для відбору літератури в коло читання молодого покоління. Принцип розвиваючого читання, обґрунтований педагогом, має принципове значення для методики бібліотечної роботи [20, с. 114].

А. С. Макаренку належить і найповніше обґрунтування керівництва читанням дітей в сім'ї. Він відзначав, що саме там закладаються основи читацького потенціалу.

Тому всі батьки повинні володіти навичками роботи з книжкою. У лекції для батьків «Воспитание культурных навыков» [36], що увійшла до збірника, А. С. Макаренко зауважує, що «хорошо рассказанная сказка – это уже начало культурного воспитания» [36, с. 107]. Він знайомить батьків із методами заохочення дітей до читання книжок, газет. Письменник вважає, що привернення дітей до літературних творів слід починати з читання вголос. І навіть коли дитина навчиться читати, важливо, щоб читання вголос було постійним у сім'ї. Автор підкреслює необхідність обміну думками про прочитане – це сприяє формуванню «здорових» літературних смаків у дітей, критичного ставлення до прочитаного. Він радить розглядати разом із дітьми ілюстрації, що має важливе значення в розвитку їхньої уяви й уявлень про життя. Керівникам читання А. С. Макаренко радить також дізнаватися, як дитина читає, «боротися з безглуздим проковтуванням сторінки за сторінкою», привчати дітей до дбайливого ставлення до книги [36, с. 111].

Ознайомлення з поглядами Макаренка на літературу для дітей і дитяче читання, висвітленими у збірнику «О детской литературе и детском чтении», допоможе тим, хто працює над книгою для дітей, побачити проблеми дитячої літератури в історичному ракурсі.

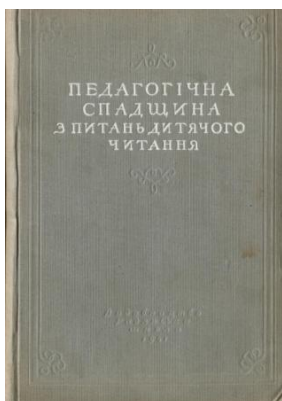
Сказка и ребенок: педол. сб. / под ред. Н. А. Рыбникова. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – 111 с.

Яновская, Э. Нужна ли сказка пролетарскому ребенку / Э. Яновская. – 2-е перераб. и доп. изд. кн. «Сказка, как фактор классового воспитания». – [Х.] : Книгоспілка, 1925. – 118 с. – (Б-ка соврем. педагога).

Яновская, Э. Сказка, как фактор классового воспитания / Э. Яновская. – Х. : [б. и.], 1923. – 44 с. – (Б-ка журн. «Путь просвещения»).

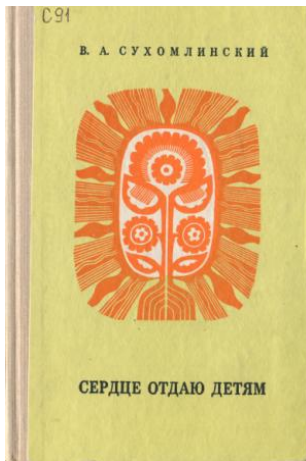
«Можно очень по-разному относиться к сказке, различно оценивать ее воспитательное значение. Но каково бы ни было это отношение, – нельзя пройти мимо сказки, говоря о детском чтении», – такими словами розпочинається передмова до педологічного збірника «Сказка и ребенок» (1928). У 1920–1930-х рр., і навіть раніше,

багато педагогів заперечували доцільність казок у дитячому читанні; лише книжки про тварин здавалися їм цілком певним читанням; інші жанри викликали сумніви: «...Сказка сказке рознь. Тут нужна большая осторожность... Сказка, помогающая понять жизнь, – да... Мистические сказки и повести – ни под каким видом» [29, с. 599]. Казки, подібні до «Попелюшки», «Кота в чоботях», «Наливного яблучка» повинні стати лише історичним матеріалом для етнографів та істориків культури й побуту, а не настільною дитячою книгою, вважали вони. Завдання ж педагогів нового часу – питання про казку і її роль у розвитку дитини висвітлити з позицій класового виховання: «Необходимо указать то место, которое «сказка» должна занимать в системе социального воспитания, идущего под знаменем пролетарской революционной идеологии, и подвергнуть анализу тот сказочный материал, на котором воспитываются дети ... в возрасте от 4-х до 9–10 лет» [67, с. 4]. Саме таку мету ставлять перед собою укладачі названого педологічного збірника та **Е. Яновська** у виданнях «Сказка, как фактор классового воспитания» й «Нужна ли сказка пролетарскому ребенку».

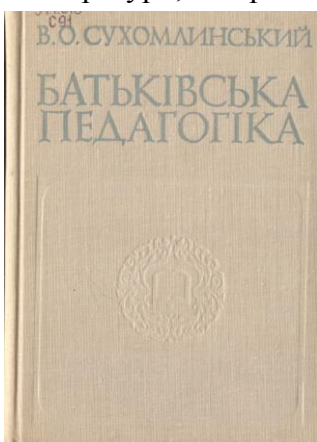
Педагогічна спадщина з питань дитячого читання / заг. ред. і вступ. ст. А. Н. Марголіної; Укр. НДІ педагогіки; [тексти підбрали: А. Н. Марголіна, А. М. Різниченко]. – К.: Рад. шк., 1941. – 252 с.

До 1940-х рр. організація дитячого читання все ще була одним із найменш вивчених розділів педагогіки. Становила труднощі відсутність як загального нарису з історії цього питання, так і збірника текстів, який дав би змогу ознайомитися в певній послідовності з цінною педагогічною спадщиною стосовно дитячого читання. Спробу дослідити та систематизувати її зробила у 1941 р. **А. Н. Марголіна**, співробітниця Українського науково-дослідного інституту педагогіки (УНДІП) (м. Київ). Її робота «Педагогічна спадщина з питань дитячого читання» складається з двох частин: 1) коротка розвідка з історії організації дитячого читання; 2) збірник матеріалів (текстових джерел), до яких увійшли уривки з педагогічних, історичних та інших праць різних періодів до поч. ХХ ст., історичні документи, фрагменти художніх творів автобіографічного характеру тощо. Увесь матеріал розташовано за хронологічним принципом. І хоча перша спроба зібрати інформацію з історії організації дитячого читання була далеко не повною, мала багато прогалин, а обмежений її обсяг змусив автора подати матеріали в уривках, праця і нині заслуговує на увагу організаторів дитячого читання.

Сухомлинський, В. О. Серце віддаю дітям
/ **В. О. Сухомлинський // Вибр. твори в 5-ти т.**
/ **В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.**

Науково-педагогічні праці видатного українського педагога-гуманіста, Героя Соціалістичної Праці, члена-кореспондента АПН СРСР, кандидата педагогічних наук, директора школи, учителя, дитячого письменника **Василя Олександровича Сухомлинського** (1918–1970) сповнені ідеями, роздумами, рекомендаціями щодо використання книжки як засобу виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Увага педагога спрямовувалась на те, щоб жодна «погана» книжка не потрапила до дитячих рук, щоб вибір літератури для читання відбувався з урахуванням індивідуальності дитини. У праці «*Серце віддаю дітям*», написаній у 1969 р., педагог визначив такі принципи відбору книжок для читання в початковій школі: ідея оповідання повинна бути глибоко людяною, зрозумілою дитині, втіленою в яскравих художніх образах; книжка має відкривати перед дитиною невідомі сторінки культури людства, пробуджувати уяву, розвивати розум, виховувати зацікавлення історією людства. Тільки за таких умов можна знайти ту книжку, яка «лишить глибокий слід у її серці і в її свідомості, щоб людина поверталася до неї кілька разів, відкриваючи все нові й нові духовні багатства» [59, с. 196]. У запропонованих списках літератури для молодших учнів В. Сухомлинський зосереджує їхню увагу переважно на народній казці, адже вона є тим духовним надбанням, пізнаючи яке, дитина пізнає свій народ. Педагог вважає, що читання творів таких авторів, як Л. Толстой, П. Єршов, М. Коцюбинський, В. Жуковський, Д. Мамін-Сибіряк, Г. Андерсен, В. Гюго, О. Пушкін, В. Короленко, О. Купрін, Д. Лондон, М. Твен, М. Горький, А. Гайдар, А. Тесленко, Панас Мирний, І. Франко, А. Головка та інших, стане для дітей не тільки засобом пізнання світу та вироблення навичок і вмінь швидкого читання, а й школою морального виховання [59, с. 196–197]. В. Сухомлинський рекомендує педагогам і бібліотекарям розширювати горизонти дитячого читання, використовуючи твори світової літератури, зокрема включати в бібліотеку молодших школярів міфи Стародавньої Еллади.

Сухомлинський, В. О. Батьківська педагогіка
/ **В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 264 с.**

В. О. Сухомлинський розглядав сім'ю як головний осередок, в якому з покоління в покоління передаються моральні цінності людства. Педагог був переконаний: інтелектуальний розвиток особистості залежить від того, які казки, пісні слухала дитина в ранньому віці, які книжки читали їй, взагалі яке місце займала книжка в духовному житті сім'ї, яку першу книжку прочитала дитина, навчившись читати. Сім'ї Василь Олександрович відводив важливу роль у прилученні дитини до книжки, а книгу вважав одним із надійних місточків, який об'єднує, зближує батьків та дітей. Тільки батьки повинні викликати у своєї дитини бажання збирати сімейну бібліотеку, тільки вони повинні вкладати дитині думку, що книжка – найбільше багатство. У праці *«Батьківська педагогіка»* В. О. Сухомлинський підкреслює, що «книга, яка увійшла в духовне життя сім'ї, – то ніби промінь, який освітлює майбутнє і батькам, і дітям. Людина, для якої вже в дитинстві книжка стала такою необхідністю, як скрипка для музики, як пензель для художника, ніколи не відчуватиме себе збідненою, обділеною, спустошеною» [58, с. 171]. Особиста бібліотека учня, за переконанням педагога, має бути постійним джерелом його духовного збагачення, і якщо дитина віднайде в книжці хоча б окремі відповіді на свої запитання, змусить себе обмірковувати щойно прочитане, надаватиме книжці перевагу з-поміж інших принад сучасного життя, то виникне можливість розв'язати багато проблем, пов'язаних передусім із духовним зростанням особистості.

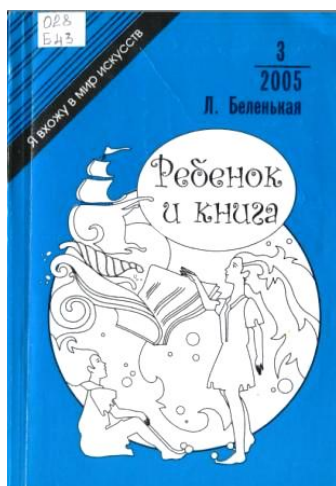
Досвід В. О. Сухомлинського є потужним джерелом знань, використання якого значною мірою розширює можливості вирішення проблеми читання й книги в житті сучасної молоді.

Література. Діти. Час : зб. літ.-крит. ст. про дит. л-ру : [в 15 вип.] / упорядкув. В. Я. Неділька. – К. : Веселка, 1976–1990. – Вип. 1–15.

«Високим обов'язком для всіх письменників, які пишуть для дітей, є даліше філософське осмислення сучасності, підвищення ідейно-художнього рівня творів... Писати про головне, суттєве, чим живе наша країна, з чим пов'язані помисли мільйонів її громадян, – значить продовжувати й розвивати найважливішу традицію літератури соціалістичного реалізму», – такими словами відкрився перший збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу *«Література. Діти. Час»* [32, вип. 1, с. 3], що виходив з 1976 по 1990 р. у видавництві «Веселка». Упорядником видання був доцент, а згодом професор

Київського університету імені Тараса Шевченка В. Неділько, відповідальними редакторами (по черзі) – наукові співробітники Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України В. Дончик, М. Острик і М. Наєнко. Збірник призначався для літераторів, викладачів, студентів, бібліотекарів, батьків і вихователів. У рубриках «Література для дітей і сучасність», «Розвідки. Огляди», «Літературні портрети», «Золоті зерна класики», «Зарубіжна література», «Реформа школи і викладання літератури», «Бібліотека. Книга. Читач», «Трибуна молодого критика», «У наших друзів», «Художник і книга», «Хроніка», «Літературний календар» тощо висвітлювалися актуальні питання сучасної української й світової літератури для дітей та юнацтва, які мали активізувати критику дитячої літератури. На початку 1990-х років збірник перестав виходити, однак через 21 рік Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва (Львів) відновив його видання, узявши на себе відповідальність за його подальшу долю.

Беленькая, Л. И. Ребенок и книга : о читателе восьми–деяти лет / Л. И. Беленькая. – М. : Просвещение, 1969. – 167 с.

Радянська педагогіка приділяла значну увагу залученню дітей до мистецтва художнього сприйняття літератури, без якого людина не в змозі засвоїти її багатства. Ефективно це відбувається тільки тоді, коли вчитель, бібліотекар і батьки мають у своєму

розпорядженні дані про специфіку розуміння художніх творів дітьми різного віку.

Виявленню такої специфіки і була присвячена діяльність талановитого дослідника й педагога **Леніни Ільїни Беленької** (1931–2007). У 1966 р. вона захистила кандидатську дисертацію на тему «Воспитание эстетического восприятия литературного произведения у детей младшего школьного возраста (8–9 лет) в условиях работы детской библиотеки». На основі дисертації написала монографію «*Ребенок и книга*», яка вийшла в 1969 р. й до сьогодні є незамінним посібником для керівників дитячого читання (у 2005 р. вийшло її друге видання) [7].

Проблема, яка викликала до життя дослідження Л. І Беленької, не втратила актуальності в наші дні. Її суть полягає в різному підході дослідників, педагогів до природи дитячого сприйняття. Одні вважають його недосконалою формою дорослого, вади якого потрібно виправити. Інші – до їхнього числа належить і авторка монографії – спираються у своїй роботі на переваги дитячого сприйняття, які варто розвинути. Головна

із них полягає, на їхню думку, в спроможності дітей до якісно своєрідного, але поза сумнівом, художнього розуміння твору. Удосконалення цієї здатності й забезпечує максимальну реалізацію читацького потенціалу дітей [13, с. 10].

У дослідженні було поставлено три основні завдання: виявити й визначити найістотніші особливості сприйняття художньої літератури дітьми молодшого шкільного віку (8–9 років); обґрунтувати принципи, що визначають виховну цінність керівництва читанням художньої літератури; розробити основні методи й прийоми виховання естетичного сприйняття літературного твору в дітей восьми-дев'яти років в умовах дитячої бібліотеки.

У своїй роботі авторка працює переважно з особливим видом «вторинного образу» – словесним читацьким образом. Він виникає тоді, коли читач виявляє своє ставлення до прочитаного засобами мистецтва слова. Це може бути «авторизований» переказ найважливіших епізодів оповідання, за допомогою яких інтерпретується його сюжет, або «картина», яка містить деталі твору й визначає особливості його наочного світу. Також у цій ролі може виступати низка епітетів для характеристики героїв, стилю автора. Основна перевага цього результату сприйняття полягає насамперед у тому, що читач, який захоче через нього виразити своє враження від прочитаного, може не володіти спеціальними художніми здібностями. Більш-менш успішно створити словесний образ до твору може кожна дитина вже в 8–9 років. Проте для того, щоб діти не просто це робили, а й реалізовували свої досить значні можливості в цьому виді читацької творчості, їм необхідна допомога педагога, який зуміє поставити потрібне запитання. Саме такі питання становлять основу розробленої Л. І. Беленькою методики.

Особливості сприйняття, виявлені більше ніж сорок років тому в абсолютно інших соціальних умовах, які слугували основою для запропонованої методики, притаманні й сучасним дітям. Авторкою було зроблено таке відкриття у дитячій читацькій психології, без урахування якого й сьогодні неможливе ефективне керівництво читанням у початковій школі. Книга демонструє, якими шляхами виховувати естетичне сприйняття художньої літератури у дітей восьми-дев'яти років, тобто в тому віці, коли це виховання найважливіше і найважче.

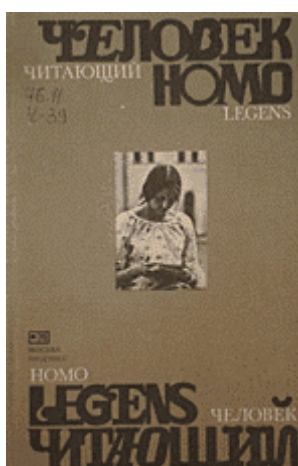

Беленькая, Л. И. Дети – читатели художественной литературы : типолог. особенности чтения на разных этапах детства / Ленина Ильинична Беленькая. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2010. – 207 с. – («Профессиональная библиотека школьного

Із 1969 по 1971 р. Л. Беленька брала участь у комплексному дослідженні «Книга и чтение в жизни небольших городов», яке було проведене Державною бібліотекою СРСР ім. В. І. Леніна. У його межах вона продовжувала вивчення вікових особливостей читання дітей і підлітків. Одержані матеріали лягли в основу монографії «*Дети – читатели художественной литературы: типологические особенности чтения на разных этапах детства*» – праці, що становила собою, по суті, докторську дисертацію. Цю монографію в 1983 р. було обговорено спеціально створеною з цією метою при Секторі книги й читання науковою редколегією, рекомендовано нею до друку, але з невідомих причин не опубліковано. Проте за минулі майже 30 років вона не втратила актуальності, оскільки в ній йдеться про фундаментальні параметри дитячого сприйняття – тип ставлення до літературного твору та спосіб його опанування. Описаний Л. І. Беленькою зміст цих параметрів у тому чи іншому віці й сьогодні, по-перше, дає змогу пояснити низку явищ читання художньої літератури не тільки дітьми, але й дорослими, по-друге, уможливорює окреслення нової, ефективішої, стратегії літературно-художнього розвитку школярів.

Монографію «Дети – читатели художественной литературы» присвячено особливостям читання дітей 7–14 років – того періоду життя, коли у сприйнятті творів мистецтва, як стверджує авторка, домінують вікові особливості. Відповідно до них дослідниця поділяє дітей на три вікові групи: 7–9, 10–11 та 12–13 років. Дослідження надає можливість виокремити три важливих елементи ефективної роботи з літературно-художнього розвитку школярів – це «творче читання» в першому–третьому класах, опанування структури твору в четвертому–п'ятому, залучення до теорії літературної творчості в шостому–сьомому.

Найважливішою науковою проблемою літературної освіти, на думку авторки, є вивчення «умов», завдяки яким читання в очах дітей набуває статусу заняття, що має високу цінність. Не варто говорити про актуальність цієї досі не вирішеної проблеми в наш час, коли широке розповсюдження аудіо- й відеопродукції заважає багатьом дітям долучитися до радості читання.

Линдгрэн, А. Почему детям нужны книги : (речь, произнесенная при вручении Международной Золотой медали Ханса Кристиана Андерсена / Астрид Линдгрэн // Человек читающий. Номо legends : [писатели XX в. о роли кн. в жизни человека и о-ва] / [сост. С. И. Бэлза]. – М. : Прогресс, 1983. – С. 392–394.

Незрівнянна шведська письменниця **Астрід Ліндгрєн** (1907–2002) у доповіді «Чому дітям потрібні книжки?», виголошеній при врученні їй Міжнародної Золотої медалі Ганса Крістіана Андерсена у 1958 р., сказала «Я хочу писати для таких читачів, які здатні творити дива. А дива творять діти, коли читають книжки. Вони беруть наші убогі думки і слова, вони вселяють у них життя і блиск, яких немає в наших творах. Тільки дитині властива фантазія, здатна спорудити казковий замок, якщо тільки обдарувати її декількома жалюгідними цеглинами, з яких вона вибудує такий замок... Яким буде світ завтра, залежить багато в чому від сьогоднішніх малюків, тих, хто саме зараз навчається читати. Тому дітям потрібні книжки» [31, с. 393–394]. Доповідь А. Ліндгрєн вміщено у збірнику «Человек читающий. Homo legens: писатели XX в. о роли книги в жизни человека и общества» (М., 1983), в якому подано роздуми провідних майстрів слова XX століття про минуле й сучасне книжки, про те, яка роль читання в долі кожного з нас і в долі цивілізації загалом, про читачів, письменницьке ремесло.

Рекомендована література

1. **Абакумов, С. И.** Творческое чтение : опыт методики чтения художеств. произведений в шк. нач. типа / С. И. Абакумов. – Ленинград : Изд-во Брокгауз-Ефрон, 1925. – 135 с.
2. **Абельская, Р. С.** Домашнее чтение детей / Р. С. Абельская, О. Ф. Хузе ; Ленинград. гор. ин-т усовершенствования учителей. – [Б. м.] : Молодая гвардия, 1940. – 61 с.
3. **Абельская, Р. С.** О внеклассном чтении детей / Р. С. Абельская ; Ленинград. гор. ин-т усовершенствования учителей. – Л. : [б. и.], 1939. – 44 с. – (Беседы с родителями о воспитании школьника в семье ; вып. 3 / под ред. Н. А. Лялина, А. П. Болтунова).
4. **Актуальные проблемы** чтения современных школьников / Ленинград. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. – Ленинград : [б. и.], 1977. – 155 с. – (Труды ; т. 35 / ЛГИК им. Н. К. Крупской).
5. **Андреев, А. А.** О детской литературе : речь секретаря ЦК ВКП(б) на 1-м совещ. по дет. лит. при ЦК ВЛКСМ 19 янв. 1936 г. / А. А. Андреев. – М. : Партиздат ЦК ВКП(б), 1936. – 26 с.
6. **Беседы с детьми** о культуре чтения : (в помощь учителю и библиотекарю) / Тамбов. обл. дет. б-ка ; [сост. : Н. А. Базилевская и др.]. – Воронеж : Центр.-Чернозем. книж. изд-во, 1964. – 72 с.

7. **Бобылева, В.** Работа с юными читателями : из опыта работы дет. б-ки Дворца культуры Орехов. хлопчатобумаж. комбината им. Николаевой / В. Бобылева. – [М.] : Профиздат, 1952. – 72 с.
8. **Вопросы детского** чтения, рассказывания и детской литературы / Наркомпрос, Укрглавпрофобр, Отд. подготовки работников просвещения. – Х. : [б. и.], 1922. – 13 с.
9. **Воспитание культуры** чтения школьников : (из опыта работы учителя) / Ин-т худож. воспитания ; под ред. И. И. Долецкой. – М. : Педагогика, 1971. – 128 с.
10. **Губанова, М. И.** Воспитание культуры чтения младших школьников / М. И. Губанова. – М. : Книга, 1968. – 111 с.
11. **Детская и юношеская** литература Госиздата : реком. списки. Вып. 3. – М. ; Л. : Госиздат, 1927. – 78 с.
12. **Детская литература** : крит. сб. / под ред. А. В. Луначарского. – М. ; Л. : Госиздат, 1931. – 231 с.
13. **Детская литература** : сб. ст. – М. : Дет. лит., 1961–1980, 1982–1987, 1989–1990.
14. **Детское чтение:** методы изучения : сб. ст. / Комис. по дет. чтению педолог. отд. Ин-та методов школ. работы ; под ред. Н. А. Рыбникова. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – (Б-ка педагога).
15. **Дифференцированное руководство** чтением детей : сб. науч. тр. / Ленинград. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. – Ленинград, 1983. – 168 с.
16. **Желобовский, И.** Детская литература : справ. для шк. I ступени / И. Желобовский, П. Рубцова. – М. : Работник просвещения, 1927. – 134 с.
17. **Живова, З. С.** Библиография детской литературы : учебник / З. С. Живова, О. И. Бамм. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Книга, 1969. – 238 с.
18. **Житомирова, Н. Н.** Руководство чтением детей в библиотеке : учеб. пособие для студентов библиотеч. ин-тов / М-во культуры РСФСР, Глав. упр. учеб. заведений и кадров ; Н. Н. Житомирова, В. А. Воронеж, Н. С. Серова. – М. : Совет. Россия, 1959. – 167 с.
19. **Из опыта** исследовательской работы по детской книге: (анализ производств. кн. для дошкольника) : сборник / Наркомпрос, Дошкол. отд. Главсоцвоса ; под ред. Э. И. Станчинской, Е. А. Флериной. – М. : [б. и.], 1926. – 64 с.
20. **Калмыкова, А. М.** Указатель детских книг для библиотек начальных школ, клубов и площадок / А. М. Калмыкова, О. И. Капица. – [Петроград : б. и.], 1920. – 36 с. – (Педагогическая библиотека ; № 4).

21. **Каталог-указатель** литературы для детей возраста школы 1 степени по годам обучения и темам программы ГУС'а / сост. : Е. Д. Трауцкая, Н. С. Шер ; ред. З. И. Лилина. – М. : Работник просвещения, 1928. – 286 с.
22. **Книги і статті** з питань дитячого читання, надруковані в журналах і газетах за III квартал 1935 р. Список № 3 / Харк. палац піонерів і жовтенят ім. П. П. Постишева, бібліотека ; відп. ред. Р. Гуревич. – Х. : Кн. палата УСРР, 1936. – 26 с.
23. **Книжка для** дітей раннього віку : метод. лист / наук.-метод. сектор НКО УСРР. – Х. : Рад. шк., 1931. – 16 с.
24. **Коган, А.** Форми керівництва позашкільним читанням учнів 1–7 класів / А. Коган, Р. Ліберфарб ; Наркомос УРСР, НДІ педагогіки. – К. : Рад. шк., 1939. – 84 с.
25. **Крупская, Н. К.** Из писем к А. М. Горькому / Н. К. Крупская // О библиотечном деле : сборник / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1957. – С. 598–599.
26. **Крупская, Н. К.** Какая книжка нужна нашим детям / Н. К. Крупская // О библиотечном деле : сборник / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1957. – С. 594–597.
27. **Крупская, Н. К.** О детской библиотеке и детской книге / Н. К. Крупская // О библиотечном деле : сборник / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1957. – С. 609–616.
28. **Крупская, Н. К.** О детской литературе и детском чтении / Н. К. Крупская ; сост., авт. вступ. ст. и коммент. Н. Б. Медведева. – М. : Дет. лит., 1979. – 271 с.
29. **Крупская, Н. К.** О преподавании литературы : [отрывок] / Н. К. Крупская // О детской литературе и детском чтении / Н. К. Крупская ; сост., авт. вступ. ст. и коммент. Н. Б. Медведева. – М. : Дет. лит., 1979. – С. 81–87.
30. **Лещинский, Д. С.** Руководство внеклассным чтением учащихся : (из опыта работы шк.) / Д. С. Лещинский ; НИИ педагогики М-ва просвещения БССР. – Минск : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения БССР, 1958. – 130 с.
31. **Луначарский, А. В.** О детской литературе, детском и юношеском чтении : избранное / А. В. Луначарский. – М. : Дет. лит., 1985. – 223 с.
32. **М. Горький о детской литературе** : ст., высказывания, письма / [сост., вступ. ст., коммент. Н. Б. Медведевой]. – [Изд. 3-е, перераб.]. – М. : Дет. лит., 1968. – 432 с.
33. **М. Горький** про дитячу літературу : ст. і висловлювання / [пер. з рос. В. Гнатівського]. – К. : Молодь, 1953. – 247 с.

34. **Марієнгоф, Е. М.** Дитяча література в роботі з учнями I–IV класів / Е. М. Марієнгоф ; Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки. – К. : Рад. шк., 1960. – 98 с.
35. **Марієнгоф, Е. М.** Позакласне читання в 5 класі / Е. М. Марієнгоф ; Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки. – К. : Рад. шк., 1953. – 78 с.
36. **Марієнгоф, Е. М.** Позашкільне читання учнів початкової школи / Е. М. Марієнгоф ; Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки. – К. : Рад. шк., 1952. – 48 с.
37. **Маршак, С.** О большой литературе для маленьких : докл. на Первом Всесоюз. съезде совет. писателей / С. Маршак. – М. : Худож. лит., 1934. – 64 с.
38. **Николаев, В.** Книги – верные друзья : работа с кн. среди пионеров и школьников / В. Николаев. – М. ; Л. : Детгиз, 1952. – 95 с.
39. **Новая детская литература** / С. Рогозина. – Л. ; М. : Книж. угол, 1924. – 144 с.
40. **Новая детская литература** : крат. список кн. для дет. чтения применительно к первым четырем группам Единой Труд. Совет. Шк. Вып. 1 / Центр. упр. по просвещению на транспорте. – М. : Транспечать, 1926. – 14 с.
41. **Новые детские книги** : бюл. рецензент. комис. Ин-та дет. чтения. Вып. 2 / Наркомпрос. – М. : [б. и.], 1923. – 44 с.
42. **Новые детские книги.** Сб. 4 / Ин-т методов внешкол. работы, отд. дет. чтения. – М. : Работник просвещения, 1926. – 167 с.
43. **О внеклассном чтении учащихся** : инструктив. письмо преподавателям шк. I ступени / Ленинград. облоно, науч.-метод. совет. – Л. : Госиздат, 1929. – 35 с.
44. **О литературе для детей** : [сб. лит.-крит. ст.] : [в 33 вып.] / Ленинград. Дом дет. кн. изд-ва «Детская литература». – Ленинград : Дет. лит., 1955–1991. – Вып. 1–3, 6–7, 9, 11–33.
45. **Павловський, В.** Покажчик дитячої літератури з української мови. Ч. 1. Молодший концентр / В. Павловський ; Харків. досвід. станція, каб. соціал. педагогіки. – Х. : Держвидав, 1928. – 25, [2] с.
46. **Переpletчикова, Л. С.** Читающая молодежь города : опыт исслед. по материалам Моск. обл. б-ки за 1928/29 г. / Л. С. Переpletчикова. – М. ; Л. : Гос. соц.-эк. изд-во, 1931. – 96 с.
47. **Позашкільне читання дітей** : зб. ст. / УНДІП, група позашк. читання дітей ; ред. Я. С. Шірман. – К. ; Х. : Рад. шк., 1937. – 76 с.
48. **Покровская, А.** Основные течения в современной детской литературе / А. Покровская. – М. : Работник просвещения, 1927. – 56 с.
49. **Пропаганда книг среди школьников** : (сб. метод. материалов к Неделе дет. кн.) / [отв. ред. В. Бочкарева]. – М. ; Л. : Детгиз, 1951. – 115 с.

50. **Пушкарева, М. Д.** Внеклассное чтение художественной литературы в VI–VII классах : из опыта работы школ. б-к / М. Д. Пушкарева ; Акад. пед. наук РСФСР. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 84 с. – (Пед. б-ка учителя).
51. **Разова, В. Д.** Юный читатель 20-х годов XX века / В. Д. Разова // История русского читателя / ЛГИК им. Н. К. Крупской ; науч. ред. И. Е. Баренбаум. – Ленинград, 1973. – Вып. 1. – С. 141–157. – Библиогр.: 39 назв.
52. **Рубакин, Н. А.** Как заниматься самообразованием / Н. А. Рубакин. – М. : Совет. Россия, 1962. – 127 с.
53. **Рубакин, Н. А.** Практика самообразования / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 2. – С. 147–247.
54. **Рубакин, Н. А.** Психология читателя и книги : крат. введ. в библиолог. психологию / Н. А. Рубакин. – М. ; Л. : Госиздат, 1929. – 307 с.
55. **Руководство чтением** детей в библиотеке : [учебник] / под ред. Н. Н. Житомировой. – 3-е перераб. и доп изд. – М. : Книга, 1976. – 319 с.
56. **Русова, С.** В оборону казки / С. Русова // Вибрані педагогічні твори / С. Русова ; упоряд., передм., комент. О. В. Проскура. – К. : Освіта, 1996. – С. 202–206.
57. **Русова, С.** Дещо про сучасну дитячу книжку / С. Русова // Рідна шк. – 1925. – Ч. 2. – С. 21–22.
58. **Рыбина, Е. Ф.** Библиография литературы для детей / Е. Ф. Рыбина, Е. Н. Томашева ; под ред. С. А. Трубникова. – М. : Книга, 1984. – 255 с.
59. **Список книжок** для позакласного читання для учнів V-X класів / Нар. комісаріат освіти. – К. : Упр. книгокультторга при РНК УСРР, 1936. – 13 с.
60. **Старосельцева, Н. П.** Детское чтение (младший возраст) / Н. П. Старосельцева. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1960. – 103 с.
61. **Старцев, И. И.** Вопросы детской литературы и детского чтения. 1918–1961 гг. : библиогр. указ. кн. и ст. по истории, теории и критике / И. И. Старцев. – М. : Детгиз, 1962. – 285 с. – (Дом детской книги).
62. **Старцев, И. И.** Вопросы детской литературы и детского чтения. 1962–1965 гг. : библиогр. указ. кн. и ст. по истории, теории и критике / И. И. Старцев. – М. : Дет. лит, 1967. – 176 с. – (Дом детской книги).
63. **Старцев, И. И.** Детская литература : библиография, 1918–1931 / И. И. Старцев. – [М.] : ОГИЗ – Молодая гвардия, 1933. – 330 с.
64. **Старцев, И. И.** Детская литература : библиография, 1932–1939 гг. / И. И. Старцев. – М. ; Л. : Дет. лит, 1941. – 375 с.

65. **Стихи и сказки** в чтении учащихся начальной школы : (из опыта библиотекарей) / Ин-т худож. воспитания ; под ред. Е. Г. Савченко. – М. : Изд-во акад. пед. наук РСФСР, 1958. – 35 с. – (Педагогические чтения).
66. **Стрелкова, И.** Дорога в читай-город : (заметки о дет. чтении) / И. Стрелкова. – М. : Политиздат, 1971. – 151 с. : ил. – (Б-чка семейн. чтения).
67. **Тимофеева, И. Н.** 100 книг вашему ребенку : беседы для родителей / И. Н. Тимофеева ; Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – М. : Книга, 1987. – 255 с.
68. **Тимофеева, И. Н.** Что читать моим детям : беседы для родителей о дет. чтении : кн. для детей дошкол. возраста / И. Н. Тимофеева ; Гос. публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Ленинград, 1959. – 144 с. – (Беседы о книгах).
69. **Указатель детской литературы.** Вып. 1 / Главполитпросвет, библиот. отд. ; сост. Н. Л. Херсонской и Е. Г. Зак ; под общ. ред. М. А. Смушковой. – М. ; Л. : Долой неграмотность, 1926. – 93 с.
70. **Указатель детской литературы :** для школ. и дет. б-к : (с прил. списка метод. пособий по дет. чтению и вопр. дет. лит.) / Показат. б-ка дет. лит. пед. ин-та им. Герцена. – Л. : Работник просвещения, 1928. – 85 с.
71. **Форми літньої роботи з книжкою в шкільних клубах, таборах, форпостах** / Наркомос УРСР, Центр. будинок худож. виховання дітей ; уклад. : Р. Мех-Міщенко, В. Кондратенко. – К. : Рад. шк., 1939. – 22 с.
72. **Художественное рассказывание** и чтение детям : сб. рассказов / Горьк. краевой дом худож. воспитания детей ; сост. В. Марков. – Горький : Краевое изд-во, 1935. – 151 с.
73. **Цюрупа, Э.** Умеешь ли ты читать? : рассказы о кн. и людях, их написавших / Э. Цюрупа. – М. : Совет. Россия, 1963. – 354 с.
74. **Чирва, А.** Книга в твоих руках : кн. для учащихся / Анатолий Чирва. – М. : Просвещение, 1985. – 144 с.
75. **Что рассказывать** детям / Центр. опытно-педол. станция ; исправили и дополнили Э. В. Яновская [и др.]. – 2-е изд. – [Х.] : Госиздат Украины, 1925. – 206, [2] с.
76. **Шахрай, О.** Які книжки давати читати дітям / О. Шахрай. – Х. : Рад. шк., 1931. – 36 с.
77. **Що читати учням :** реком. список л-ри для позаклас. читання учнів I-V класів. – Одеса: [б. в.], 1938. – 21 с.

Розділ 4. Читання дітей очима сучасних дослідників

Долбенко, Т. О. Активізація пізнавальної діяльності підлітків : монографія / Тетяна Олексіївна Долбенко ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 243 с.

Загальновідомо, що формування пізнавального інтересу є результатом і необхідною умовою шкільного навчання. Активізація пізнавальної діяльності підлітків – важливе завдання таких наук, як педагогіка, бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. Бібліотеки є установами, в яких практично розвивається пізнавальна діяльність з опанування духовних, культурних, наукових надбань людства.

Тетяна Олексіївна Долбенко, доктор культурологічних наук, професор КНУКіМ, у монографії «Активізація пізнавальної діяльності підлітків» висвітлює широке коло питань: вікові і психологічні особливості підлітків, розвиток їхніх пізнавальних інтересів, активності й умінь, роль науково-пізнавальної літератури в активізації пізнавальної діяльності, формування пізнавального інтересу підлітків у бібліотекознавстві, рольові ігри, засоби і прийоми активізації їхньої пізнавальної діяльності взагалі і в бібліотеках для дітей зокрема.

Формуванню пізнавального інтересу підлітків, на думку авторки, значно сприяє науково-пізнавальна література. Аналізуючи історію розвитку зацікавлення такою літературою, Т. Долбенко доходить висновку, що її читання почали вивчати з 20-х років ХХ ст., і зазначає, що в роботі з нею бібліотекар повинен спиратися на такі риси особистості підлітків, як емоційність, фантазія, прагнення до ідеалу. За допомогою тактовного педагогічного впливу (обираючи оптимальний стиль спілкування, залучаючи до активної діяльності, самостійної творчості, рекомендуючи кращі зразки літератури тощо) бібліотекар має задіювати приховані резерви психічного складу підлітків для активізації їхнього читацького розвитку.

Потужними й гнучкими засобами активізації пізнавальної діяльності підлітків, вважає автор, є ігрові технології популяризації науково-пізнавальної літератури, оскільки вони передбачають поступове й постійне ускладнення діяльності з переведенням її на вищі рівні реалізації – від виконавчої до творчої.

Монографія розрахована на викладачів, бібліотекарів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться питанням активізації пізнавальної діяльності підлітків.

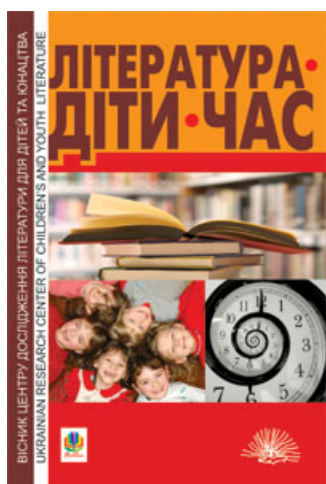

Книжка. Твір. Читання : дит. дискурс : матеріали наук.-практ. конф. «Дитина читає...» в рамках книжк. вист.-ярмарку «Форум видавців – дітям» (Львів, 8–10 трав. 2008 р.) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Громад. орг. «Форум видавців» ; [редкол.: Л. Ф. Мірошніченко та ін.]. – Київ ; Львів : [б. в.], 2008. – 158 с. : табл.

Збірник *«Книжка. Твір. Читання: дитячий дискурс»* укладено за результатами Міжнародної науково-практичної конференції «Дитина читає – Україна процвітає», яка відбулася у Львові 8–10 травня 2008 р. в рамках «Форуму видавців – дітям». Захід був покликаний активізувати дослідження літератури для дітей, розгорнути на високому академічному рівні полеміку щодо викладання дитячої літератури в середній школі та щодо розроблення державної програми підтримки читання. Передбачався також розгляд основних питань, які стосуються створення в країні умов для масової популяризації процесів читання, підвищення якості і урізноманітнення літератури для підростаючого покоління в усіх галузях знань, обміну думками про прочитане, зростання престижності читання як культурної цінності. Учасники конференції дійшли висновку, що сучасна середня школа недостатньо використовує читання як важливий засіб інтелектуального, соціального, духовного й естетичного формування підростаючого покоління і що назріла потреба в спеціальних заходах для розв'язання цієї проблеми.

У своїх доповідях педагоги, видавці, психологи, літературознавці виявляють інтерес до літератури для дітей та юнацтва й намагаються окреслити її особливості та відділити від так званої «літератури для дорослих». Вони концептуалізують поняття «читання» з позицій сучасних наукових вітчизняних і зарубіжних підходів (Галина Бійчук), аналізують читацькі смаки сучасних школярів, розповідають про проведення конкурсів і соціологічних досліджень (Емілія Огар, Тетяна Шамаріна), на матеріалах сучасної німецькомовної прози розкривають комунікативний аспект в літературі для дітей та юнацтва (Уляна Гнідець), досліджують специфіку сприймання учнями перекладної художньої літератури (Жанна Клименко), на обраному матеріалі розглядають полілогічну природу прозового тексту, зокрема гетеродієгетичний наратор як засіб формотворення художнього часопростору і як важливий чинник пізнання дитячої психології (Лідія Мацевко-Бекерська). Наталя Кердівар у своїй статті розглядає способи творення оповідної структури у творчості М. Трублаїні порівняно із сюжетною структурою казки, запропонованою В. Проппом, а Ірина Гольтер пропонує осмислення образів дітей та підлітків у творі крізь призму часу й культури кінця 40-х років ХХ ст. на прикладі роману

Дж. Д. Селінджера «Над прірвою у житі». Із досвідом міської публічної бібліотеки в Ясьле (Польща) щодо проведення навчально-культурної роботи з дітьми, спрямованої на їхній повноцінний розвиток, знайомить Малгожата Пекарська. Ганна Муріна аналізує Міжнародну програму з оцінки освітніх досягнень, наводить висновки проведеного нею моніторингу якості засвоєння знань у країнах Європи та в Росії. Проте більшість доповідей присвячено висвітленню проблем програмотворення та викладання літератури в школі (з ними знайомлять Раїса Мовчан, Володимир Гладишев, Світлана Сафарян, Олена Костюк, Оксана Бицько, Андрій Вітченко, Валерія Храброва, Лідія Симакова, Валентина Снегірєва, Людмила Сипко, Галина Островська, Тетяна Хорошковська, Ірина Долгінінська та Лариса Удовиченко). Головна думка, яка об'єднує всіх доповідачів, полягає в тому, що сьогодні потрібен конструктивний доброзичливий діалог авторів, перекладачів, дослідників літератури для дітей та юнацтва, які працюють у різних сферах і літератури, і науки про літературу, який би уможливив обмін досвідом та заклав основи для плідної предметної наукової та практичної комунікації заради окультурення нового покоління.

Література. Діти. Час : [вісн. Центру дослідж. л-ри для дітей та юнацтва]. [Вип. 1] / Центр дослідж. л-ри для дітей та юнацтва ; [редкол.: Шалагінов Б. Б. та ін. ; упоряд. та літ. ред.: Гнідець Уляна та ін.]. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, [2011]. – 190 с.

У 2009 р. у Львові було створено Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва, діяльність якого за три роки охопила не тільки Львів та Львівську область – осередки організації активно працюють у Києві, Івано-Франківську, Рівному, Луганську. Головною метою діяльності Центру є формування громадського інтересу до книжки та читання, підвищення читацької культури нації, активний розвиток теорії та критики літератури для дітей та юнацтва. Того ж року установою проведено громадське обговорення «Дитина читає – Україна процвітає», у 2010 р. засновано щорічний Міжнародний симпозіум «Література. Діти. Час» та Літературний фестиваль для дітей «Дивокрай» (2010). Центр регулярно проводить міжнародні науково-практичні конференції. У 2011 р. він відродив видання щорічних збірників літературно-критичних статей про дитячу літературу під назвою «Література. Діти. Час», започаткованих видавництвом «Веселка» у 1976 р. За

задумом укладачів, збірники покликані висвітлювати актуальні проблеми розвитку літератури для дітей та юнацтва, дитячого читання й бути теоретичною (науково-методичною) базою для розвитку дитячої літератури як науки, становлення фахової критичної думки стосовно художніх текстів, запропонованих для читання сучасному молодому поколінню.

Перший випуск збірника *«Література. Діти. Час»*, виданий у 2011 р., до якого ввійшли переважно матеріали однойменного симпозиуму, проведеного у 2010 р., містить результати досліджень та наукових розвідок провідних учених і викладачів у руслі актуальних проблем сучасного українського суспільства. Структурно він складається з двох розділів. У першому вміщено праці літературознавчого спрямування, у другому – педагогічного та методологічного.

У розділі «Літературознавство» вміщено статті, в яких висвітлено питання історії, теорії та критики літератури для дітей і юнацтва. Раїса Мовчан розглядає тенденції розвитку української літератури для дітей та юнацтва, які проявлялися в контексті загальних процесів ХХ століття. Уляна Гнідець здійснює спробу концептуалізації розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва як українськими, так і зарубіжними дослідниками. Галина Бійчук досліджує проблему прочитання постмодерних текстів та їх інтерпретації. Зріз сучасної української прози для дітей через призму дихотомії «письменник-читач» подає Олена Мовчан. Багато уваги науковці приділили дефініції самого поняття «дитяча література», герменевтичному аспекту її прочитання (Лідія Мацевко-Бекерська), літературознавчому аналізу одиничних текстів для дітей, узагальненню художніх особливостей текстів окремих авторів (Володимир Гладишев, Анна Хаєцька), певного періоду, жанру (Галина Католик), періодичних видань (Лариса Круль) тощо. Окремі дослідження присвячено елементам та рівням поезики художнього твору для дітей (Богдана Салюк).

Стаття Світлани Гавенко та Марії Мартинюк розкриває стан, проблеми і перспективи поліграфічного оформлення дитячих книжок. Наталя Трохим у своїй статті підсумовує досвід багаторічної праці з дітьми над художніми перекладами, висвітлює особливості реалізації Проекту багатомовного читання і Перекладацької школи у книгарні «Є», які діють під егідою Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва.

Автори статей розділу «Педагогіка і методика» порушують проблеми витіснення дитячої книжки із життя школярів новітніми носіями інформації, доцільності урахування специфіки літератури для дітей і дитячого читання для оновлення змісту літературної освіти та її методичного забезпечення. Борис Шалагінов у своїй статті критично оцінює класичну педагогічну і методичну модель гуманітарної освіти. Анатолій Фасоля розглядає

проблеми фахової готовності вчителя літератури до роботи в системі особистісно зорієнтованого навчання. Особливостям вивчення зарубіжної літератури для дітей студентами педагогічних спеціальностей присвячена стаття Тетяни Качак. Таміла Яценко, Валентина Братко, Зоя Шевченко вивчають проблему формування читацької компетентності та вдосконалення читацької культури учнів. Методичні аспекти вивчення художніх текстів на уроках літератури висвітлюють у своїх статтях Галина Островська, Ірина Тригуб, Юлія Сирота, Катерина Єфіменко, Наталія Логвиненко [22].

Україна читає дітям / М-во культури України, Держ. закл. «Національна бібліотека України для дітей» ; «„Комсомольская правда” в Украине» ; уклад. О. В. Безручко ; ред. О. А. Решетняк. – К. : [б. в.], 2012. – 20 с.

Національна бібліотека України для дітей, заснована в 1967 р., з перших років свого існування займається популяризацією книжок для дітей та юнацтва, організовує всеукраїнські соціологічні дослідження читання дітей, влаштовує зустрічі з письменниками, діячами культури і мистецтва та презентації їхньої творчості, спільно з іншими установами та організаціями ініціює заходи загальнонаціонального масштабу, серед яких Всеукраїнський тиждень дитячого читання, конкурс «Найкращий читач України» тощо.

У рамках Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року, Концепцію якої схвалено Кабінетом Міністрів України в 2009 р., Національна бібліотека України для дітей та газета «„Комсомольская правда” в Украине», за підтримки Міністерства культури і туризму України 22 квітня 2010 р., напередодні Всесвітнього дня книги і авторського права, презентувала національний проект «Україна читає дітям», метою якого є підняття престижу книги і читання як важливого чинника формування молодішої генерації українського народу із сучасним світобаченням.

Головна ідея проекту полягала в тому, що публічні люди – відомі актори, співаки, спортсмени, політики, письменники, видавці, журналісти, представники різних гілок влади – спілкуватимуться з читачами, розповідатимуть їм про роль книги у своєму житті і в становленні їх як особистостей, фахівців, ділитимуться спогадами та враженнями від твору або героя, які вплинули на їхній життєвий вибір, читатимуть вголос у школах-інтернатах, дитячих будинках, загальноосвітніх школах, бібліотеках, будинках сімейного

типу, спортивних і дитячих дошкільних закладах, а батьки вдома відновлять забуту традицію сімейних читань уголос.

У проєкті вже взяли участь перший космонавт України Леонід Каденюк; колишній заступник голови Верховної Ради Микола Томенко; голова Української спілки ветеранів воїнів-інтернаціоналістів, доктор філософських наук, голова Наглядової ради Національної бібліотеки України для дітей Сергій Червонописький; президент благодійного фонду «Обдаровані діти» Влада Прокаєва; співачки Міка Ньютон, Алла Попова; бізнесмен Тимофій Нагорний; абсолютна чемпіонка світу з художньої гімнастики (2007 р.) Ганна Безсонова; народна артистка України Ольга Сумська; заступник міністра культури Ольга Бенч; Герой України Анастасія Кобзаренко; письменники Зірка Мензатюк, Леся Воронина, Сергій Іванюк, Олександр Дерманський, Андрій Курков, Євген Білоусов, Євгенія Пірог, Анатолій Качан, Сергій Коловоротний; голова молодіжного аерокосмічного об'єднання «Сузір'я» Олег Петров; журналістка газети «"Комсомольская правда" в Украине» Олена Мініна.

Обласні бібліотеки для дітей як науково-дослідні, інформаційні, консультаційні центри з питань культурного розвитку дітей в області виступили координаторами щодо участі у проєкті відомих людей своїх областей і розгорнули цю акцію в регіонах.

У виданні «Україна читає дітям» Національна бібліотека України для дітей подає узагальнений огляд діяльності бібліотек України для дітей у рамках однойменного всеукраїнського проєкту.

Читаючі нації створюють читаючі діти : зарубіж. досвід / М-во культури України, Держ. закл. «Національна бібліотека України для дітей» ; авт.-уклад. Н. І. Безручко. – К. : [б. в.], 2011. – 44 с. – Бібліогр.: с. 44.

Проблеми дитячого читання – це проблеми державного масштабу. Тому так необхідно підтримувати і стимулювати читання дітей і підлітків, спираючись не тільки на багату практику вітчизняних бібліотек, а й на досвід розвинутих країн. Проте можливість вивчення досвіду підтримки читання дітей в країнах світу для українських бібліотекарів, зокрема дитячих, є обмеженою, а системних досліджень науковців з цього питання в Україні бракує.

Збірка матеріалів «*Читаючі нації створюють читаючі діти*», підготовлена фахівцями Національної бібліотеки України для дітей, присвячена організації, історії, сучасним процесам бібліотечного обслуговування дітей у період 1990-х – першого десятиріччя ХХІ ст. і містить переклади офіційних документів, теоретичні та методичні матеріали із коментарями укладача. Тенденції і напрями роботи таких країн, як США, Японія, Франція, Італія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія, Німеччина, Австралія, Польща, Латвія, Австрія, Канада, Сінгапур і Казахстан, розглянуто в контексті розвитку культури, дитячого читання, бібліотечного обслуговування загалом. Акценти зроблено на тих проблемах, які потребують нагального вирішення в нашій країні: підтримка читання, активне використання Інтернету бібліотекарями та читачами, модернізація книгозбірень, створення нового простору в бібліотеці для дітей і підлітків, партнерство. Як зробити, щоб перебування в бібліотеці стало корисним і приємним, кого залучити в союзники і помічники, що потрібно дітям і дитячим бібліотекарям, як захищати права дітей і підлітків на бібліотечне обслуговування і зробити це якісно, – відповіді на ці запитання надано у виданні на прикладах світового досвіду. На думку укладачів, цей досвід варто творчо опрацювати українським фахівцям у галузі бібліотечного обслуговування дітей.

Корнєєва, Г. Українська дитяча книжка Галичини : від «Читанки» М. Шашкевича... (1850–1939) : іст.-книгознав. аспект / Галина Корнєєва ; [наук. ред. : Ж. Ковба, Т. Ківшар ; худож. оформ. Федір Лукавий]. – Львів : Світ, 2011. – 276, [2] с. : вкл. арк. (16). – Бібліогр.: с. 230–259.

Історія видання дитячих книжок у Галичині (1850–1939 рр.) є невід’ємним складником національно-культурного відродження краю. Видавничий рух у Галичині, його друкована продукція попри регіональний характер, чинили як прямий, так і опосередкований вплив на всі українські етнічні землі, особливо наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Тогочасна українська дитяча книжка краю, що сприяла формуванню української етнічної і національної свідомості, вихованню українців як громадян-патріотів своєї батьківщини та протистоянню різноманітним спробам нищення історичної пам’яті, становить науковий інтерес як невід’ємна складова національно-культурного відродження.

Галина Вікторівна Корнєєва, завідувач музею «Русалки Дністрової», у науково-популярному виданні «*Українська дитяча книжка Галичини : від «Читанки» М. Шашкевича... (1850–1939)*» на основі опрацювання оригіналів дитячих видань

Галичини, документальних джерел, науково-педагогічних часописів, праць істориків книжкової справи подає характеристику видавців і видавництв дитячих книжок у контексті тогочасних історичних реалій, простежує етапи становлення і розвитку теоретичних і практичних засад випуску, поширення, популяризації дитячих книжок у середовищі українського етносу, який за відсутності власної держави (після першого поділу Польщі (1772) українські землі були об'єднані разом з польськими у Королівство Галичини і Лодомерії. Галичина становила більшу, східну, частину королівства. Українці проживали переважно у Східній Галичині – нині територія Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей) прагнув забезпечити зростання національно свідомих українців.

Авторка аналізує період від видання «Читанки» М. Шашкевича (1850 р.), яка за мовою, змістом, способом подання матеріалу започаткувала новий тип як навчальної, так і пізнавальної дитячої книжки, до чіткого типологічного окреслення дитячої книжки, появи перших книжкових серій, активного формування читацьких інтересів (кінець XIX – поч. XX ст.) і далі – до утворення низки профільованих конкурентоспроможних видавництв, товариств, спілок, періоду збільшення тиражів, широкого асортименту видань (20–30-ті рр. XX ст.), більшість з яких увійшло до Золотого фонду української та світової дитячої літератури. Дослідження закінчується 1939 роком, коли на початку Другої світової війни припинилася діяльність видавництв, що здійснювали випуск дитячої книжки. Упродовж радянської доби книговидавничий репертуар видавництв, товариств, спілок, що випускали дитячу літературу в Галичині, був недоступним, оскільки основний масив видань зберігався у спецхранах.

Дослідження Галина Корнеєва здійснила на основі аналізу зібраних і описаних *de visu* видань, привертаючи увагу також і до їхнього мистецько-ілюстративного оформлення. Досить назвати імена О. Кульчицької, П. Ковжуна, С. Гординського та багатьох інших майстрів пензля і різця, щоб ще раз відзначити науково-пізнавальну цінність дослідження.

Праця «Українська дитяча книжка Галичини...» буде цікавою та корисною дослідникам історії дитячої книжки, друкарства в Україні, педагогічної думки, бібліотечної справи, книжкової графіки, а також усім, хто небайдужий до культурних надбань українського народу.

Ткачук, Г. П. Методика позакласного читання у початкових класах : навч.-метод. посіб. / Галина Петрівна Ткачук ;

рецензенти: Н. Й. Волошина, О. Я. Савченко, А. М. Оксанюк. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В. : Абетка, 2010. – 262 с. – (Вчителю початкових класів).

Галина Петрівна Ткачук, кандидат педагогічних наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, відмінник освіти України, добре знана у наукових колах, серед викладачів початкової освіти, педагогів-практиків, у своїй діяльності досліджує проблеми становлення й удосконалення читацької самостійності молодших школярів, розвиває загальнотеоретичні засади сучасної початкової школи. Вона є ініціатором проведення Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференцій «Дитяча книжка як засіб виховання, навчання і розвитку особистості».

Метою навчально-методичного посібника *«Методика позакласного читання у початкових класах»*, підготовленого нею, є допомога вчителям початкових класів, методистам початкового навчання, студентам педагогічних навчальних закладів (майбутнім учителям початкових класів) в осмисленні основних цілей та завдань позакласного читання як обов'язкового складника навчально-виховного процесу підготовки молодших школярів з рідної мови та літератури, розкритті його значущості й змісту, збагачення вчителя сукупністю методів і прийомів роботи з дитячою книжкою на уроках і в позаурочний час.

У посібнику викладено теоретичні засади методики позакласного читання, історію її становлення і розвитку, обґрунтовано сутність провідного методу формування читацької самостійності у молодших школярів.

Уроки позакласного читання як невід'ємна складова курсу читання в початковій школі, на думку автора, покликані сприяти розвиткові інформаційної культури молодших школярів, формувати вільну особистість із самостійним мисленням, здатну поважати себе і свої переконання, практично і творчо застосовувати здобуті знання у нових нестандартних умовах. А для цього слід систематично знайомити дітей із широким колом доступної для самостійного читання літератури, її жанрами і видами, навчити обирати серед великого загалу книжок потрібну, читати, думати й розмірковувати над прочитаним.

Посібник містить теоретичні положення та методичні поради щодо організації уроків позакласного читання, тематичне планування, навчальний матеріал до кожного уроку, орієнтує на визначення мети, завдань і вправ літературознавчої пропедевтики. У структурі кожного типу уроку відображається провідний метод становлення читацької самостійності – читання-розгляд, пропонуються сучасні інноваційні підходи й

інтерактивні методичні прийоми засвоєння літературознавчих уявлень, умінь і навичок у процесі роботи над текстом у взаємозв'язку навчальної, розвивальної й мотиваційної цілей уроку. У поданих зразках уроків запропоновано цікаві завдання творчого характеру, ігри, ребуси, кросворди, інсценізації, тести, що сприяють розвитку пізнавального інтересу до книжки взагалі, формуванню правильної читацької діяльності у роботі з дитячою книжкою зокрема. Дібрані до кожної теми тексти – різножанрові, емоційно забарвлені, насичені пізнавальним змістом, мають високу художню цінність. А окремі настанови та рекомендації спонукатимуть учителя до самоосвіти, удосконалення індивідуальної майстерності та творчості.

Шапошников, А. Е. История чтения и читателя в России (IX–XX вв.) : учеб.-справ. пособие для б-к всех систем и ведомств / А. Е. Шапошников. – М. : Либерия, 2001. – 80 с.

Історія читання й читача – галузь знання, яка вивчає зацікавлення, коло читання окремих осіб і цілих соціальних груп та верств, читання ними книжок й інших видань, які мають обіг у той чи інший історичний період або епоху. Донині все ще відсутні узагальнювальні роботи, які створюють цілісну картину історії читання і читачів, у тому числі дітей, як в Україні, так і в Росії. Навчально-довідковий посібник **Олександра Євгеновича Шапошнікова** (1932–2010) «*История чтения и читателя в России (IX–XX вв.)*», який вийшов у 2001 році, певною мірою заповнює цю прогалину. Його метою є розкриття еволюції читання з точки зору його поширення в суспільстві. У посібнику відстежено феномен читання від давніх часів до наших днів. Розвиток читання й читачів розглядається у тісному зв'язку з політичними, економічними й культурними умовами суспільного життя. Широко і цікаво представлені «читацькі портрети» видатних діячів російської державності, науки і культури (Петро I, М Ломоносов, Катерина II, О. Пушкін та інші). Видання призначене студентам, аспірантам, викладачам і всім, кому небайдужа історія книжкової та бібліотечної культури.

Добрынина, Н. Е. Изучение читателей – детей и подростков в России XIX–XX вв. : учеб. пособие. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 144 с. – (Профессиональная библиотека школьного

библиотекаря ; сер. 1, вып. 9). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Навчальний посібник «Изучение читателей – детей и подростков в России XIX–XX вв.», автор якого – бібліотекознавець, бібліограф, соціолог читання **Наталія Євгенівна Добриніна**, висвітлює історію дослідження читання дітей і підлітків в Росії впродовж двох століть. XIX–XX ст. – надзвичайно значущий час у становленні і розвитку науково-дослідної роботи у сфері читання різних соціальних категорій і, насамперед, молодого покоління. Основне місце в книзі закономірно посідає період другої половини XX ст., коли вивчення читачів розвивалося найактивніше. Авторка розкриває провідну роль книги для передачі естафети культури від дорослих до дітей, для безперервності їхніх духовних зв'язків. У виданні проаналізовано взаємодію педагогіки, психології та соціології читання, відображено творчий внесок багатьох ентузіастів-дослідників у науку про формування юного читача в конкретно-історичному контексті. Для покращення осмислення матеріалу до кожної глави запропоновано питання і завдання. Видання адресоване студентам і педагогам вишів культури, бібліотекарям-практикам, а також всім, кого цікавлять проблеми виховання дитини й підлітка засобами книги. Особливий інтерес становить додаток – текст дипломної роботи випускниці Московського державного університету культури і мистецтв З. А. Горбунової «Первые шаги ребенка в книжный мир», в якій висвітлено її експеримент з виховання майбутнього читача – малюка до 3 років. Принципові положення цього проекту будуть корисними батькам і бібліотекарям.

Тимофеева, И. Н. Дети. Время. Книга : пособие для рук. дет. чтением / Инесса Николаевна Тимофеева. – М. : Рус. школ. библ. асоц., 2009. – 407 с. : фотогр. – («Профессиональная библиотека школьного библиотекаря» ; сер. 1, вып. 1/2). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Остання книжка **Інеси Миколаївни Тимофєєвої** (1923–2009), педагога за освітою, яка все життя вивчала вплив читання на формування дітей, високопрофесійного бібліографа із справжнім письменницьким даром, «*Дети. Время. Книга*», є першою спробою системного вивчення діяльності дитячих і шкільних бібліотек у питаннях громадянського й патріотичного виховання дітей і підлітків у пострадянську епоху. Підйом патріотичного виховання авторка безпосередньо пов'язує з подоланням кризи дитячого читання та виступає за якість читання, яке визначається репертуаром рекомендованої літератури, а також методами керівництва, що гарантують засвоєння

творів такого рівня. Подібну мету мають і запропоновані нею методико-бібліографічні матеріали, які відзначаються розумінням дитячої психології і завдань виховання. Посібник написано в жанрі педагогічної публіцистики. Третій розділ видання присвячено читанню сучасних дітей у світлі традицій вітчизняної педагогіки на прикладі діяльності К. Д. Ушинського, Л. М. Толстого та В. О. Сухомлинського.

Бородина, В. А. Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : [монография] : [в 2 ч.]. Ч. 1. Научные и методологические основы / Валентина Александровна Бородина. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 335, [1] с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 10/11 (сдвоенный)). – Библиогр. : с. 323–335.

Бородина, В. А. Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении : [монография] : [в 2 ч.]. [Ч. 2]. Практикум / Валентина Александровна Бородина. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 204, [4] с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 12).

Валентина Олександрівна Бородіна, доцент кафедри бібліотекознавства та теорії читання Санкт-Петербурзького державного університету культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук, голова наукової секції «Психологія і педагогіка читання» Санкт-Петербурзького психологічного товариства, член-кореспондент Міжнародної академії акмеологічних наук, близько 40 років професійно займається питаннями читання. Сучасні дослідження авторка проводить у руслі проблем бібліотечної психології й бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Перша частина її монографії «*Теория и технология читательского развития в отечественном библиотековедении*» розглядає науковий і практичний досвід читацького розвитку в історичному контексті. Автор комплексно й системно аналізує міждисциплінарний спектр проблем читання; обґрунтовує умови й можливості професійної підготовки бібліотекарів як акмеологів читання; розкриває досвід упровадження теорії і технології читацького розвитку в неперервну освіту. Це дає змогу розглядати читання з позицій універсума розвитку особистості й освіти. Універсум визначається тим, що читання містить у собі особливості розвитку психіки, мовної діяльності, літературного і культурного розвитку, основні види діяльності (гра, навчання,

праця), а також властивості спілкування та ментальності особистості в соціокультурному й інформаційному просторі.

Друга частина – практикум – складається з чотирьох самостійних розділів. Перший містить різноманітні уроки для початкової школи, незалежно від програм навчання. Другий розділ демонструє реалізацію технології на прикладі фольклору і деяких літературних жанрів. У третьому показано, як можна використовувати технологію для читачів у системах освіти й самоосвіти. У ньому представлено методичні матеріали для діагностики, зразки роботи з різними текстами та завданнями до них. Четвертий розділ складається з практикуму естетики розуму й інтелекту відчуттів на прикладі поезії Сходу. Цей практикум – результат упровадження технології читацького розвитку в безперервну освіту. Фахівці й читачі зможуть простежити її реалізацію в різних цілях і на основі будь-яких текстів. Демонстрування технології в багатьох ракурсах і варіантах засвідчує її виняткову роль для практики. Видання призначене бібліотекарям й іншим спеціалістам, які займаються науково-практичними питаннями читацького розвитку; батькам для допомоги у вихованні культури читання дітей, студентам бібліотечно-інформаційних і педагогічних навчальних закладів.

Бородина, В. А. Школа летнего чтения: заочная творческая лаборатория / В. А. Бородина. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2011. – 392 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 1/2).

Що таке літня школа читання? Де взяти теоретичний і методичний матеріал про літні школи читання? Ці питання постали перед В. О. Бородіною, і виявилось, що такий матеріал є і розподілений у бібліотечній періодиці, проте узагальнювальних робіт бракує. Нечасто можна знайти навіть аналіз власного досвіду літніх шкіл читання. Висновок, який зробила науковець, був таким: потрібна узагальнювальна праця про діяльність таких шкіл, що їх організують і проводять бібліотеки, і про те, як зробити їх активними, продуктивними, такими, що творять Читача [9, с. 4]. У результаті було підготовлено книжку «Школа летнего чтения: заочная творческая лаборатория» Її матеріали – своєрідна творча лабораторія Літньої школи читання в бібліотеках. Саме школи, а не організації читання влітку. Це школа навчання, виховання, розвитку, соціалізації та спілкування у світі Читання. Головне її призначення – активізувати діяльність бібліотекарів, які беруть участь у відтворенні культури читання, показати можливості організації читацького розвитку в

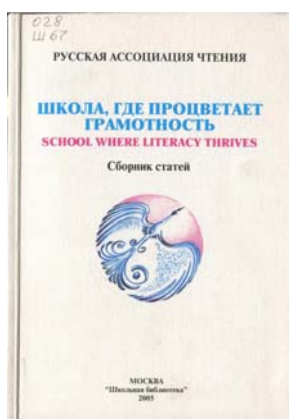
умовах літнього відпочинку дошкільників і школярів, надати інструментарій підвищення якості читання у формі майстер-класів, практикумів, проектів, оглядів, діагностичних методів. Освоєння матеріалу творчої лабораторії має підвищити професійну читацьку кваліфікацію бібліотекаря.

Сметанникова, Н. Н. Стратегіальний підхід к обучению чтению : междисциплинар. пробл. чтения и грамотности / Н. Н. Сметанникова. – М. : Школ. б-ка, 2005. – 512 с. – (Проф. б-ка школ. библиотекаря ; сер. 1, вып. 8/9/10). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

На думку **Наталії Миколаївни Сметаннікової**, віце-президента міжрегіональної громадської організації «Російська асоціація читання», президента Московського відділення Міжнародної Асоціації Читання, кандидата психологічних наук, професора, турбота про якість читання сьогодні – це піклування про майбутнє нації. Пошуку шляхів вирішення проблеми покращення якості читання в Росії присвячено її працю *«Стратегіальний підхід к обучению чтению: междисциплинарные проблемы чтения и грамотности»*. У книжці описано інноваційні технології та стратегії навчання читання, представлено досвід російських учителів і бібліотекарів, які працюють за цими технологіями, істотно впливаючи на результати навчання, освіченості й вихованості учнів. Авторка дає не лише класифікацію та угруповання стратегій навчання читання, але й детальний їх опис, методики збільшення швидкості та якості читання. Його вона розглядає з позицій різних наук, таких як філософія, соціологія, психологія, фізіологія, бібліотерапія, лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, літературознавство. Цінність видання – як в описі російських моделей залучення дітей до читання, розробником яких є Н. М. Сметаннікова, так і у висвітленні зарубіжного досвіду.

Авторка упевнена, що роль і значення читання й письменності, розглянутих як базові уміння у сучасному світі, невдовзі зростатимуть, насамперед у зв'язку з опануванням нових носіїв інформації й медіа-засобів, а також їх активним використанням у навчанні.

Школа, где процветает грамотность = School where Literacy Thrives : сб. статей / Рус. асоц. чтения ; сост. Н. Н. Сметанникова. – М. : Школ. б-ка, 2005. – 111 с. –

(Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. , вып. 11). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Збірник статей *«Школа, где процветает грамотность»*, укладений Н. М. Сметанніковою, присвячено однойменному проекту Європейського Комітету (IDEC) Міжнародної Асоціації Читання (IRA), мета якого – створити модель «ідеальної» школи, прийнятної для будь-якої європейської країни. Важливо, що над цим працюють педагоги, практики й дослідники деяких європейських країн, описуючи і узагальнюючи наявний міжнародний досвід, «приміряючи» його на себе і апробовуючи найцікавіші результати. Учасники проекту роблять свій, національний внесок у міжнародну скарбничку досвіду, випробовують і поширюють міжнародний досвід у своїй країні, вчаться один в одного. Видання стане в пригоді вчителям і бібліотекарям, адміністраторам і дослідникам – усім, хто шукає нових шляхів перетворення навчального закладу на соціальний інститут, у центрі якого стоїть дитина-читач.

Тихомирова, И. И. Психология детского чтения от А до Я : метод. слов.-справ. для библиотекарей / И. И. Тихомирова. – М. : Школ. б-ка, 2004. – 248 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 7/8). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Ірина Іванівна Тихомирова, один із найкращих російських фахівців із дитячого читання, більше ніж сорок років своєї професійної діяльності присвятила проблемам творчого читання як основи морального виховання та громадянського становлення особистості молодої людини. Головна справа життя Ірини Іванівни – залучення дітей до читання якісної художньої літератури, а головна тема її наукової діяльності – читання в сучасному світі і в житті людини.

Виявлення функціонального зв'язку між стимулом – літературним текстом – і його сприйняттям, є предметом психології читання. Ця наука вивчає життя літератури в свідомості людини, яка читає. Це невидиме існування, в якому бере участь вся особистість загалом, збагачує досвідом, стимулює і скеровує творчість, визначає духовно-моральний розвиток, дає розуміння закономірностей соціальної дійсності й поведінки людей. Особливе значення читання має в житті дитини, коли зростаюча людина відкриває світ і саму себе. Методичний словник-довідник для бібліотекарів *«Психология детского чтения*

от А до Я», автор якого – І. Тихомирова, є, як сказано в передмові [62, с. 5], спробою за допомогою матеріалів дитячого читання прочинити психологічні двері у світ, викликаний словом письменника, і запросити туди кожного, кого хвилює доля літератури і дітей, майбутнє країни. Посібник адресовано насамперед бібліотекарям, що керують дитячим читанням, тим із них, «кого тяготит стереотип прикладної діяльності, хто жаждет положить в основу библиотечной работы творчество и повести туда детей» [62, с. 5].

Авторка упевнена, що без розуміння сутності процесів, які відбуваються у внутрішньому світі дитини-читача, усі спроби вплинути на її читання неефективні.

Школа чтения: опыт, теории, размышления: хрестоматия / [сост. И. И. Тихомирова]. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 297, [1] с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря; сер. 1, вып. 5/6). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Хрестоматія І. Тихомирової «Школа чтения: опыт, теории, размышления», яка є додатком до словника-довідника «Психология детского чтения от А до Я», охоплює понад два десятки спогадів про досвід читання в дитячі та юнацькі роки видатних людей України й Росії (С. Аксаков, В. Сухомлинський, Л. Толстой, О. Горький, І. Бунін, М. Рубакін, В. Короленко, С. Маршак, М. Цветаєва та ін.). Матеріал хрестоматії допоможе бібліотекарям, педагогам, батькам скласти чітке уявлення про особливості дитячого сприйняття, щоб підтримувати його і розвивати, цінувати й поважати, відчутти його неповторність і багатство, силу й виразність. Абстрактні розмови, на думку автора, про роль читання не можуть дати того, що дають конкретні приклади із життя конкретних людей, які є гордістю світової культури. Книжка містить незамінну інформацію і для самоосвіти фахівців у галузі дитячого читання. Цей матеріал піднімає планку професійних роздумів про роль книжки й читання в житті людини на висоту, сягнути якої може далеко не кожен.

Тихомирова, И. И. Как воспитать талантливого читателя: сб. ст.: в 2 ч. Ч. 1. Чтение как творчество / И. И. Тихомирова. – Москва: Рус. школ. библ. асоц., 2009. – 319 с. – («Профессиональная библиотека

школьного бібліотекаря» ; сер. 1, вып. 3/4). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Тихомирова, И. И. Как воспитать талантливого читателя : сб. ст. : в 2 ч. Ч. 2. Растим читателя-творца / И. И. Тихомирова. – Москва : Рус. школ. библ. ассоц., 2009. – 287 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 5/6). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Книга І. Тихомирової «*Как воспитать талантливого читателя*» складається з двох частин. У першій – «Чтение как творчество» – зібрані та систематизовані окремі авторські публікації, що висвітлюють теоретичні та методичні проблеми творчого читання дітей, вітчизняні традиції виховання талановитого читача. У творчому читанні авторка вбачає запоруку прогресу нації та відродження духовності Росії. Методику виховання талановитого читача подано на прикладі творів, що належать до класики дитячої літератури (О. Пушкін, Л. Толстой, А. Чехов, В. Осеева, К. Паустовський). Друга частина – «Растим читателя-творца» – становить собою збірник статей про творче читання дітей, що відображає досвід роботи російських бібліотекарів, учителів, батьків. Кожна стаття супроводжується коментарями І. І. Тихомирової. Книжка містить практичний додаток «В копилку библиотекаря и методиста», в якому зібрані тренінги, ігри, тести, конкурси та інші методичні форми, що розвивають у дітей навички творчого читання. Видання призначене педагогам, бібліотекарям, вихователям, батькам – усім, хто замислюється над питаннями виховання доброго, чесного, розумного громадянина своєї країни та світу. Це видання логічно продовжує тему книг «Психология детского чтения от А до Я» і «Школа чтения».

Тихомирова, И. И. Школа творческого чтения : метод. пособие / И. Тихомирова. – М. : ВЦХТ, 2003. – 159 с. – (Я вхожу в мир искусств : репертуар.-метод. б-чка; № 6(70)).

Методичний посібник «*Школа творческого чтения*» розглядає читання сучасних дітей у світлі традицій вітчизняної педагогіки та керується її основними постулатами. Це, по-перше, твердження К. Ушинського, що не будь-яке читання корисне (а може бути і шкідливим), і що вирішальним є питання, що читати і як читати. По-друге, думка В. Сухомлинського, що найбільший ефект для розвитку дитини дає читання для душі – без примусу. Виходячи з цього, авторка стверджує, що

криза дитячого читання полягає не в тому, що діти мало читають (хоча й це є!), а в тому, що вони захоплюються так званою масовою культурою. Вона ж часто антигуманна за своєю суттю, тоді як класика, що рекомендується школою, не сприймається дітьми через їхню естетичну нерозвиненість, яка, своєю чергою, є результатом глобальної помилки. Відмова від виховання, характерна для пострадянського періоду, призвела до однобічного погляду на книжку як джерело інформації і применшила її роль як засобу формування особистості.

Це базова помилка породила й неправильну методику. Поширеною є думка, ніби ступінь впливу книжки на дитину цілком залежить від рівня розуміння прочитаного, який визначається умінням аналізувати текст, знаходячи потрібну інформацію. На цю тему написано сотні посібників, а зацікавлення дітей книгою падає. Чому? Авторка переконливо доводить, що літературознавчий тренінг важливий, оскільки навчає аналітичного мислення та вводить у світ науки про літературу. Але він не може бути головним у методиці керівництва дитячим читанням, тому що не він, а співпереживання викликає зацікавлення читанням і відзначає силу його впливу на дитину. А підсилює співпереживання не літературознавчий, а літературно-педагогічний аналіз, мета якого не розкладання тексту на складові, а навпаки – синтез і відтворення загальної картини. Без цього немає цілісності художнього враження, потрібного для емоційного сприйняття твору, як розповіді про людину, стосунки між людьми, життя, – того, що викликає особисте ставлення до книги й самопізнання. Ця позиція найадекватніше виражається в творчому читанні, яке, на думку авторки, є зустрічним рухом творчості письменника та читача. У книзі І. Тихомирової виховання творчого читання реалізується в бесідах, текстах, матеріалах для обговорення, літературних іграх (конкурсах, завданнях), за допомогою яких педагоги, батьки, бібліотекарі можуть розвивати в дітей чуття мови, образне мислення, уміння бачити в персонажах живих людей з їхньою складною і багатогранною індивідуальністю, а також ідентифікувати себе з ними (розділ «Грани читательського творчества»).

Авторка пропонує стимулювати дітей, даючи їм установку на вироблення в собі прагнення й уміння читати, а головне – на постійну духовну потребу в читанні художньої літератури (розділи «Бывало ли такое с тобой?», «Прояви свой талант»). Велику цінність становить розділ «Тайна читающего ребенка», в якому розкрито психологію дитини, яка читає художню літературу [60, с. 17].

Варганова, Г. В. Чтение в системе социокультурного развития личности : сб. ст. междунар. науч.-практ. семинара / Г. В. Варганова. – Москва : [Рус. школ. библ. ассоц.], 2007. –

253 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 9/10).

Доповідачами на міжнародній науково-практичній конференції «*Чтение в системе социокультурного развития личности*», яку провела 2006 р. Російська шкільна бібліотечна асоціація, були викладачі університетів, педагоги шкіл, фахівці національних, загальнодоступних і шкільних бібліотек, співробітники книжкових видавництв, адже розгляд такої багатоаспектної і методично складної теми можливий лише за участі представників різних професійних груп.

Матеріали збірника статей, підготовленого за результатами конференції, піднімають такі важливі питання, як державна підтримка розвитку читання в різних країнах, роль громадських і професійних організацій, бібліотек і бібліотечних центрів у залученні до читання, система книговидання і читання школярів, традиції сімейного читання. До збірки ввійшли доповіді, присвячені формуванню культури читання, соціально-педагогічним проблемам читання, літературній творчості як чиннику реалізації культурного потенціалу дітей і підлітків, літературним конкурсам як засобу активізації інтересу до читання тощо. Розглянуто в них й інноваційні процеси в системі освіти, пов'язані з проблемами виховання людини, яка читає.

Сьогодні розуміння фахівцями, які працюють з дітьми та юнацтвом, історичних, теоретико-методологічних і практичних особливостей процесу читання є запорукою їхньої професійної майстерності в залученні дітей до читання. Широка палітра обговорюваних на сторінках книжки тем дає можливість відчувати і побачити феномен читання з різних боків, осмислити проблеми, які об'єднують учених різних країн, а також можливості та шляхи їх розв'язання.

Молодежь. Чтение. Успех : сб. материалов науч.-практ. конф. / Муницип. учреждение культуры г. Архангельска «Централизованная библиотечная система», Рус. школ. библ. ассоц. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2008. – 128 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 7). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

«*Молодежь. Чтение. Успех*» – так називається збірник матеріалів однойменної науково-практичної конференції, проведеної Комітетом у справах жінок, сім'ї і молоді Архангельської області та колективом МЗК «Централізована бібліотечна система» м. Архангельська. Молодіжна політика, умови самореалізації

молоді, професійне становлення, освіта, тенденції розвитку дитячої і юнацької літератури, проекти з читання, книжка як рушійна сила розвитку особистості, інформаційна культура молоді, медіа-освіта, молодь у світі преси: специфіка сприйняття, інтереси – таке коло питань, що обговорювалися на конференції.

Матеріали збірника спрямовані на допомогу в проведенні бібліотечних заходів, у підготовці до загальношкільних батьківських зборів, будуть корисні в щоденній діяльності бібліотекаря, педагога, директора школи й інших фахівців, які працюють з молоддю.

Чтение как увлечение / сост. О. Л. Кабачек. М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2007. – 176 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря; сер. 1, вып. 2). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Літературний розвиток тісно пов'язаний із моральним – у цьому переконана Оксана Леонідівна Кабачек, завідувачка відділу соціально-психологічних проблем дитячого читання Російської державної дитячої бібліотеки (РДДБ). У збірнику «Чтение как увлечение», укладачем якого вона є, бібліотекарі – практики, теоретики, дослідники й методисти – розмірковують про те, як підняти престиж книги й читання в дитячому підлітковому товаристві, як ефективніше організувати читацьку діяльність дітей у сучасній бібліотеці.

У першому розділі «Работа детских библиотек по приобщению к книге и чтению: поиск и находки» висвітлено досвід роботи російських і казахстанських бібліотек, що обслуговують дітей. У статтях авторів подано аналіз такої популярної бібліотечної форми, як сценарії, присвячені пропаганді книжки й бібліотеки; подано роздуми про експеримент з виховання творчого читача; представлено досвід створення й розвитку Музею дитячої книги.

У другому розділі «Книга в коррекционно-развивающей работе» зібрано статті бібліотечних психологів РДДБ. Зокрема, вони знайомлять з методикою корекційно-розвивальних занять із молодшими школярами в умовах бібліотеки, показують, як дитяча літературна творчість сприяє гармонізації особистості дитини, аналізують труднощі розуміння «особливими» дітьми творів Туве Янссон. У центрі уваги авторів – книги про дітей з особливими потребами.

Збірник містить регіональні розробки, що пройшли в бібліотеках апробацію з позитивними результатами.

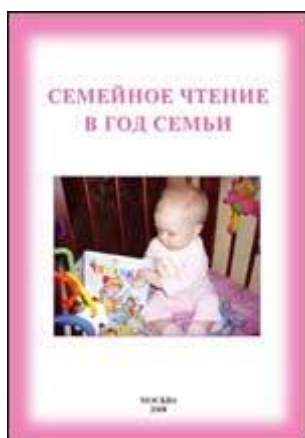
Homo legens. Человек читающий : сб. ст. / Рус. ассоц. чтения ; Моск. гос. лингвист. ун-т ; ред. Б. В. Бирюков. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 320 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 7/8). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

До 70-річного ювілею талановитого ученого, засновника психолінгвістики Олексія Олексійовича Леонтєва (1936–2004) Російська Асоціація читання разом із Московським державним лінгвістичним університетом підготувала третій випуск збірника статей «*Homo legens. Человек читающий*». Видання відкривається статтею Олексія Олексійовича «Поэты и поэтика», яка розповідає про те, як справжні поети пишуть справжні вірші. До збірки увійшли публікації різних фахівців: культурологів, педагогів, психологів, бібліотекарів. Усі вони присвячені феномену читання: найрізноманітнішим аспектам дитячого, підліткового і сімейного читання. Також включені різні методики навчання читання і статті, що розкривають його історію і методологію. Матеріали згруповані в чотирьох розділах: «Культура и грамотность. Вопросы истории и методологии», «Мы вступили в XXI век: книги, чтение и массовая культура», «Подрастающее поколение в мире книги, библиотеки и чтения», «Вопросы методологии обучения и стимуляции чтения». Для практичної роботи в бібліотеці особливе значення має розділ «Подрастающее поколение в мире книги, библиотеки и чтения».

Відомо, що світ для дитини починається з сім'ї: перші кроки, слова, книжки... І звичка до читання зароджується насамперед у родині. Гарна книжка в руках батьків і їхньої дитини – добрий знак того, що в цій сім'ї пануватимуть читацька атмосфера, духовна єдність. Важливо не розірвати цей зв'язок, а укріплювати його так, щоб він передавався з покоління в покоління й читання стало справою сімейною. З цього виходить, що важливий чинник впливу на розвиток дитячого читання – це, безумовно, сім'я. У ній формується особистість дитини, її початкове ставлення до різних видів діяльності, у тому числі до читання. Але сьогодні сім'я перестає бути середовищем, яке стимулює дитину читати. Чимало фахівців як у сфері бібліотечної справи, так і в галузі педагогіки відзначають, що сім'я в багатьох аспектах втратила силу позитивного впливу на дітей і на дитяче читання зокрема. Відновити цей вплив лише на основі сімейного читання неможливо. Проте і зменшувати його роль було б помилкою, тим більше, що за

педагогічно та психологічно грамотного підходу до нього відкриваються широкі можливості духовної взаємодії дорослих і дітей.

2008 рік у Російській Федерації був оголошений Роком сім'ї. Це ініціатива президента країни. Указ «Про проведення в Російській Федерації Року сім'ї» він підписав 14 червня 2007 р. Організаційна робота з організації проходила не лише на федеральному рівні, але й у кожному регіоні, кожному муніципалітеті. Російська шкільна бібліотечна асоціація з цієї нагоди підготувала низку збірників на допомогу бібліотекам і школам.

Семейное чтение в год семьи / сост. Т. Д. Жукова. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2008. – 320 с. – (Проф. б-ка школ. библиотекаря ; сер. 1, вып. 5/6). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

У виданні «Семейное чтение в год семьи» прості й цікаві для дітей форми та методи залучення до читання допоможуть побудувати саме навколо читання сімейне дозвілля, спілкування, співтворчість різних поколінь однієї родини. Тут читач знайде поради не тільки про те, що і як читати, але і як без примусу, просто й «непомітно» навчити малюка читати самостійно, як зрозуміти свою дитину, як знайомити її зі світом людей і світом природи, як уберегти від небезпеки тощо. Укладачі радять батькам пограти з дітьми та їхніми друзями в літературні ігри, запропонувати їм розгадати нескладні, але цікаві кросворди та загадки, почитати вірші. Головна мета, яку ставили укладачі, – відродити націю, яка читає, виховати покоління «людей доброї волі, добра и разума» [53, с. 5]. Збірник випущено в рамках руху «Молода Росія читає», його адресовано батькам, бібліотекарям та педагогам.

Родительское собрание по детскому чтению : сб. материалов по разработке моделей и методик проведения / Перм. краевая дет. б-ка им. Л. И. Кузьмина, Рус. школ. библ. ассоц. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2008. – 136 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 4). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Проект «Родительское собрание по детскому чтению» було ініційовано Російською шкільною бібліотечною асоціацією в рамках руху «Молода Росія читає». Його завданнями є допомога батькам

усвідомити цінність дитячого читання як ефективного засобу освіти й виховання школярів, інтелектуального ресурсу розвитку їхньої особистості, передумови навчального, а згодом і життєвого успіху, активізація роботи батьківських комітетів і батьківських рухів з пропагування і розвитку дитячого читання в сім'ї, залучення кожного з батьків до вирішення проблеми та розвитку читацького середовища дітей.

Напередодні Року сім'ї в рамках руху «Молода Росія читає» на базі Пермської крайової дитячої бібліотеки ім. Л. І. Кузьміна 11–12 грудня 2007 року розпочалася робота Експериментального майданчика зі збору і апробації матеріалів до Загальноросійських батьківських зборів із читання дітей і підлітків. Його організатори виходили з переконання, що саме батьки як найбільш зацікавлені в долі своїх дітей люди здатні змінити ситуацію з читанням у країні на краще. Майданчик зібрав бібліотекарів, педагогів, батьківську громадськість, представників влади. Це стало ще одним кроком у роботі із залучення батьків до важливої справи. Доповіді, виступи, презентації, майстер-класи представили багатогранний досвід роботи з батьками щодо підтримки читання. Збірник *«Родительское собрание по детскому чтению»*, складений за матеріалами цього заходу, містить ефективні й прості методики, успішно апробовані в школах, дитячих і шкільних бібліотеках, громадських організаціях.

Школьному библиотечарю о семейном чтении: сб. ст.
/ [И. Тихомирова, Т. Степичева и др.]. – М.: Рус. школ. библ. асоц., 2007. – 176 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря; сер. 1, вып. 12). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

Збірка *«Школьному библиотечарю о семейном чтении»* складається з найкращих статей, які були опубліковані в журналі «Домашняя школьная библиотека» (виходив у видавництві «Школьная библиотека» з 2002 по 2005 рік) і висвітлює традиційну духовну цінність сім'ї – родинне читання, що допоможе зробити роботу бібліотеки і школи цікавою та захопливою. Статті збірки згруповано в чотири розділи: «Семейное чтение. Зачем?», «Растим сына, растим дочь», «Странички добрых советов», «Поиграем».

Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде
/ В. П. Чудинова, Е. И. Голубева, О. Л. Кабачек и [др.]. – М.:

Школ. б-ка, 2004. – 336 с. – (Профессиональная библиотечка школьного библиотекаря).

Ідея зібрати разом різноманітні матеріали, які так чи інакше стосуються взаємодії дітей із різними видами засобів масової комунікації, або медіа, – книгами, періодикою, телебаченням, Інтернетом – виникла в авторів збірника *«Дети и библиотеки в меняющейся медиасреде»* не випадково. Медіа-середовище, що змінюється, чинить потужний вплив на розвиток особистості дитини, але ми не завжди усвідомлюємо всю силу й багатогранність цього впливу. Тому було поставлено за мету певним чином заповнити цю прогалину, зібрати і систематизувати інформацію про різні аспекти, пов'язані насамперед зі змінами дітей «мультимедіа-покоління», а також проаналізувати, як це впливає на роботу бібліотек. Обрані ракурси та логіка книги є такими: 1) зміни розглянуто в контексті розвитку медіа: від старих засобів масової комунікації – до нових (від книг і періодичних видань – до телебачення й Інтернету); 2) зміни проаналізовано в контексті впливу нового медіа-середовища на користувачів і бібліотечне обслуговування: зміни в медіа-середовищі – дитина в зміненому медіа-середовищі – дитина в бібліотеці – зміни в самій бібліотеці – нові можливості й ресурси бібліотек для користувачів.

Автори пропонують нову типологію дітей і підлітків як користувачів медіа в бібліотеках і подають правила безпеки користування Інтернетом для дітей. У додатках міститься бібліографія на тему «Діти й Інтернет», а також «Тлумачний словник з інформаційного суспільства й нової економіки».

Особливість видання полягає, насамперед у реалізації міждисциплінарного підходу. У створенні збірника брали участь соціологи, психологи, методисти, бібліотекарі, бібліографи. Використовувалася також інформація з вітчизняних і зарубіжних досліджень, частина якої була перекладена саме для цієї книги.

Актуальные проблемы детской литературы и читательского развития юного поколения : материалы Межвуз. науч.-практ. конф. (Моск. гос. ун-т культуры и искусств, 23 марта 2011 г.) / [сост. А. С. Матвеева ; науч. ред.: Г. А. Иванова, Л. Я. Зиман]. – Москва : Рус. школ. библ. ассоц., 2011. – 167 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря : прил. к журн. «Школьная библиотека». Серия 1 ; вып. 4).

23 березня 2011 р. на базі Московського державного

університету культури і мистецтв відбулася науково-практична конференція *«Актуальные проблемы детской литературы и читательского развития юного поколения»*, на якій акцент було зроблено на двох складових процесу залучення дітей і підлітків до читання: розвитку теоретичних питань, пов'язаних із дитячою літературою, виявленні нових, інколи несподіваних аспектів навіть у добре відомих творах (актуальні проблеми дитячої літератури) і пошуках нових форм інтерпретації, пропагування, поширення читання серед дітей і підлітків (актуальні проблеми читацького розвитку). Ці два взаємопов'язаних і взаємозалежних процеси зумовили поділ доповідей і повідомлень на дві рубрики, які склали зміст двох розділів збірника з однойменною назвою, що вийшов за результатами конференції.

У першому розділі – «Развитие научных идей в области детского чтения и библиотечно-педагогической деятельности» – поставлено питання розвитку дитячих і шкільних бібліотек, пошуків нових форм спілкування з юними читачами та підтримки обдарованих дітей, співпраці бібліотеки з різними соціально-культурними структурами, розвитку толерантності молодого покоління в умовах поліетнічного регіону, упровадження різноманітних форм масової роботи, у тому числі з використанням забутих нині (або майже забутих) народних традицій. Приділено увагу роботі із сучасними інформаційними технологіями. Одне з головних завдань, що постали нині перед керівниками дитячого читання, на думку авторів збірника, – перетворити телевізор і комп'ютер із ворога читання на його вірного спільника, неоціненного помічника.

Другий розділ – «Вопросы теории и истории детской литературы» – відкривається статтею про роль А. П. Бабушкіної, творця й першої завідувачки кафедри дитячої літератури Московського бібліотечного інституту (нині МДУКМ), у розвитку теорії, дослідженні історії дитячої літератури. У низці статей цього розділу популярні твори дитячої літератури, що стали класичними, розглянуто з нового, досі, по суті, не дослідженого боку. Наприклад, якою мірою у віршованих вставках до повістей А. О. Мілна та їхніх перекладах відображаються наукові закони логіки, яким чином у казкових пригодах героя Оскара Уайльда інтерпретуються біблійні сюжети та християнські мотиви, як у найнеймовірніших, майже абсурдних сюжетах виявляється науково-пізнавальний матеріал тощо. Такий підхід до літературних творів, звісно, посилює їхню привабливість для юних читачів. Автори вважають, що пошук нових ракурсів, нових аспектів – один з ефективних засобів залучення дітей та підлітків до творчого читання.

Збірник матеріалів конференції адресовано бібліотечним працівникам шкільних бібліотек, централізованих бібліотечних систем, керівникам дитячого читання, учителям і всім тим, хто небайдужий до читацького розвитку молодого покоління.

Рекомендована література

1. **Бражников, А. И.** Интеллектуальные игры как способ привлечения детей к чтению / А. И. Бражников. – М. : Чистые пруды, 2006. – 30 с. – (Библиотека в школе ; вып. 6(12)). – Библиотечка «Первого сентября».
2. **Дети и книга** : простые приемы привлечения к чтению : [сборник] / [под ред. О. Громовой]. – М. : Чистые пруды, 2007. – 32 с. – (сер. «Библиотека в школе» ; вып. 6(18)). – Библиотечка «Первого сентября».
3. **Детское чтение**: Феномен и традиция в конце XX столетия : материалы междунар. конф. : в 2 ч. / сост. : В. В. Головин, Л. В. Степанова. – СПб. : [б. и.], 1999.
Ч. 1. – 176 с.; Ч. 2. – 72 с.
4. **Дошкольники и семейное** чтение в библиотеке : «Руководство ИФЛА по обслуживанию детей до трех лет» с коммент. и примерами / [пер. з англ. О. Андреевой]. – Москва : Чистые пруды, 2008. – 29 с. – (Серия «Библиотека в школе» ; вып. 24). – Библиотечка «Первого сентября».
5. **Духовна скарбниця людства** – книжка : метод. поради до проведення Всеукр. тижня дит. читання / Держ. закл. «Нац. б-ка України для дітей»; [уклад. Ю. В. Осадча ; відп. за вип. А. С. Кобзаренко]. – Київ : [б. в.], 2009. – 28 с.
6. **Жукова, Т. Д.** Родительское собрание по детскому чтению / Т. Д. Жукова. – Москва : Рус. школ. библ. ассоц., 2007. – 286 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 7/8).
7. **Загашев, И. О.** Чтение в библиотеке : стратегия «Чтение с остановками» / И. О. Загашев, В. П. Гусева. – Москва : Чистые пруды, 2010. – 30, [2] с. – (Серия «Библиотека в школе» / общ. ред. сер. О. Громова ; вып. 32). – Библиотечка «Первого сентября».
8. **Заліток, Л. М.** Книжка як засіб виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Михайлівна Заліток ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Київ : [б. в.], 2011. – 20 с. – Бібліогр.: с. 17–18.

9. **Ісаєва, О. О.** Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ісаєва Олена Олександрівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ : [б. в.], 2004. – 40 с.
10. **Книги, помогающие жить** : рек. указ. лит. / [сост. Н. Е. Колоскова]. – Москва : Чистые пруды, 2008. – 31 с. – (Серия «Библиотека в школе» ; вып. 23). – Библиотечка «Первого сентября».
11. **Козак, І. І.** Історико-педагогічна характеристика українських букварів кінця ХІХ-початку ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Козак Інна Іванівна ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Київ : [б. в.], 2004. – 20 с.
12. **Корнєєва, Г. В.** Українська дитяча книжка Східної Галичини: історико-книгознавчий аспект (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Галина Вікторівна Корнєєва ; Київ. нац. ун-т культури і мистец. – К., 2005. – 18 с.
13. **Куликова, Е. В.** Рекомендации по участию детских библиотек в реализации Национальной программы поддержки и развития чтения / Е. В. Куликова. – Москва : [б. и.], 2008. – 61 с.
14. **Мандри Книжковим** всесвітом : метод. поради до проведення Всеукр. тижня дит. кн. / Нац. б-ка України для дітей, держ. закл. ; [уклад. Ю. В. Осадча ; відп. за вип. А. С. Кобзаренко]. – Київ : [б. в.], 2008. – 32 с.
15. **Мелентьева, Ю. П.** Роль чтения в духовно-нравственном воспитании : докл. науч. совета по проблемам чтения. Вып. 1 / Юлия Петровна Мелентьева ; под ред. В. А. Лекторского ; Рос. акад. образования. – Москва : [б. и.], 2010. – 50, [2] с.
16. **Оленіна, Г. О.** Соціально-педагогічні засади формування інтересу підлітків до зарубіжної літератури в умовах дозвілля : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Оленіна Ганна Олегівна ; [наук. кер. Медведєва Валентина Миколаївна] ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : [Б. в.], 2008. – 19 с. – Бібліогр.: с. 15–16.
17. **Олефир, С. В.** Мониторинг читательской активности : метод. рекомендации / С. В. Олефир. – М. : Чистые пруды, 2008. – 30 с. – (Серия «Библиотека в школе» ; вып. 21). – Библиотечка «Первого сентября».
18. **«Открывая книгу, открываем мир!»** : сб. материалов. – М. : Рус. школ. библ. ассоц., 2008. – 264 с. – (Профессиональная библиотечка школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 9/10). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».

19. **Полевина, Е. В.** Иллюстрация детской книги в библиотечной работе с детьми / Елена Викторовна Полевина. – М. : Шк. б-ка, 2003. – 207 с. – (Профессиональная библиотечка школьного библиотекаря; сер. 1, вып. 6). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».
20. **«Роль чтения в духовно-нравственном становлении личности»** : докл. Науч. совета по пробл. чтения : материалы семинара : (19 окт. 2010 г.). Вып. 2 / Рос. акад. образования ; под ред. В. А. Лекторского ; [сост. Ю. П. Мелентьева]. – Москва : [б. и.], 2011. – 118, [2] с.
21. **Свято читання і книжки** : метод. поради / Держ. закл. „Нац. б-ка України для дітей” ; [уклад. Ю. В. Осадча, Т. М. Кузілова]. – Київ : [б. в.], 2010. – 24 с. – Бібліогр.: с. 21–23.
22. **Славова, М.** Волшебное зеркало детства : ст. о дет. лит. / Маргарита Славова. – К. : Издат.-полиграф. центр «Киевский университет», 2002. – 92 с.
23. **Читацький щоденник.** [3 клас] / [Наумчук Марія Михайлівна, Наумчук Володимир Іванович ; ред. Олена Стефанишин ; літ. ред. Маргарита Більчук ; дизайн обкл. Оксани Корнєєвої ; випуск. ред. Олена Стефанишин]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 79 с.
24. **Читацький щоденник.** [4 клас] / [Наумчук Марія Михайлівна, Наумчук Володимир Іванович ; ред. Олена Стефанишин ; літ. ред. Маргарита Більчук ; дизайн обкл. Оксани Корнєєвої ; випуск. ред. Олена Стефанишин]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2010. – 95 с.
25. **Шоломова, Н. Н.** Летнее чтение в детской и школьной библиотеке : из опыта работы / Н. Шоломова, Т. Пантюхова. – М. : Чистые пруды, 2007. – 28, [1] с. – (Сер. «Библиотека в школе» ; вып. 1 (13)). – Библиотечка «Первого сентября».
26. **Що ж читає учень?** / [авт. : Р. М. Антонюк, Л. В. Мінакова] ; М-во освіти і науки України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – Київ : [б. в.], 2006. – 64 с. – Бібліогр.: с. 64.

Список використаної літератури

1. **Абрамов, К. И.** История библиотечного дела в России : учеб.-метод. пособие для студентов, преподавателей библиотечного факультета вузов культуры и библиотечной практики / К. И. Абрамов. – М. : Либерия, 2000. – 175 с.
2. **Абрамов, Я. В.** Наши воскресные школы. Их прошлое и настоящее / Я. В. Абрамов. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1900. – 352 с.
3. **Актуальные проблемы детской литературы и читательского развития юного поколения** : материалы Межвуз. науч.-практ. конф. (Моск. гос. ун-т культуры и искусств, 23 марта 2011 г.) / [сост. А. С. Матвеева ; науч. ред. Г. А. Иванова, Л. Я. Зиман]. – Москва : Рус. школ. библиотеч. ассоц., 2011. – 167 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря : прил. к журн. «Школьная библиотека». Серия 1 ; вып. 4).
4. **Антонец, Н. Я.** Грінченко Борис Дмитрович / Н. Я. Антонец // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. для студ. ВНЗ : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. XX століття. – С. 437–448.
5. **Арзамасцева, И. Н.** Детская литература : учебник / И. Н. Арзамасцева, С. А. Николаева. – 8-е изд., испр. – М. : Изд. центр «Академия», 2012. – 576 с.
6. **Бабушкина, А. П.** История русской детской литературы / А. П. Бабушкина. – М. : Учпедгиз, 1948. – 480 с.
7. **Беленькая, Л. И.** Ребенок и книга : о читателе восьми-девяти лет / Ленина Ильинична Беленькая. – [2-е изд.]. – [М. : ВЦХТ, 2005]. – 144 с.
8. **Белинский о воспитании** и о книгах для детского чтения / Н. В. Тулупов, П. М. Шестаков. – М. : [б. и.], 1911. – 68 с.
9. **Бородина, В. А.** Школа летнего чтения: заочная творческая лаборатория / В. А. Бородина. – М. : Рус. школ. библиотеч. ассоц., 2011. – 392 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 1/2).
10. **Брайэнт, С. К.** Как и что рассказывать детям / С. К. Брайэнт ; пер. с англ. Н. Н. Бахтина. – СПб. : [б. и.], 1914. – 159 с.
11. **Вольгаст, Г.** Проблемы детского чтения / Генрих Вольгаст ; пер. с нем. К. Н. Д. [и др.]; с предисл. Л. Г. Оршанского. – СПб. : Школа и жизнь, 1912. – 134 с.
12. **Грінченко, Б.** Українська граматка до науки читання й писання / зложив Б. Грінченко. – [К. : Друк. Т-ва «Криниця», 1917]. – 64 с. : іл.

13. **Гуткина, Э.** Ребенок как читатель / Э. Гуткина // Беленькая Л. И. Ребенок и книга : о читателе восьми-девяти лет / Л. И. Беленькая. – [2-е изд.]. – [М. : ВЦХТ, 2005]. – С. 4–11.
14. **Дево, Е.** Осмысленное чтение / Е. Дево ; пер. с фр. М. А. Энгельгардта. – Петроград : Школа и жизнь, 1914. – 112 с.
15. **Детская литература** / составил Н. В. Чехов. – М. : Польза, 1909. – 256 с. : ил. – С прил. библиогр. по вопр. дет. лит. и дет. чтения, составл. Е. В. Корольковым.
16. **Добрынина, Н. Е.** Изучение читателей – детей и подростков в России XIX–XX вв. : учеб. пособие. – М. : Школ. б-ка, 2006. – 144 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 9). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».
17. **Дулатова, А. Н.** Библиография детской литературы: теоретические основы [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра пед. наук: 05.25.03 – библиотековедение, библиографоведение и книговедение / А. Н. Дулатова ; Краснодар. гос. ун-т культуры и искусств. – Электрон. текст. дані. – Краснодар, 2001. – Режим доступу: <http://bibldis.narod.ru/2009/63.htm>, вільний. – Назва з екрана.
18. **Елачич, Е.** Сборник статей по вопросам детского чтения / Евгений Елачич. – СПб. : Т-во художествен. печати, 1914. – 221 с.
19. **Знахідки і втрати** українського підручникотворення у XIX ст. [Электронный ресурс] // Літературознавство : підручник. – Электрон. дані. – [Б. м. : б. в., б. р.] – Режим доступу: <http://books.br.com.ua/45119>. – Назва з екрана.
20. **Иванова, Г. А.** Школьный библиотекарь: становление профессии / Г. А. Иванова. – М. : Шк. б-ка, 2004. – 288 с. : ил. – (Профессиональная библиотечка школьного библиотекаря : серия 1 ; вып. 9/10). – (Прил. к журн. «Школьная библиотека»).
21. **Ізборник Святослава 1076 року** [Электронный ресурс] / переклад Станіслава Бондаря // Українська література XI–XIII ст. – Электрон. дані. – [Б. м. : б. в.], 2002. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/oldukr2/oldukr58.htm>, вільний. – Назва з екрана.
22. **Качак, Т.** Вісники Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва «Література. Діти. Час»: відродження традиції [Электронный ресурс] / Тетяна Качак. – Электрон. текст. дані. – К. : Нац. б-ка для дітей, 2012. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/133>, вільний. – Назва з екрана.
23. **Кобзаренко, А.** Дитяче читання: феномен і традиції в XXI сторіччі / Анастасія Кобзаренко // Світ дит. б-к. – 2005. – № 4. – С. 3–7.

24. **Коменский, Я. А.** Избранные педагогические сочинения. В 2 т. Т. 2 / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – С. 482.
25. **Коменский, Я. А.** Об искусном пользовании книгами – первейшим инструментом развития природных дарований : (речь, произнес. в большой аудитории Патак. шк. 28 нояб. 1650 г. перед началом занятий) / Я. А. Коменский // Избр. пед. соч. В 2 т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 34–43.
26. **Коменский, Я. А.** О развитии природных дарований (De ingeniorum cultura) / Я. А. Коменский // Избр. пед. соч. В 2 т. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 17.
27. **Корнейчик, І. І.** Історія української бібліографії : дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнейчик. – [Х.] : РВВ Книж. палати УРСР, 1971. – 374 с.
28. **Круглов, А. В.** Литература «маленького народа» : критико-пед. беседы по вопр. дет. лит. Вып. 1 / А. В. Круглов. – М. : Изд. книж. магазина М. Д. Наумова, 1897. – 195 с.
29. **Крупская, Н. К.** Из писем к А. М. Горькому / Н. К. Крупская // О библиотечном деле : сборник / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1957. – С. 598–599.
30. **Крупская, Н. К.** Роль детской библиотеки и библиотекаря в современных условиях : (докл. на Всерос. конф. дет. библиотекарей) // О библиотечном деле : сб. тр. / Н. К. Крупская ; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – М., 1983. – Т. 2 : 1925–1929. – С. 238–248.
31. **Линдгрэн, А.** Почему детям нужны книги : (речь, произнесенная при вручении Международной Золотой медали Ханса Кристиана Андерсена / Астрид Линдгрэн // Человек читающий. Homo legens : [писатели XX в. о роли кн. в жизни человека и о-ва] / [сост. С. И. Бэлза]. – М. : Прогресс, 1983. – С. 392–394.
32. **Література. Діти. Час** : зб. літ.-крит. ст. про дит. л-ру : [в 15 вип.] / упорядкув. В. Я. Неділька. – К. : Веселка, 1976–1990. – Вип. 1–15.
33. **Локк, Д.** Мысли о воспитании / Д. Локк // Сочинения. В 3 т. / Д. Локк ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1988. – Т. 3. – С. 407–608.
34. **Локк, Д.** Об управлении разумом / Д. Локк // Сочинения. В 3 т. / Д. Локк ; пер. с англ. – М. : Мысль, 1985. – Т. 2. – С. 202–279.
35. **Лукиан.** Неучу, который покупал много книг : (фрагменты) / Лукиан // Библиотека в саду : писатели античности, средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве / сост. В. А. Эльвова. – М. : Книга, 1985. – С. 75–80.

36. **Макаренко, А. С.** Воспитание культурных навыков : (отрывок) / А. С. Макаренко // О детской литературе и детском чтении : статьи, рецензии, письма / А. С. Макаренко. – М. : Детгиз, 1955. – С. 107–112.
37. **Макаренко, А. С.** О детской литературе и детском чтении : статьи, рецензии, письма / А. С. Макаренко. – М. : Детгиз, 1955. – 184 с.
38. **Нестеренко, Л. П.** Література для дітей у творчості Софії Русової / Л. П. Нестеренко, О. О. Стаєнна // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. – 2009. – Вип. XX. – С. 274–279.
39. **Парtridge, Э.** Как и что рассказывать детям в школе и дома : (америк. метод творч. рассказывания) / Э. Н. Парtridge, Дж. Э. Парtridge ; пер. с англ. и предисл. Л. Б. Хавкиной-Гамбургер ; вступ. ст. А. М. Калмыковой. – М. : Т-во «Мир», 1914. – 96 с. : ил.
40. **Покровская, А. К.** Рассказывание в библиотеке, в школе и в народной аудитории / А. К. Покровская. – 2-е изд. – М. : Изд-во журн. «Народный учитель», 1920. – 127 с.
41. **Посошков, И.** Книга о скудости и о богатстве / И. Посошков // Сочинения / И. Посошков. – М. : в типографии Николая Степанова, 1842. – С. 1–259.
42. **Посошков, И.** Отеческое завещательное поучение посланному для обучения в дальние страны юному сыну / И. Посошков // Сочинения / И. Посошков. – М. : в типографии Николая Степанова, 1842. – С. 293–304.
43. **Разова, В. Д.** Юный читатель 20-х годов XX века / В. Д. Разова // История русского читателя / ЛГИК им. Н. К. Крупской ; науч. ред. И. Е. Баренбаум. – Ленинград, 1973. – Вып. 1. – С. 141–157. – Библиогр.: 39 назв.
44. **Рогова, П. І.** Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті роки XX ст.) : [монографія] / П. І. Рогова ; АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.
45. **Родников, В.** Детская литература : с указанием важнейших кн. для дет. чтения / В. Родников. – Изд. 2-е, знач. доп. – К. : Книгоизд-во И. И. Самоненко, 1915. – 220 с.
46. **Рубакин, Н. А.** Основные задачи библиотечного дела / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 2. – С. 127–146.
47. **Рубакин, Н. А.** Среди книг / Н. А. Рубакин // Избранное. В 2-х т. / Н. А. Рубакин ; сост. и коммент. А. Н. Рубакина. – М. : Книга, 1975. – Т. 1. – С. 107–210.

48. **Русова, С.** Вибрані педагогічні твори : у 4 кн. Кн. 3 / С. Русова ; заг. ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., прим.: Є. І. Коваленко, О. М. Таран. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008. – 240 с. – Зміст: Засоби поширення книжок ; Організація книгозбірень ; Народні читання і виклади.
49. **Русова, С.** На лекціях Єлачича / С. Р. // Світло. – 1913. – Кн. 7 (март). – С. 33–35.
50. **Русова, С.** Нова школа / С. Русова // Вибр. пед. твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – С. 207–218.
51. **Русова, С.** Про колективне і групове читання / С. Русова. – К. : Укр. школа, [1917]. – 20 с. – (Українська Педагогічна Бібліотека ; № 12).
52. **Саввин, Н.** Принципы критики детских книг / Н. Саввин. – М. : Изд. Г. Ф. Мириманова, 1924. – 32 с.
53. **Семейное чтение** в год семьи / сост. Т. Д. Жукова. – М. : Рус. школ. библ. асоц., 2008. – 320 с. – (Проф. б-ка школ. бібліотекаря ; сер. 1, вып. 5/6). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».
54. **Сенека, Луцій Аней.** Нравственные письма к Луцилию / Луций Аней Сенека // Библиотека в саду : писатели античности, средневековья и Возрождения о книге, чтении, библиофильстве / сост. В. А. Эльвова. – М. : Книга, 1985. – С. 35–44.
55. **Сетин, Ф. И.** История русской детской литературы : конец X – первая половина XIX века / Федор Иванович Сетин. – М. : Просвещение, 1990. – 303 с.
56. **Сказка и ребенок** : педол. сб./ под ред. Н. А. Рыбникова. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – 111 с.
57. **Сковорода, Г. С.** Твори : у двох томах. Т. 2. Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи / Г. С. Сковорода ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; передм. О. Мишанич ; пер. із староукр. М. Кашуби, В. Шевчука. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – 480 с. – (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства). – Из змісту: Книжечка про читання Святого Письма, названа жінка Лотова: с. 34–60 ; Убогий Жайворонок : притча: с. 124–139.
58. **Сухомлинський, В. О.** Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 264 с.
59. **Сухомлинський, В. О.** Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори в 5- ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
60. **Тимофеева, И.** Праздник души : «Школа творческого чтения» / Инесса Тимофеева // Библ. дело. – 2003. – № 11. – С. 17.

61. **Тихеева, Е.** О чтении детей / Е. Тихеева, Л. Тихеева. – СПб. : [Тип. М. М. Стасюлевича], [1909]. – 56 с. – (Энциклопедия семейного воспитания и обучения ; вып. 57).
62. **Тихомирова, И. И.** Психология детского чтения от А до Я : метод. слов.-справ. для библиотекарей / И. И. Тихомирова. – М. : Школ. б-ка, 2004. – 248 с. – (Профессиональная библиотека школьного библиотекаря ; сер. 1, вып. 7/8). – Прил. к журн. «Школьная библиотека».
63. **Успенский, Г. И.** О книге «Что читать народу?» / Г. И. Успенский // Рус. мысль. – 1884. – № 10. – С. 189.
64. **Феоктистов, И.** К вопросу о детском чтении / Ив. Феоктистов. – 2-е изд., доп. – СПб. : Изд. П. П. Сойкина, [б.г.]. – 297 с.
65. **Фізеші, О. Й.** Виховні традиції в змісті українських букварів початку ХХ століття / О. Й. Фізеші // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота» / Ужгород. нац. ун-т; гол. ред. І. В. Козубовська. – Ужгород, 2011. – Вип. 20. – С. 160–162.
66. **Шапошников, А. Е.** История чтения и читателя в России (IX–XX вв.) : учеб.-справ. пособие для б-к всех систем и ведомств / А. Е. Шапошников. – М. : Либерия, 2001. – 80 с.
67. **Яновская, Э.** Сказка, как фактор классового воспитания / Э. Яновская. – Х. : [б. и.], 1923. – 44 с. – (Б-ка журн. «Путь просвещения»).